

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ดร.เสฐียร ทังทองมะดัน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ตอนที่ ๑ กำเนิดรัฐ^๑

ความนำ

มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเชื่อ แนวคิด อุปนิสัย ทัศนคติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้น ๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำ การปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมา อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้ การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุก ๆ สังคม เพราะข้อนี้ ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มา ของอุดมการณ์รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของ การปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครองพระพุทธรศาสนาทั้งที่เป็นส่วน พระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการ ปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ผึกฝน ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายในคือจิตใจ เชื่อมมันรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการ ปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระ เดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ ธรรมเป็นโลกบาล คือหิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นการปกครองโลก สังคมไทยได้รับอิทธิพล คำสอนของพระพุทธรศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจาก คัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิทธราชธรรม พละ ๕ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ๔ ซึ่งเป็นธรรมของ พระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหารและการโดยตรง ราชวสดีธรรม ๔๙ ประการ ซึ่งเป็นธรรมของข้าราชการ เมื่อปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อ

^๑ ผศ.มานพ นักการเรือน ข้อเขียนชุดนี้มีทั้งหมด ๕ ตอน นำมารวบรวมไว้ที่เดียวกัน ที่มาจาก www.src.ac.th/web/index.php?option

นำปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม

กำเนิดรัฐของตะวันตก

คำว่า “รัฐ” ใช้ในความหมายกว้าง คือ ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นรัฐประชาชาติอย่างที่รู้จักกันทุกวันนี้ แต่หมายถึง การจัดการทางการเมืองทั่ว ๆ ไป ดังนั้น “กำเนิดของรัฐ” ได้แก่ การพยายามมองว่า อะไรน่าจะเป็นเหตุให้เกิดมีการรวมตัวของคนในสังคมขึ้นมาเป็นองค์การทางการเมือง โดยกล่าวว่า นับตั้งแต่เริ่มแรกหรือในสังคมแบบดั้งเดิม (Primitive Society) มนุษย์ได้รวมตัวขึ้นมาเป็นองค์การทางการเมืองได้อย่างไร

ทฤษฎีเกี่ยวกับกำเนิดรัฐมี ๘ ทฤษฎี ได้แก่

๑. ทฤษฎีเทวสิทธิ์ (Divine Right Theory)
๒. ทฤษฎีการแบ่งงาน (Division of Labor Theory)
๓. ทฤษฎีสัญชาตญาณหรือทฤษฎีธรรมชาติ (Instinct or Natural Theory)
๔. ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theory)
๕. ทฤษฎีอภิปรัชญา (Metaphysical Theory)
๖. ทฤษฎีทางกฎหมาย (Legal or Juristic Theory)
๗. ทฤษฎีเชิงชีววิทยาว่าด้วยรัฐเป็นอินทรีย์และทฤษฎีวิวัฒนาการ (Organismic and Evolutionary Theory)
๘. ทฤษฎีพละภาพ (Force or Coercion Theory)

๑. ทฤษฎีเทวสิทธิ์ (Divine Right Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า รัฐเกิดขึ้นมาจากสภาวะอันศักดิ์สิทธิ์ คือเทพเจ้าหรือผู้อยู่เหนือมนุษย์ ทฤษฎีนี้มีสาระอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) รัฐได้รับการสถาปนาขึ้นโดยเทวโองการหรือเทวประสงค์ (๒) ผู้ครองรัฐหรือผู้เป็นประมุขของรัฐได้รับการแต่งตั้งโดยผู้มีสถานะเหนือมนุษย์ คือโดยพระเป็นเจ้าหรือเทพเจ้าผู้ทรงฤทธิ์ (๓) ความรับผิดชอบหรือภารกิจที่ผู้นำหรือประมุขกระทำนั้นขึ้นอยู่กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นเท่านั้น

๒. ทฤษฎีการแบ่งงาน (Division of Labor Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า รัฐเกิดขึ้นเนื่องจากความจำเป็นอันมีขึ้น เพราะงานของมนุษย์ได้แตกแขนงและสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น งานของมนุษย์มีมากขึ้นคือ มิใช่เฉพาะแต่ในเกษตรกรรม แต่ได้ขยายออกไปเป็นพาณิชย์กรรม อุตสาหกรรม และการรวมตัวทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ กัน รัฐจำเป็นต้องมีอำนาจในการควบคุมดูแลการแบ่งงาน คือดูแลว่าใครควรจะทำอะไรและแต่ละอาชีพจะต้องอยู่ในเกณฑ์อย่างไร ทฤษฎีนี้ถือ

ว่า หากไม่มีรัฐเข้าควบคุมการแบ่งงานแล้ว สังคมย่อมยุ่งเหยิง สับสนเพราะขาดการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบทางเศรษฐกิจ

๓. ทฤษฎีสัญชาตญาณหรือทฤษฎีธรรมชาติ (Instinct or Natural Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า เมื่อเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมมีสัญชาตญาณที่ผลักดันให้มนุษย์รวมตัวกันให้เป็นรัฐหรือให้เป็นองค์การทางการเมืองขึ้นมา ดังที่อริสโตเติล (Aristotle) กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสัญชาตญาณให้อยู่ในเมืองหรือรัฐ หากไม่อยู่ในรัฐแล้ว ถือว่าจะต้องเป็นเทพเจ้า หรือ สัตว์โลกอื่น ๆ (gods or beasts) ข้อความของอริสโตเติลนี้ มีผู้ตีความคลาดเคลื่อนอยู่บ่อย ๆ คือมักจะตีความว่ามนุษย์เป็นสัตว์การเมือง คือสนใจแต่เรื่องทางการเมือง แต่ในทรรศนะของอริสโตเติลแล้ว มนุษย์โดยธรรมชาติจะอยู่ตามลำพังมิได้หรือแม้จะอยู่ในกลุ่มสังคมเพียงระดับครอบครัวก็ไม่พอเพียง เพราะว่ามีสัญชาตญาณที่จะต้องอยู่ในองค์การที่ใหญ่กว่าครอบครัวหรือแม้กระทั่งใหญ่กว่าหมู่บ้าน จึงต้องดิ้นรนรวบรวมหมู่บ้านเพื่อก่อตั้งเป็นองค์การการเมืองที่ใหญ่ขึ้น คือเป็นระดับนครรัฐทฤษฎีสัญชาตญาณนี้บางครั้งเรียกว่า ทฤษฎีธรรมชาติ คือ สังคมอันประกอบด้วยบุคคลต่างอาชีพ ต่างบทบาท ต่างเพศ ต่างผิวพรรณ ต่างวัย ฯลฯ ย่อมวิวัฒนาการคือมีการเปลี่ยนแปลงอยู่อย่างสม่ำเสมอ แม้บางครั้งจะเป็นไปอย่างเชื่องช้าก็ตาม ผลในทางตรรกศาสตร์ก็คือ แนวโน้มที่ว่าอะไรก็ได้เกิดมาย่อมดีอยู่แล้ว และไม่ควรมีเปลี่ยนแปลงมากนัก

๔. ทฤษฎีสัญญาประชาคม (Social Contract Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า ในภาวะธรรมชาติ (State of Nature) คือเมื่อยังไม่มีสภาพเป็นสังคมการเมือง (Political Society) คนย่อมมีสิทธิตามธรรมชาติ (Natural Right) อันได้แก่สิทธิที่มีมาแต่กำเนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปกครองตนเอง และเมื่อมีอยู่ในตัวคนตั้งแต่แรกเช่นนี้ย่อมสามารถมอบให้บุคคลอื่นได้ การมอบหมายยกสิทธิที่มีติดตัวมา (สิทธิตามธรรมชาติ) ให้ผู้อื่นนี้ อาจทำได้ในรูปของการให้ทำหน้าที่หนึ่งหรือหลาย ๆ หน้าที่ การมอบหมายมีลักษณะแห่งการให้เป็น “ตัวแทน” (Representation) ในข้อสมมติฐานว่า มีการมอบหมายสิทธินี้ให้ถือว่าเป็นการกระทำพร้อม ๆ กันหลายคน เรียกว่า มีการทำ “สัญญาประชาคม” ซึ่งหมายถึง การทำสัญญาโดยที่มีการมอบอำนาจหรือมอบสิทธิให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งให้เป็นผู้นำหรือผู้ปกครองของชุมชนนั้น

๕. ทฤษฎีอภิปรัชญา (Metaphysical Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า รัฐมีสภาพพิเศษแตกต่างจากสังคมของคนโดยทั่วไป คือรัฐเป็นสภาพนามธรรม (Abstract) ซึ่งจับต้องหรือสัมผัสไม่ได้ แต่เป็นสภาวะที่มีอยู่อย่างแท้จริง รัฐมีตัวตนเป็นเอกเทศจากสังคมมนุษย์ธรรมดา คือมีสภาพเฉพาะของตัวเอง เข้าชั้น

อภิปรัชญา(Metaphysics) อันหมายถึงมีสภาวะเหนือโลกส่งเหนือสภาวะธรรมดาและจะยืนยงคงกระพันอยู่ตลอดกาล

๖. ทฤษฎีทางกฎหมาย (Legal or Juristic Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า รัฐมีขึ้นมาโดยความจำเป็นทางกฎหมาย คือ เมื่อมีคนอยู่รวมกันเป็นสิ่งเป็นจำนวนมาก ย่อมจำเป็นต้องมีบทบัญญัติต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อกำหนดมาตรฐานแห่งพฤติกรรม นอกจากนี้ ยังจะต้องมีองค์การที่จะต้องดูแลให้มีการประพฤติปฏิบัติเป็นไปตามบทบัญญัติเหล่านั้น องค์การนั้นคือรัฐ ทฤษฎีนี้มีทรรศนะคล้ายกับทฤษฎีสัญญาประชาคม คือเชื่อว่ารัฐถือกำเนิดขึ้นมาเพราะมีความจำเป็นที่จะต้องมีการกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ในสังคม แต่ให้ความสำคัญเน้นหนักไปเรื่องเชิงกฎหมายสำหรับส่วนรวม ทฤษฎีสัญญาประชาคมเน้นหนักไปในเรื่องของผู้มีสิทธิหรือผู้มีอำนาจในการออกกฎหมาย ทฤษฎีทางกฎหมายมักจะได้กล่าวถึงสภาพธรรมชาติหรือมองย้อนไปในอดีตอันไกลโพ้น ส่วนทฤษฎีสัญญาประชาคมเป็นการตั้งข้อสมมติฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีตสมัยดั้งเดิมหลายหมื่นหลายแสนปีมาแล้วของมนุษยชาติ ซึ่งย่อมไม่มีผู้ใดทราบว่าเป็นอย่างไรอย่างแท้จริง

๗. ทฤษฎีเชิงชีววิทยาว่าด้วยรัฐเป็นอินทรีย์และทฤษฎีวิวัฒนาการ (Organismic and Evolutionary Theory)

ทฤษฎีนี้ถือว่า รัฐประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ ซึ่งแต่ละส่วนเปรียบเสมือนอวัยวะต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นอินทรีย์และรัฐย่อมมีวงจรของการวิวัฒนาการคล้าย ๆ ของสิ่งมีชีวิต กำเนิดรัฐเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและและการเจริญเติบโตก็เป็นไปแบบสิ่งมีชีวิต ค่อยเป็นค่อยไป อุปสรรคขัดขวางการเจริญเติบโตอาจมีอยู่บ้าง แต่ในที่สุด ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเดียวกันกับร่างกายมนุษย์ที่อาจเจ็บป่วยหรือประสบอุบัติเหตุบ้างบางครั้งคราว การเปรียบรัฐว่าเหมือนอินทรีย์หรือสิ่งมีชีวิตมักเป็นไปเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างหน่วยต่าง ๆ ของรัฐ หากมีการเปลี่ยนแปลงในหน่วยหนึ่งหรือในองค์การหนึ่งย่อมกระทบกระเทือนหน่วยหรือส่วนอื่น ๆ ด้วย

๘. ทฤษฎีพละภาพ (Force or Coercion Theory)

ทฤษฎีนี้เกี่ยวข้องกับสมมติฐานที่ว่าเมื่อหลายหมื่นหรือหลายแสนปีมาแล้ว มนุษย์เป็นอันมากที่เร่ร่อนพเนจร โดยมีความดุ้นก้าวร้าว มีการรุกรานกันระหว่างเผ่าเพื่อแบ่งผลประโยชน์ต่าง ๆ ระยะเวลาการสงครามหรือการรบพุ่งระหว่างกลุ่มหรือเผ่าต่าง ๆ เป็นของธรรมดา เมื่อเผ่าหนึ่งได้กลายเป็นผู้พิชิตแล้ว พวกพเนจรเหล่านี้ก็ตั้งต้นเป็นอภิสิทธิ์ชนคือเป็นผู้มีสิทธิพิเศษต่าง ๆ จนตั้งตนเป็นนายหรือปกครองดินแดนที่ตนได้ชัยชนะ ในระหว่างที่คงสภาพเป็นเผ่าอาจเรียกร่องเพียงบรรณาการ (คือของกำนัล) จากผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง แต่เมื่อกลายเป็นบ้านเมืองหรือกลายเป็นสังคมการเมืองมากยิ่งขึ้นแล้ว ย่อม

สามารถเก็บภาษีอากรและค่าบริการอื่นอีกด้วย ทฤษฎีพลาตภาพหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการใช้กำลังบังคับนี้มักเชื่อว่าจำเป็นต้องมีผู้นำหรือมุขบุรุษผู้ทรงพลังกำลังในการสู้รบเพื่อปกป้องและเพื่อผดุงความสงบสุขต่าง ๆ ทั้งนี้โดยที่ตำแหน่งของผู้นำนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลสมัย เช่น เมื่อมีการรวมตัวเป็นเผ่าก็เป็นหัวหน้าเผ่า เมื่อมีการรวมตัวกลายเป็นอาณาจักร ผู้นำก็กลายเป็นกษัตริย์ หรือเจ้าผู้ครองนคร

กำเนิดรัฐในคัมภีร์ชาดก

กำเนิดของรัฐในคัมภีร์ชาดกเข้ากันได้กับทฤษฎีสัญญาประชาคม ในชาดกได้แสดงให้เห็นว่า รัฐหรือบ้านเมืองเกิดขึ้นมาได้เพราะประชาชนได้คัดเลือกกษัตริย์ หรือผู้นำของพวกเขา โดยพิจารณาจากบุคคลผู้มีรูปงาม ผิวพรรณดี ในอุลุกชาดก เล่าว่า ในครั้งปฐมกัป ประชาชนประชุมกันคัดเลือกบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งมีรูปงามสมบูรณ์ มีมารยาทงดงาม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงให้เป็นพระราชาราชของพวกตน ชาดกนี้เล่าต่อไปอีกว่า ฝ่ายสัตว์ ๔ เท้า ก็ประชุมกันตั้งราชสีห์ให้เป็นพระราชาราช พวกปลาในมหาสมุทรได้ตั้งปลาอานนท์ให้เป็นพระราชาราช เมื่อมาถึงหมุ่นก ไม่มีพระราชาราช นกตัวหนึ่งได้เสนอนกเค้าให้เป็นพระราชาราช แต่กาทัวหนึ่งคัดค้านว่า “หน้าของนกเค้าผู้ยังไม่โกรธ ยังเป็นเช่นนี้ก่อนเมื่อเขาโกรธ หน้าจักเป็นเช่นไร นกเค้าตัวนี้ เมื่อโกรธแล้วหันมาดู พวกเราจักแตกตื่นกันเหมือนเกลือกที่ใสในกระเบื้องร้อน ฉะนั้น การตั้งนกเค้านี้ให้เป็นพระราชาราช ข้าพเจ้าไม่พอใจเลย” กาทัวคัดค้านแล้วบินร้องไปในอากาศว่า “ข้าพเจ้าไม่พอใจ ข้าพเจ้าไม่พอใจ” ฝ่ายนกเค้าก็บินขึ้นไล่ติดตามกาทัวนั้นไป นับแต่นั้นมา กาทัวกับนกเค้าจึงได้ผูกเวรกัน และกัน หมุ่นกจึงตั้งหงส์ทองให้เป็นพระราชาราช

ดังนั้น ลักษณะทางกายภาพ (Physical Characteristics) จึงถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระราชาราช ผู้ปกครอง หรือผู้นำ เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดอำนาจประการหนึ่ง ผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีบุคลิกดี ย่อมส่งผลทางด้านจิตวิทยาได้เป็นอย่างมาก คือจะทำให้ผู้ที่พบเห็นหรือผู้ใต้บังคับบัญชา เกิดความรู้สึกยกย่องชื่นชม เพราะลักษณะทางกายภาพของผู้นำเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างบารมีของผู้นำเอง ส่วนผู้ที่มีลักษณะทางกายภาพไม่สง่าผ่าเผย ไม่สวยงาม ถึงแม้จะมีอำนาจมาก แต่ก็ไม่เป็นที่สะดุดตาของประชาชนหรือผู้ที่พบเห็นเท่ากับผู้นำที่มีลักษณะทางกายภาพที่ดี

แนวความคิดของตะวันตกไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่ปัจจัยด้านนี้มากนัก แต่เน้นไปด้านความสามารถหรือศักยภาพของผู้นำมากกว่า แต่กระนั้นเพลโต (Plato) มิได้มองข้ามลักษณะทางกายภาพเสียเลยทีเดียว โดยเขียนไว้ในอุดมรัฐ (Republic) ว่า “ผู้ปกครองจะต้องสนใจด้านกีฬา เช่น ยิมนาสติก เพื่อให้มีร่างกายที่แข็งแรง ต้องสนใจในดนตรี เพื่อให้มีจิตใจที่อ่อนโยน และสิ่งสำคัญที่สุด คือต้องมีความรู้ด้านปรัชญา” เมื่อ

ผู้ปกครองได้ตำแหน่งแล้ว ย่อมต้องมีพันธกรณีก็ตามมา คือต้องดูแลสุขทุกข์ของหมู่คณะ ที่เลือกตนขึ้นมา แต่บางที่ผู้ปกครองไม่สนใจในพันธกรณีดังกล่าว แล้วยังทำร้ายผลาญชีวิตของผู้ที่เลือกตนขึ้นมาด้วย จึงประสบกับภัยพิบัติก็ตามมา ในมหาสมุทรโสมชาติก เล่าเรื่องคาบเกี่ยวกับอูลูกชาติกว่า ในอดีตกาล มหาสมุทรแห่งหนึ่งมีปลาใหญ่อยู่ ๖ ตัว คือ ๑. อานนท์ ๒. อุปนนท์ ๓. อัชโหมหาร ปลาใหญ่ทั้ง ๓ ตัวนี้ยาว ๕๐๐ โยชน์ ๔. ติมิงคละ ๕. ติมิมิงคละ ๖. มหาติมิมิงคละ ปลาใหญ่ทั้ง ๓ ตัวนี้ยาว ๑,๐๐๐ โยชน์ ปลาใหญ่ทั้ง ๖ ตัวกินหินและสาหร่ายเป็นอาหาร ผุ่งปลาในมหาสมุทรปรึกษากันว่า สัตว์ ๒ เท้า สัตว์ ๔ เท้า มีพระราชา แต่พวกเรายังไม่มีพระราชา จึงได้คัดเลือกปลาอานนท์เป็นพระราชาอย่างเป็นทางการ

แต่นั้นมา ปลาเหล่านั้นก็ไปบำรุงปลาอานนท์นั้นทุกเวลาเช้าและเวลาเย็น อยู่มาวันหนึ่ง ปลาอานนท์กินหินและสาหร่ายอยู่ ณ ภูเขาแห่งหนึ่ง กินปลาหนึ่งโดยไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นปลา สำคัญว่าเป็นสาหร่าย เนื้อปลานั้นแผ่ไปทั่วสระ จึงคิดว่านี่อะไรช่างอร่อย เหลือเกิน คายออกดูเห็นเป็นชิ้นปลา จึงคิดต่อไปว่า พวกปลามาสู่ที่บำรุงของเราทั้งเวลาเช้าเวลาเย็น เวลากลับไป จะกิน ๑ ตัว หรือ ๒ ตัว โดยจกจับกินตัวที่โค้งค้ำบเราหลังที่สุด พวกปลาร่อยหลอ จึงคิดกันว่า ภัยจากไหนเกิดขึ้นแก่ญาติของเรา ปลาฉลาดตัวหนึ่งได้แฝงตัวอยู่ในหูของปลาอานนท์ เห็นการกระทำเช่นนั้นจึงไปบอกแก่พวกของตน ผุ่งปลาตกใจพากันหนีไปหมด แต่นั้นมา ปลาอานนท์ไม่ได้กินอาหาร จึงเกิดความหิว เที้ยวหาปลา เห็นภูเขาสูงหนึ่ง คิดว่า ผุ่งปลาจะหลบอาศัยที่ภูเขา จึงเออหางและหัวโอบภูเขาทั้ง ๒ ข้าง เห็นหางของตน สำคัญว่าเป็นปลาอื่น จึงฮุบหางเคี้ยวกินเสียอย่างเอร็ดอร่อย เกิดทุกขเวทนา ผุ่งปลาได้กลิ่นเลือดจึงตั้งกินตลอดถึงศีรษะ ปลาอานนท์จึงตายในที่นั้น กองกระดูกได้เป็นเหมือนภูเขาใหญ่กำเนิดของรัฐในคัมภีร์ชาติกเข้ากันได้กับทฤษฎีสัญญาประชาคม เช่นเดียวกับที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุตตร แห่งที่ขนิกาย สาระสำคัญของอัครคัมภีร์สุตตร มีดังนี้

๑. ระยะเวลาเริ่มต้น

สมัยหนึ่งโลกหมุนเวียนไปสู่ความพินาศ สัตว์ทั้งหลายไปเกิดในชั้นอภัสสรพรหมกันโดยมาก เมื่อโลกหมุนกลับ (คือเกิดใหม่ภายหลังพินาศ) สัตว์เหล่านั้นก็จุติมาสู่โลกนี้ เป็นผู้เกิดขึ้นจากใจ กินปิติเป็นภักษา (ยังมีอำนาจฌานอยู่) มีแสงสว่างในตัว ไปได้ในอากาศ (เช่นเดียวกับเมื่อเกิดในชั้นอภัสสรพรหม) แล้วเกิดมีรสดิน (หรือเรียกว่าจวันดิน) อันสมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น รส สัตว์ทั้งหลายเอาน้ำจิ้มจวันดินลิ้มรสดูก็ชอบใจ เลยหมดแสงสว่างในตัว เมื่อแสงสว่างหายไป ก็มีพระจันทร์ พระอาทิตย์ มีดาวนักษัตร มีคืนวัน มีเดือน มีกิ่งเดือน มีฤดู และปี เมื่อกินจวันดินเป็นอาหาร กายก็หยาบกระด้าง ความทรามของผิวพรรณก็ปรากฏ พวกมีผิวพรรณดี ก็ดูหมิ่นพวกมีผิวพรรณทราม เพราะดูหมิ่น

ผู้อื่นเรื่องผิวพรรณ เพราะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น ง้วนดินก็หายไป ต่างก็พากันบ่น เสียหาย แล้วก็เกิดสะเก็ดดินที่สมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น และรสขึ้นแทนใช้เป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้วร่างกายก็หยาบกระด้างยิ่งขึ้น ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการดูหมิ่น ถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็ดดินก็หายไป เกิดเถาไม้สมบูรณ์ด้วย สี กลิ่น และรสขึ้นแทน ใช้กินเป็นอาหารได้ ความหยาบกระด้างของกาย และความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น เกิดการดูหมิ่นถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เถาไม้ก็หายไป ข้าวสาลี ไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็เกิดขึ้นแทน ใช้เป็นอาหารได้ ข้าวนี้เก็บเย็นเข้าก็แก่แทนที่ขึ้นมาอีก เก็บเข้าเย็นก็แก่แทนที่ขึ้นมาอีก ไม่ปรากฏพ่องไปเลย ความหยาบกระด้างของกาย ความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น

๒. ระยะเริ่มต้นสถาบันครอบครัว

โลกได้วิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ เป็นลำดับ สัตว์นั้นซึ่งก็คือมนุษย์มีโครงสร้างทางร่างกายเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่าง ๆ จึงปรากฏนิมิตเป็นเพศชาย เพศหญิง และร่วมเพศสืบพันธุ์ ต่อหน้าคนทั้งหลายถูกตั้งข้อรังเกียจ ต่อมาจึงรู้จักสร้างบ้านเรือนขึ้นสำหรับพักอาศัย ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างสถาบันครอบครัวตามแนวสังคัมภีระ

๓. ระยะเริ่มต้นของสถาบันเศรษฐกิจ

เมื่อสร้างสถาบันครอบครัวแล้ว มนุษย์เริ่มมีความเกียจคร้าน ไม่แสวงหาอาหารแบบหามือกินมือเสียแล้ว จึงได้สะสมกักตุนเศรษฐกิจที่มียู่ตามธรรมชาติ เช่น ข้าว เป็นต้น เอาไว้บริโภคได้นาน ๆ เป็นสัปดาห์ เดือน ปี ในขั้นแรก เศรษฐกิจดังกล่าว เกิดมียู่แล้วเป็นสมบัติธรรมชาติอย่างอุดมสมบูรณ์ไม่มีใครถือสิทธิ์อ้างเอาเป็นเจ้าของโดยเฉพาะ แต่เมื่อสะสมผลิตผลที่ธรรมชาติให้ไว้เช่นนั้น ธรรมชาติจึงไม่สนองตอบ คือเกิดขึ้นได้ทันต่อความต้องการจึงมีการแบ่งปันทรัพย์สินกันคือพื้นที่ปลูกข้าวและพืชพันธุ์ต่าง ๆ พร้อมทั้งมีการรับรองสิทธิในการครอบครองไว้ด้วย

๔. ระยะเริ่มต้นของสถาบันการเมืองการปกครอง

ต่อมา มีบางคนละโมภขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่ทรัพย์สินของตนก็มีอยู่แล้ว ถูกจับได้และถูกลงโทษหลายครั้ง ก็ยังไม่ประพฤติตามครรลองครองธรรม ความชั่วช้าต่าง ๆ เช่น การลักทรัพย์ การพุดเท็จ การทำร้ายร่างกาย จึงได้เกิดขึ้นเมื่อหมู่มนุษย์เดือดร้อนเช่นนี้ จึงร่วมกันสรรหาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม คือคนเที่ยงตรง มีศักดิ์ใหญ่เป็นหัวหน้าหรือผู้นำ มีหน้าที่ติและขับไล่คนที่ทำผิด ผู้นำมี ๓ ชื่อ คือ

๑. มหาสมมติ คือ ผู้ที่มหาชนแต่งตั้ง
๒. กษัตริย์ คือ ผู้เป็นใหญ่แห่งนา
๓. ราชา คือ ผู้ทำให้มหาชนพอใจสุขใจ

วรรณกะษัตริย์จึงเกิดขึ้นจากบุคคลเหล่านี้

อัครัญญสูตรกล่าวถึงการขยายตัวของสังคม จึงเกิดมีการแบ่งชั้นวรรณะขึ้น กล่าวคือยังมีคนบางกลุ่มออกบวชมุ่งลอยธรรมที่ชั่วที่เป็นอกุศล จึงมีนามว่า พราหมณ์ (ผู้ลอยบาป) สร้างกุฎิหญ้าขึ้น เฟ่งในกุฎินั้น จึงมีนามว่า ฉายกะ (ผู้เฟ่ง) บางคนไปอยู่รอบหมู่บ้าน รอบนิคม แต่งตำรา (แต่งพระเวทและสอนให้ผู้อื่นสวดสาธยาย) คนจึงกล่าวว่า ไม่เฟ่ง นามว่า อชฌายกะ (ผู้ไม่เฟ่ง) จึงเกิดขึ้น เดิมหมายความว่าเลว แต่ปัจจุบันนี้หมายความว่าดี (อชฌายกะ ปัจจุบันนี้แปลว่า ผู้สาธยาย) ยังมีบางกลุ่มประกอบกิจการงานที่เด่น หรือชั้นสูง เช่นการค้า จึงมีชื่อว่า เวสสะ (แพศย์) ยังมีคนบางกลุ่ม ประกอบการค้าสัตว์ จึงมีชื่อว่า ศูทร คำว่า สุทฺท (ศูทร) เพี้ยนมาจากคำว่า ลุทฺท (นายพราน) หรือชุกฺท (งานเล็ก ๆ น้อย ๆ) เป็นเชิงว่า พวกแพศย์ คือผู้ที่ทำงานสำคัญ แต่พวกศูทรทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เข้าใจกันทั่วไปคือศูทร เป็นพวกคนงานหรือคนรับใช้ การแบ่งชั้นวรรณะนั้นในชั้นเดิมมิได้มาจากหลักการอื่น นอกจากการแบ่งงานหรือแบ่งหน้าที่กันตามความสมัครใจ แล้วก็ไม่ใช่ใครวิเศษกว่าใครมาแต่ต้น แท้จริงก็คนชั้นเดียวกันมาแต่เดิม ทั้งนี้เป็นการทำลายพิธีมานะ ช่วยให้เกิดการดูหมิ่นกันและกัน เป็นการปฏิเสธหลักการของพราหมณ์ที่ว่า ใครเกิดจากส่วนไหนของพระพรหม ซึ่งสูงต่ำกว่ากันอัครัญญสูตร ได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมมนุษย์ได้วิวัฒนาการเป็นลำดับเรื่อยมา แรกทีเดียว มนุษย์อยู่ด้วยกันตามสภาพธรรมชาติ ครั้นต่อมาจึงวิวัฒนาการมากขึ้น มีสถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ และสถาบันการเมืองการปกครอง เมื่อเวลาผ่านไปนาน ๆ เข้า มีการขยายตัวของสังคมจนได้เกิดมีการแบ่งวรรณะต่าง ๆ ตามอาชีพงานที่ทำ ตามสำนวนพระพุทธศาสนาว่า เป็นไปตามกรรม เมื่อก้าวเฉพาะระยะเริ่มต้นของสถาบันการเมืองการปกครอง พึงสังเกตได้ว่า ถ้ามนุษย์ตั้งอยู่ในธรรมและยึดหลักธรรมเป็นแนวทางดำเนินชีวิตแล้ว ไม่จำเป็นต้องมีการปกครองและการบริหาร แต่พอสังคมขยายตัวมีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ความชั่วร้ายเดือดร้อนจึงได้เกิดตามมา เพราะเนื่องจากมนุษย์นั่นเองละเมิดหลักธรรม กล่าวคืออู่อ่านาจกิเลสตัณหา จึงทำให้มนุษย์ไม่ได้รับความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน หม่อมมนุษย์จึงได้รวมตัวร่วมตัดสินใจสรรหาผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมที่สุดมาเป็นหัวหน้า หรือผู้นำเพื่อจัดการแก้ไขหรือขจัดปัญหาชั่วร้ายดังกล่าว

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ตอนที่ ๒ ระบบการปกครอง

ความนำ

มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเชื่อ แนวคิด อุปนิสัย ทัศนคติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้น ๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำ การปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมา อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้ การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุก ๆ สังคม เพราะข้อนี้ ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ ความเจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มา ของอุดมการณ์รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของ การปกครองและการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็น ส่วนพระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการปกครองประเทศหรือสังคมโดย ส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายในคือจิตใจ เชื่อมมั่นรับผิดชอบต่อตนเอง เป็น การปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้ พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมี การใช้ธรรมเป็นโลกบาล คือหิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นการปกครองโลก

สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการ ปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ๕ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ๔ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองโดยตรง ราชวสดีธรรม ๔๙ ประการ ซึ่งเป็นธรรมของข้าราชการ เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหาร และการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม

ระบบการปกครองของตะวันตก

ในทางรัฐศาสตร์ อาจแบ่งระบบการปกครองออกเป็น ๒ ระบบ คือ

๑. การปกครองระบบเผด็จการ (Dictatorship) หมายถึง ระบบการปกครองที่รัฐมีอำนาจปกครองเหนือประชาชน ดังนั้น บุคคลเดียวหรือคณะบุคคลใดก็ตามที่ได้อำนาจ ทั้งนี้เนื่องจากจุดมุ่งหมายของการปกครองระบบเผด็จการเน้นที่ผลประโยชน์ของรัฐซึ่งมาจากการกำหนดการปกครองของรัฐบาลซึ่งได้อำนาจรัฐนั่นเอง ประชาชนมีหน้าที่ที่ต้องกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลก็เพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมกันของรัฐนั่นเอง การปกครองระบบเผด็จการแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๑ ระบบเผด็จการแบบอำนาจนิยม (Authoritarianism) หมายถึง รัฐบาลที่มุ่งใช้อำนาจปกครองเหนือประชาชน โดยรวมอำนาจทางการเมืองในส่วนที่สำคัญทั้งหมดหรือบางส่วนเข้าควบคุมกิจกรรมทางการเมือง ต้องการให้ประชาชนเชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลโดยเคร่งครัด แต่ประชาชนยังมีสิทธิและเสรีภาพตามสมควร สถาบันในสังคมต่าง ๆ เช่น ครอบครัว ศาสนา การศึกษา ยังสามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างปกติราบเท่าที่สถาบันนั้น ๆ มิได้ขัดแย้งกับคำสั่งของรัฐบาลเผด็จการในกิจกรรมทางการเมืองเท่านั้น ตัวอย่างของระบบเผด็จการแบบนี้ เช่น ฟาสซิสต์ นาซี สมบูรณาญาสิทธิราชย์

๑.๒ ระบบเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism) หมายถึง รัฐบาลที่มุ่งเข้าควบคุมอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ของปัจเจกชนอย่างเต็มที่และกว้างขวาง ปัจเจกชนและสถาบันจะต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐโดยรัฐบาลเป็นตัวแทนในการใช้อำนาจรัฐ ผู้ใดจะขัดแย้งมิได้ มิฉะนั้นจะต้องถูกรัฐลงโทษอย่างรุนแรงตามความหมายนี้ เผด็จการแบบเบ็ดเสร็จมุ่งควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกชนอย่างกว้างขวางและไม่ยอมรับความเชื่อว่ามีปรัชญาทางการเมืองอื่นใดที่จะดีกว่าความเชื่อแบบนี้ ตัวอย่างของเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จ เช่น มาร์กซิสม์

๒. การปกครองระบบประชาธิปไตย (Democracy) เน้นถึงการปกครองโดยประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง ดังอับราฮัม ลินคอล์น กล่าวไว้ว่า เป็น “การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” การเมืองแบบประชาธิปไตยเน้นที่การปกครองที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพของบุคคล โดยต้องการให้ประชาชนปกครองตนเองอย่างกว้างขวาง โดยถือว่า “การปกครองที่ดีที่สุดก็คือการปกครองที่น้อยที่สุด” ดังนั้นหลักการของประชาธิปไตยจึงเน้นหลัก ๕ ประการ คือ

๒.๑ หลักเสรีภาพ (Liberty) หมายถึง สิทธิ (Right) หน้าที่ (Duty) และอิสรภาพ (Freedom) ซึ่งทั้ง ๓ ประการมีอยู่ด้วยกัน โดยจะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งมิได้

๒.๒ หลักความเสมอภาค (Equality) หมายถึง ความเท่าเทียมของบุคคลในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐ โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างในสถานภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

๒.๓ หลักเหตุผล (Rationality) หมายถึง การตัดสินใจที่ชัดเจนใด ๆ จะต้องใช้เหตุผลเสมอ มิใช่เน้นการใช้กำลังในการตัดสินใจ ดังนั้น ประชาธิปไตยจึงเน้นที่วิธีการสันติวิธี ก่อนการใช้กำลังตัดสินใจ เพราะเชื่อว่ามันมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผลอันเป็นคุณความดีในสภาวะธรรมชาติของมนุษย์

๒.๔ การตัดสินใจโดยเสียงข้างมาก (Majority Rule and Minority Right) แต่เสียงข้างน้อยก็ได้รับการคุ้มครอง หมายถึง การตัดสินใจที่ชัดเจนใด ๆ หลังจากที่ได้ใช้เหตุผลอภิปรายกันแล้ว จะต้องออกเสียงชี้ขาดโดยถือเอาเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์การตัดสินใจ แต่มีได้หมายความว่า เมื่อเสียงข้างมากชนะแล้วก็จะไปรังแกเสียงข้างน้อยเขาหาได้ไม่ เสียงข้างน้อยจะต้องได้รับเสรีภาพและความเสมอภาคเท่าเทียมกับเสียงข้างมากทุกประการ เพียงแต่การชี้ขาดกระทำด้วยวิธีการของเสียงข้างมากเท่านั้น

๒.๕ การผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดำรงตำแหน่ง (Rotation) หมายความว่า ตำแหน่งที่มาจากกาเลือกตั้งจะต้องมีกำหนดระยะเวลาที่จำกัดแน่นอน เช่น ๔ ปี ๖ ปี ก็เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลอื่นได้เข้ามาบริหารในตำแหน่งนั้น ๆ บ้าง แม้ว่าบุคคลนั้น ๆ จะเป็นผู้มีความสามารถและประชาชนยอมรับก็ตาม ในหลักการประชาธิปไตยจะต้องสร้างและพัฒนาบุคคลอื่นมาแทน เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการที่ว่าประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยคนส่วนมาก มิได้ผูกขาดเพียงบุคคลคนเดียวหรือกลุ่มเดียวกัน นอกจากนี้ ประชาธิปไตยยังต่อต้านระบบการสืบทายาทในการดำรงตำแหน่งที่มีได้มาจากการเลือกตั้งอีกด้วย ในระบบนี้การเลือกตั้งจึงเป็นหัวใจสำคัญอีกประการหนึ่งด้วย

ระบบการปกครองของพระพุทธศาสนา

๑. ผู้ปกครองสำคัญกว่าระบบการปกครอง

ระบบการปกครองในคัมภีร์ชาดกคือเผด็จการแบบอำนาจนิยม (Authoritarianism) แต่ไม่ใช่เผด็จการแบบอำนาจนิยมดังที่เข้ากันในทางรัฐศาสตร์ เพราะยังคำนึงถึงเสียงของประชาชน และยึดถือธรรม ความถูกต้อง ความดีงามเป็นหลักให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองมากกว่าระบบการปกครอง คือผู้ปกครองต้องประกอบไปด้วยธรรมสำหรับการบริหารและการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ๕ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ๔ เมื่อผู้ปกครองประพฤติตามธรรมดังกล่าว ย่อมเกิดผล คือประชาชนเป็นสุข (ปชาสุখ) แม้ว่ากษัตริย์จะมีอำนาจมากเพียงใดก็ตาม แต่กษัตริย์ต้องฟังเสียงของประชาชนด้วย ดังปรากฏในเวสสันดรชาดก พระเวสสันดรซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็น

พระโอรสของพระเจ้าสญชัยกษัตริย์เมืองสีพีทรงประทานช้างปัจจัยนาค ซึ่งเป็นช้างคู่บ้านคู่เมืองให้แก่พวกพราหมณ์ต่างเมืองทั้ง ๘ คน ที่มาขอช้างคู่บ้านคู่เมือง ทำให้ประชาชนเมืองสีพีทั้งหลายโกรธเป็นอันมาก พวกเขามาเข้าเฝ้าพระเจ้าสญชัยทูลให้ขับไล่พระเวสสันดรออกนอกเมือง ซึ่งพระเจ้าสญชัยก็ต้องทำตาม ดังมีข้อความที่ชาวเมืองสีพีทูลแก่พระเจ้าสญชัยว่า “พระองค์อย่าได้รับสิ่งให้ฆ่าพระเวสสันดรนั้นด้วยท่อนไม้หรือคัสตราเลย ทั้งพระเวสสันดรนั้นก็สมควรแก่เครื่องพันธนาการ แต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรเสียจากแคว้นแคว้น จงไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด”

ต่อมา พระนางผุสดีซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้าสญชัยจะตัดทาน แต่พระเจ้าสญชัยก็ไม่ทรงยินยอม เพราะทรงรับฟังเสียงประชาชน ดังที่ปรากฏในเวสสันดรชาดกว่า

“ข้าแต่มหाराช เพราะฉะนั้นเกล้ากระหม่อมฉันขอกราบทูลพระองค์ว่า ประโยชน์อย่าได้ล่วงพระองค์ไปเสียเลย ขอพระองค์อย่าทรงขับไล่พระราชโอรสผู้ไม่มี ความผิด เพราะถ้อยคำของชนชาวสีพีเลย”

“เราทำความยำเกรงต่อพระราชประเพณี จึงขับไล่พระราชโอรสผู้เป็นชาวสีพี เรา จำต้องขับไล่ลูกของตน ถึงแม้จะเป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิตของเรา”

เพื่อความชัดเจน จึงขออธิบายไทย ซึ่งเป็นเรื่องรูปแบบการปกครองดังที่ปรากฏ ในที่หมินกาย ปาฎีกาวรรค มาเสนอไว้ด้วย

๑. อัตตธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่ ถือเอาความคิดเห็น ผลประโยชน์ ฐานะ ศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของตนเองเป็นใหญ่ เทียบเคียงได้กับรูปแบบการปกครองแบบเผด็จการ (Dictatorship)

๒. โลกธิปไตย ความมีโลกคือสังคมเป็นใหญ่ ถือเอาความคิดเห็นของคนเป็นจำนวนมากเป็นใหญ่ เทียบเคียงได้กับรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy)

๓. ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือเอาหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่

พระพุทธศาสนาถือว่า การปกครองไม่ว่าระบบใด ขอให้ผู้ปกครองเป็นผู้ประพฤติ ธรรม เป็นอันยอมรับได้ ในตัวรูปแบบการปกครอง มีความเป็นไปได้ไม่น้อยกว่าที่ อัตตธิปไตยและโลกธิปไตยจะนำไปสู่ความถูกต้องดีงามได้อย่างดีอย่างสมบูรณ์เพราะ การปกครองเต็มไปด้วยอำนาจ ซึ่งเป็นสิ่งยั่วชวนใจคนให้เปลี่ยนนิสัยไปในทางมีความโลภ ความโกรธและความหลง ขาดการตรวจสอบมากยิ่งขึ้น เป็นที่ยอมรับกันในบรรดานัก รัฐศาสตร์ทั้งหลายว่า บรรดาสิ่งยั่วชวนทั้งหลายนั้น อำนาจย่อมยั่วใจได้มากและรวดเร็ว อำนาจสามารถเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยและทำให้การพิจารณาไม่เที่ยงแท้ ทำให้คนซึ่งมี ความเมตตากวกรุนกลายเป็นคนโหดร้าย ดังที่ ลอร์ด แอคตัน ได้ให้ข้อคิดไว้ว่า “อำนาจ

มักทำลายตัวเองและอำนาจสูงสุดทำลายตัวเองอย่างที่สุด (Power corrupts ; Absolute power corrupts absolutely.)” แต่ในปัจจุบันนี้ ไม่มีเกณฑ์เลยว่า ผู้ปกครองควรมีธรรมอะไรบ้าง เป็นแต่ผ่านกระบวนการหรือผ่านระบบการเมืองก็ถือว่าถูกต้อง อาจหวังไม่ได้ว่า ผู้ปกครองในปัจจุบันจะมีคุณสมบัติอย่างที่พระพุทธองค์ทรงกำหนด แต่อย่างน้อย ถ้าคุณสมบัติเช่นนั้นเป็นคุณสมบัติที่เป็นอุดมคติก็น่าจะนำมาใช้วัดได้ว่า ผู้ปกครองเข้าใกล้อุดมคติเพียงใด ยังหย่อนในข้อใด

๒. ความสำคัญของผู้ปกครอง

ในทฤษฎีของคัมภีร์ชาดก พระราชาหรือกษัตริย์มีความสำคัญมิใช่เป็นเพียงผู้นำในทางการเมืองเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดของสังคม เป็นแกนให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นเดียวกับดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางสุริย-จักรวาล แม้แต่การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เช่น ความวิปริตทางดินฟ้าอากาศ ทุพภิกขภัย หรือภัยพิบัติต่าง ๆ ก็เชื่อว่าอยู่ในความรับผิดชอบของกษัตริย์หรือพระราชาด้วย

ในทางรัฐศาสตร์ก็ถือว่า กษัตริย์หรือพระราชามีความสำคัญในฐานะเป็นประมุขแห่งรัฐ แม้ว่าในปัจจุบัน จะมีรูปแบบประมุขของรัฐแบบใหม่ คือประธานาธิบดีเป็นประมุขตามวิวัฒนาการทางการเมืองก็ตามผู้นำหรือผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการนำพาประชาชน (พลเมือง) และประเทศชาติไปสู่ความเจริญหรือความเสื่อมได้ ถ้าได้ผู้ปกครองที่ดีมีศีลธรรม มีความรู้ความสามารถ จะนำพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ความผาสุกความเจริญได้ แต่ถ้าได้ผู้ปกครองที่ทุจริตคดโกง ผิดศีลธรรม จะทำให้ประชาชนประสบกับความเดือดร้อนและประเทศชาติอาจจะล่มสลายกลายเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่นก็ได้

ในราโชวาทชาดก ได้สะท้อนย้อนให้เห็นว่าผู้นำหรือผู้ปกครองมีความสำคัญอย่างไร ต่อความผาสุกและความเจริญของประชาชนและบ้านเมือง ไว้ดังนี้

“ถ้าเมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป โคหัวหน้าฝูงว่ายคด เมื่อโคผู้นำฝูงว่ายคด เช่นนี้ โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายคดไปตามกันในมนุษยทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ประพฤติไม่เป็นธรรมอย่างแน่แท้ ถ้าพระราชาผู้เป็นใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นทุกข์ทั่วกันถ้าเมื่อโคทั้งหลายว่ายข้ามแม่น้ำไป โคหัวหน้าฝูงว่ายข้ามตรง เมื่อโคผู้นำฝูงว่ายข้ามตรงเช่นนั้น โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายข้ามตรงไปตามกันในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติเป็นธรรม ประชาชนนอกนี้ก็ย่อมประพฤติเป็นธรรมไปตามอย่างแน่แท้ ถ้าพระราชาเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม รัฐก็ย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน”

ในเวสสันดรชาดก พระนางมัทรีกราบทูลแก่พระเจ้าสุทนต์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของพระราชาไว้ว่า “ธงเป็นเครื่องหมายแห่งรถ ควันเป็นเครื่องปรากฏแห่ง

ไฟ พระราชาเป็นสง่าแห่งแคว้นแคว้น ภัสดาเป็นสง่าของหญิง ความเป็นหม้ายเป็นความเผ็ดร้อนในโลก” (ธโช รตสส ปญญาณิ ธูโม ปญญาณมคฺคิโน ราชา รฏฺฐสส ปญญาณิ ภตฺตา ปญญาณมิตฺถิยา เวธพฺยิ กฏฺกั โลเก)

ในมหาโศธาตก ได้เสนอความสำคัญของผู้นำหรือพระราชาไว้ดังนี้

“ถ้าเมื่อฝูงโคข้ามปากไปอยู่ โคผู้นำฝูงไปคด เมื่อมีโคผู้นำฝูงไปคด โคทั้งหมดนี้ก็ย่อมไปคดฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ผู้ใดได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงประชาชนนอกนี้ ชาวเมืองทั้งปวงย่อมอยู่เป็นทุกข์ ถ้าพระราชาไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรม ถ้าเมื่อฝูงโคข้ามปากไปอยู่ โคผู้นำฝูงไปตรง เมื่อมีโคผู้นำฝูงไปตรง โคทั้งหมดนี้ก็ย่อมไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ผู้ใดได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด ถ้าแม้ผู้นั้นประพฤติธรรม จะจำเป็นต้องกล่าวถึงประชาชนนอกนี้ ชาวเมืองทั้งปวงย่อมอยู่เป็นสุข ถ้าพระราชาทรงตั้งอยู่ในธรรม เมื่อต้นไม้ใหญ่มีผล ผู้ใดเก็บผลดิบมา ผู้นั้นย่อมไม่รู้รสแห่งผลไม้ นั้น ทั้งพืชพันธุ์แห่งต้นไม้นั้นก็ย่อมพินาศ รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาใดทรงปกครองโดยไม่เป็นธรรม พระราชานั้นย่อมไม่รู้จักรสแห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชานั้นก็ย่อมพินาศ เมื่อต้นไม้ใหญ่มีผล ผู้ใดเก็บผลสุกมา ผู้นั้นย่อมรู้รสแห่งผลไม้ นั้น ทั้งพืชพันธุ์แห่งต้นไม้นั้นก็ย่อมพินาศ รัฐเปรียบด้วยต้นไม้ใหญ่ พระราชาใดทรงปกครองโดยธรรม พระราชานั้นย่อมทรงรู้จักรสแห่งรัฐนั้น และรัฐของพระราชานั้นก็ย่อมพินาศ อนึ่ง ชัตติราชพระองค์ใด ทรงปกครองชนบทโดยไม่เป็นธรรม ชัตติราชพระองค์นั้นย่อมคลาดจากโอชะทั้งปวง อนึ่ง พระราชาพระองค์ใด ทรงเบียดเบียนขานิคมผู้ประกอบการซื้อขาย กระทบการถวายโอชะและพิธีกรรม พระราชาพระองค์นั้น ย่อมคลาดจากส่วนพระราชทรัพย์ พระราชาพระองค์ใด ทรงเบียดเบียนนายพรานผู้รู้เขตแห่งการประหารอย่างดี และเบียดเบียนทหารผู้กระทำความชอบในสงคราม เบียดเบียนอำมาตย์ผู้รุ่งเรือง พระราชาพระองค์นั้น ย่อมคลาดจากพลนิกาย อนึ่ง พระราชาผู้ไม่ประพฤติธรรม เบียดเบียนบรรพชิตผู้แสวงหาคุณ ผู้สำรวจประพฤติพรหมจรรย์ พระราชาพระองค์นั้นย่อมคลาดจากสวรรค์ อนึ่ง พระราชาผู้ไม่ทรงตั้งอยู่ในธรรม ฆ่าพระชายาผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมได้ประสพเหตุแห่งทุกข์หนัก และย่อมผิดพลาดด้วยพระราชนครทั้งหลาย พระราชาพึงประพฤติธรรมในชาวชนบท ขานิคม พลนิกาย ไม่พึงเบียดเบียนบรรพชิต พึงประพฤติสม่าเสมอในพระโอรสและพระชายา พระราชาผู้เป็นกษัตริย์เช่นนั้น เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ไม่ทรงพิโรธ ย่อมทรงทำให้ผู้อยู่ใกล้เคียงหัวไหล่ เหมือนพระอินทร์ผู้เป็นเจ้าของอสุร ฉะนั้น”

เมื่อพระราชาทรงประพฤติธรรมแล้ว นอกจากทำให้ประชาชนในรัฐประสบกับความผาสุกแล้ว พระราชาเองย่อมได้รับผลในชาติหน้าด้วย ดังที่ปรากฏในอุมาทนต์

ชาตก ซึ่งอภิปรากเสนาบดีกราบทูลแก่พระเจ้าสีวิราชให้ประพடுத்தกรรมแก่บุคคลและสัตว์รอบข้าง ไว้ดังนี้

“ข้าแต่พระมหाराชเจ้า พระองค์ทรงประพடுத்தกรรมอันไม่มีความฉิบหาย เป็นแดนเกษมอยู่เป็นนิจแท้ พระองค์จักดำรงราชสมบัติอยู่ยั่งยืนนาน เพราะพระปัญญาของพระองค์เป็นเช่นนั้น พระองค์ไม่ทรงประมาทกรรมใด ข้าพระองค์ขออนุโมทนากรรมนั้นของพระองค์ พระราชาผู้เป็นอิสระทรงประมาทกรรมเสียแล้ว ย่อมเคลื่อนจากรัฐ ข้าแต่พระมหากษัตริย์ขัตติยราช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในพระชนนีและพระชนก ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในมิตรและอำมาตย์ทั้งหลาย ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในราชพาหนะและทหารแก้วทั้งหลาย ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในชนชาวคามและนิคมทั้งหลาย ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในชนชาวแวนแคว้นและชนบททั้งหลาย ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในสมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराช ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมในเนื้อและนกทั้งหลาย ครั้นทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมเถิด เพราะว่ากรรมที่ประพடுத்தแล้วย่อมนำสุขมาให้ ครั้นพระองค์ทรงประพடுத்தกรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรคต ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์จงทรงประพடுத்தกรรมเถิด ด้วยว่า พระอินทร์ เทวดา พร้อมทั้งพรหม เป็นผู้ถึงทิพยสถาน เพราะกรรมที่ประพடுத்தแล้ว ข้าแต่พระราชา พระองค์อย่าทรงประมาทกรรมเลย”

ในมหาสุบินชาตก ซึ่งเกี่ยวกับพุทธทำนายความฝันของพระเจ้าปเสนทิโกศล มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครองอยู่ ๑๑ ประการ คือ ๑, ๔, ๕, ๖, ๘, ๙, ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๕ และ ๑๖ ถ้าผู้ปกครองไม่มีคุณธรรมในการปกครอง เหตุการณ์ที่เลวร้ายในความฝันย่อมเกิดขึ้น แต่ถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมในการปกครอง เหตุการณ์ที่เลวร้ายในความฝันย่อมไม่เกิดขึ้น เป็นการให้ความสำคัญแก่ผู้ปกครองในฐานะเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจ ซึ่งมีผลต่อสังคม การเมือง เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมเรื่องที่พระราชาไม่ทรงประพடுத்தกรรมส่งผลทำให้ประชาชนในรัฐไม่ประพடுத்தกรรมไปด้วย นอกจากจะพบได้ในคัมภีร์ชาตกแล้วยังพบในพระสูตรต่าง ๆ เช่น ธรรมิกสูตร มีเนื้อหา ดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด พระราชาเป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้พวกข้าราชการก็เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพวกข้าราชการไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้

พราหมณ์และคฤหบดี เป็นผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีไม่ตั้งอยู่ในธรรม สมัยนั้น แม้ชาวนิคมนและชาวชนบทไม่ตั้งอยู่ในธรรม พระจันทร์และพระอาทิตย์ย่อม หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อพระจันทร์และพระอาทิตย์หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ หมู่นดาว นักษัตรก็ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อคืนและวันหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ ฤดูและปีก็ ย่อมหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อฤดูและปีหมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ ลมย่อมพัดไม่สม่ำเสมอ เมื่อลมพัดไม่สม่ำเสมอ ลมก็เดินผิดทางไม่สม่ำเสมอ ย่อมผิดเวียนไป เมื่อลมเดินผิดทางไม่ สม่ำเสมอผิดเวียนไป เทวดาย่อมกำเริบ เมื่อเทวดากำเริบ ฝนย่อมไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็สุกไม่เสมอกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ผู้บริโภคข้าวที่สุกไม่เสมอกัน ย่อมเป็นผู้มีอายุสั้น มีผิวพรรณเศร้าหมอง มีกำลัง น้อย มีอาพาธมาก”

นอกจากนั้น พระราชายังเป็นศูนย์กลางทางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ในคัมภีร์ ชาตกยอมรับว่า มีความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมของผู้นำกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ กล่าวคือ ถ้าผู้นำไม่ประพฤติธรรม เช่น ลุแก่อำนาจจอกติ ๔ ได้แก่ ลำเอียงเพราะชอบ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดอมผันแปรผิดเปลี่ยนไปจากธรรมดาของมัน แต่ถ้า ผู้นำประพฤติธรรม เช่น ละเว้นจากการลูอำนาจจอกติ ๔ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติดอม เป็นไปตามปรกติธรรมดาของมัน

ในราโชวาทชาตก เสนอไว้ว่า พระราชาพระองค์หนึ่งทรงประสงค์ที่จะทราบว่ ประชาชนในแคว้นแคว้นมีทรศนะอย่างไรบ้างต่อพระองค์ จึงทรงปลอมพระองค์เสด็จไป ตามชนบท ได้สดับแต่ว่าประชาชนสรรเสริญคุณของพระองค์เท่านั้น จึงเสด็จไปยังหิม วันตประเทศ ทรงพบพระโพธิสัตว์ ตามปกติแล้ว พระโพธิสัตว์นำผลนิโครธ (ไทร) สุกจาก ปามาบริโภค ผลนิโครธสุกเหล่านั้น มีรสหวาน มีรสเสมอด้วยน้ำตาลกรวด พระโพธิสัตว์ จึงทูลเชิญพระราชาว่า

“ท่านผู้มีบุญมาก เชิญท่านบริโภคผลนิโครธสุกนี้แล้วดื่มน้ำตาม” พระราชาทรง กระทำตามนั้น แล้วตรัสถามพระโพธิสัตว์ว่า “ท่านผู้เจริญ เพราะเหตุไร ผลนิโครธสุกนี้ จึงหวานดีจริง” “ท่านผู้มีบุญมาก พระราชาทรงครองราชสมบัติโดยธรรมโดยเสมอเป็น แน่ เพราะเหตุนี้ ผลนิโครธสุกนี้จึงหวาน” “ท่านผู้เจริญ ในเวลาที่พระราชาไม่ดำรงอยู่ ในธรรม ผลนิโครธสุก ย่อมไม่หวานหรือหนอ” “ใช่ ท่านผู้มีบุญมาก เมื่อพระราชา ทั้งหลายไม่ดำรงอยู่ในธรรม น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย เป็นต้นก็ดี รากไม้ และผลไม้ในป่า เป็นต้นก็ดี ย่อมไม่หวาน หมดโอชะ อีกอย่างหนึ่ง มิใช่สิ่งเหล่านี้อย่างเดียว แม้รัฐทั้งสิ้น ก็ไร้ค่า แต่เมื่อพระราชาทั้งหลายนั้น ทรงดำรงอยู่ในธรรม แม้สิ่งเหล่านั้นก็ย่อมหวาน มี โอชะ รัฐแม้ทั้งสิ้น ย่อมมีค่า”

ต่อมา พระราชาทรงประสงค์ทดลองคำของพระโพธิสัตว์ว่าจะเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ จึงทรงครองราชสมบัติโดยไม่เป็นธรรม แล้วเสด็จไปหาพระโพธิสัตว์ ปรากฏว่า ผลนิโครธสุกที่พระองค์เสวยไม่มีรสหวาน จึงถ่มทิ้งพร้อมทั้งเขพะ (น้ำลาย)

ในกुरुธรรมชาดก แสดงว่า พระเจ้าธัญชัยโกกรัพยราชแห่งนครอินทปฎัก ในแคว้นกुरु ทรงประพาศในกुरुธรรม คือศีล ๕ ได้แก่

๑. ปาโณ น หนตพโพ ไม่พึงฆ่าสัตว์
๒. อทินนํ นาทาทพพํ ไม่พึงถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กามesu มิจจาโร น จริตพโพ ไม่พึงประพาศผิดใจในกามทั้งหลาย
๔. มุสาวาทो น ภาสิตพโพ ไม่พึงกล่าวคำเท็จ และ
๕. มชชปานํ น ปาตพพํ ไม่พึงดื่มน้ำเมา ฝนจึงตกต้องตามฤดูกาล แต่ในทันที

ปุณนครแคว้นกาลิงคะของพระเจ้ากาลิงคราช ฝนไม่ตกภัย ๓ ประการ คือ ๑. ฆาตกภัย ภัยคือความอดอยาก ๒. โรคภัย ภัยคือโรค และ ๓. ทพภิกขภัย ภัยคือข้าวยากหมากแพงจึงเกิดขึ้นแก่ประชาชน ดังนั้น ประชาชนจึงพากันถวายฎีการ้องเรียนพระราชา แต่ต่อมาพระราชาทรงประพาศกुरुธรรม ฝนจึงตกและภัยทั้ง ๓ ก็สงบระงับ

จึงเห็นได้ว่า ความเชื่อที่แพร่หลายในสมัยโบราณมีอยู่ว่า ความผาสุกและความมั่งคั่งของบ้านเมืองต้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับอำนาจที่มองไม่เห็น (Invisible Powers) และกษัตริย์หรือพระราชาเองเป็นผู้ทำการประสาน (Mediator) ระหว่างความผาสุกมั่งคั่งของบ้านเมืองกับอำนาจที่มองไม่เห็น

นอกจากนี้ ผู้นำยังต้องแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตนได้อาศัยเพื่อจะได้เป็นแบบอย่างแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา ดังปรากฏในจุลลสุวราชชาดก กล่าวถึงพญานกแขกเต้ามีความกตัญญูรู้คุณต้นไม้ที่ตัวเองเคยใช้ประโยชน์ แม้ว่าปัจจุบันจะไม่ได้รับประโยชน์จากต้นไม้แล้ว ก็ยังจะต้องถนอมรักษาต้นไม้ผู้นั้นอยู่ ดังนี้

“ท้าวสักกเทวราช (แปลงร่างเป็นพญาหงส์) ถามว่า “ต้นไม้ทั้งหลายมีใบเขียว มีผลตก มีอยู่เป็นอันมาก เหตุใดพญานกแขกเต้าจึงมีใจยินดีในไม้แห้ง ไม้ผุแล้ว” นกแขกเต้าตอบว่า “เราได้กินผลแห่งต้นไม้ผู้นั้นได้หลายปีมาแล้ว ถึงเราจะรู้แล้วว่าต้นไม้ผู้นี้ไม่มีผลแล้ว ก็ต้องรักษาไมตรีให้เหมือนในกาลก่อน” ท้าวสักกเทวราชถามต่อว่า “นกทั้งหลายย่อมละทิ้งต้นไม้แห้ง ต้นไม้ผุ ไม่มีใบ ไม่มีผลไป ดูก่อนนกแขกเต้า ท่านเห็นโทษอะไร จึงไม่ละทิ้งต้นไม้ผู้นี้ไป” นกแขกเต้าตอบว่า “นกเหล่าใด คบหากันเพราะต้องการผลไม้ ครั้นรู้ว่าต้นไม้ผู้นี้ไม่มีผลแล้วก็ละทิ้งไปเสีย นกเหล่านั้นโง่เขลา มีความรู้เพื่อประโยชน์ของตน มักจะทำการฝักใฝ่แห่งมิตรภาพให้ตกไป”

ท้าวสักกเทวราชกล่าวว่า “ดูก่อนปักษี ความเป็นสหาย ความรัก ความสนิทสนมกัน ท่านทำไว้เป็นอย่างดีแล้ว ถ้าท่านชอบธรรมนี้ ท่านก็เป็นผู้ควรที่วิญญูชนทั้งหลายพึง

สรรเสริญ คุณก่อนนกแขกเต้าผู้มีปีกเป็นยาน มีคอโค้งเป็นสง่า เราจะให้พรแก่ท่าน ท่านจงเลือกเอาพรตามใจปรารถนาเถิด” เมื่อได้ฟังดังนั้น พญานกแขกเต้าก็ดีใจและขอพรต่อท้าวสักกเทวราชว่า “ทำอย่างไร ข้าพเจ้าจะพึงได้เห็นต้นไม้นี้กลับมีใบมีผลอีกเล่า ข้าพเจ้าจะยินดีเป็นที่สุดเหมือนคนจนได้ขุมทรัพย์ ฉะนั้น” ลำดับนั้น ท้าวสักกเทวราชทรงพรมน้ำอมฤตที่ต้นไม้นั้น ต้นไม้นั้นก็งอกงามแผ่กิ่งก้านสาขา มีร่มเงาอันร่มรื่น นำรื่นรมย์ใจ พญานกแขกเต้าจึงกล่าวเป็นเชิงขบขันต่อท้าวสักกเทวราชว่า “ข้าแต่ท้าวสักกเทวราช ขอพระองค์ทรงพระเจริญสุข พร้อมด้วยพระญาติทั้งปวง เหมือนข้าพระบาทมีความสุข เพราะได้เห็นต้นไม้นี้ผลิดผลในวันนี้ ฉะนั้นเถิด”

ท้าวสักกเทวราชทรงสดับคำกล่าวของพญานกแขกเต้าแล้ว ทรงทำให้ต้นไม้นั้นมีดอกออกผลแล้วจึงเสด็จกลับไปสู่สวนนั้นทวนพร้อมกับพระมเหสี”

๓. ลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง

ผู้ปกครองมีลักษณะที่แตกต่างจากผู้ใต้ปกครอง คือ

๑. ผู้นำจะต้องเป็นผู้มีความเสียสละ ละทิ้งความสุขส่วนตัว ทุ่มเทศชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ แม้กระทั่งชีวิตก็ยอมพลีสละให้ได้ เพื่อให้สมกับที่ได้รับความไว้วางใจ จากผู้ที่เลือกสรรตนให้เป็นผู้นำของเขา ไม่ใช่อาสาพาตนเองเป็นผู้นำ ผู้ปกครอง ผู้บริหาร หรือนักการเมือง เพียงหวังกอบโกยผลประโยชน์ของรัฐมาเป็นของตนเอง พวกพ้องตนเองหรือทำให้รัฐสูญเสียผลประโยชน์ด้วยความประมาทขาดปัญญาพิจารณาให้ถ้อยถี่ของตนเอง

ในมหากปิชาดก เสนอลักษณะของผู้นำลักษณะนี้ไว้ พญาวานรมีจิตเมตตาหาความสุขของเหล่าวานรที่เลือกตนให้เป็นผู้นำ จึงยอมเสียสละทอดตัวเป็นสะพานให้เหล่าวานรหนีจากลูกธนูของคนแมนธนู

๒. ผู้นำจะต้องฟังเสียงของประชาชนและกระทำตามเจตจำนงของประชาชน แม้ว่าผู้นำหรือผู้ปกครองได้รับการมอบอำนาจเพื่อการปกครองบริหารจากประชาชนแล้ว แต่อำนาจนั้นไม่อาจถูกนำไปใช้ในทางมิชอบ มิฉะนั้น จะเป็นการริดรอนสิทธิอันชอบธรรมของประชาชน ต้องระลึกอยู่เสมอว่า เสียงของประชาชน ย่อมเป็นเสียงที่ทรงอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนืออื่นใด ผู้ปกครองจึงสามารถปกครองบริหารนำทางประชาชนให้ประสบกับความผาสุกความเจริญได้ อย่าคิดว่าเสียงของประชาชนเป็นเพียงเสียงนกเสียงกา นึกย้อนไปถึงตำนานวันสงกรานต์ ธรรมบาลรอดตายเพราะฟังเสียงนกเสียงกา แต่กระนั้นก็ตาม มติมหาชนมิใช่ถูกต้องเสมอไป ผู้ปกครองจักต้องใช้วิจารณญาณอย่างรอบคอบเที่ยงธรรม ตัดสินใจกระทำการต่าง ๆ

ในเวสสันดรชาดก สนับสนุนลักษณะของผู้นำดังกล่าว พระเวสสันดร ในฐานะองค์ยุพราชทรงประทานช้างคู่บ้านคู่เมืองของรัฐสีพีอันเป็นการบำเพ็ญทานบารมี แก่รัฐ

กาลิงคะ ซึ่งรัฐกาลิงคะนี้เป็นประเทศเพื่อนบ้านเนื่องด้วยรัฐนั้น ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การที่พระเวสสันดรทรงประชังนั้นแก่รัฐกาลิงคะ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอีกด้วย แต่ประชาชนของรัฐสีพี ถือว่าข้างนั้นเป็นสมบัติของชาติจึงหวงแหนอย่างยิ่ง โดยที่ประชาชนเองไม่เข้าใจพระประสงค์ของพระเวสสันดร จึงพร้อมใจกันประท้วงต่อพระเจ้าสญชัย พระราชบิดา ให้อำนาจเรื่องนี้ พระเจ้าสญชัยทรงพอพระทัยที่จะสละราชสมบัติให้แก่ประชาชนมากกว่าจะให้เกิดโทษทัณฑ์แก่พระโอรส แต่ประชาชนทูลขอเพียงให้เนรเทศออกจากรัฐสีพีไปอยู่ที่เขาวงกต

พระเจ้าสญชัยตรัสแก่พระเวสสันดรว่า “ขอให้เราถือตามเจตจำนงของทวยอาณาประชาราษฎร์เถิด เราไม่พึงเห็นแก่ผลได้ส่วนตัว” ผู้นำจะต้องไม่รับฟังข้อมูลข่าวสารจากคนอื่นที่มารายงานให้ทราบเท่านั้น แต่ต้องปฏิบัติการเชิงรุก คือ สอดส่องดูแลระดับรับฟังเสียงจากประชาชนโดยตรงอยู่ตลอดเวลา เพื่อจะได้เข้าใจความเป็นไปและปัญหาต่างๆของประชาชนอย่างถูกต้องแท้จริง แล้วนำไปพิจารณาหาทางแก้ไขต่อไป

ในกัณฑ์อุทิศทุกชาติก สันนิษฐานทรงสนะข้างต้น มีเรื่องย่อว่า พระราชาปัญญาละแห่งเมืองอุตตรปัญจาปนคร แคว้นกปีละ ไม่ทรงตรวจตรา สอดส่องดูแลการทำงานของข้าราชการ จึงทำให้ข้าราชการเก็บภาษีรีดนาทาเร้นโดยไม่ชอบธรรม และมีโจรเกิดขึ้นมากมายเที่ยวปล้นฆ่าประชาชน พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นรุกขเทวดาจึงทูลเตือนพระราชามิให้ประมาทในการปกครองบริหารบ้านเมือง หมั่นสอดส่องตรวจตราบ้านเมือง ดังนั้นพระราชาจึงทรงปลอมพระองค์ โดยมิให้ใครจำได้ เสด็จไปในที่ต่างๆ ได้ทราบความจริง จึงแก้ไขปัญหาต่างๆให้ลุล่วงไปด้วยดี

เรื่องที่ ๑

ชายชราชาวบ้านผู้หนึ่งนำกิ่งหนามมาจากดงล้อมกันปิดประตูเรือนไว้ พาบุตรภรรยาเข้าป่าไป เวลาเย็น เมื่อพวกเขาชรากรกลับไปแล้ว ก็กลับมาแย่งเรือนของตน ถูกหนามยอกเท้าที่ประตูเรือน จึงนั่งกระโหย่ง บ่งหนาม ต่ำพระราชาว่า

“ขอให้พระเจ้าปัญจาลราช จงถูกลูกศรเสียบในสงคราม เสวยทุกขเวทนา เหมือนเราถูกหนามแทงแล้ว เสวยทุกขเวทนาอยู่ในเวลานี้” พระราชากับราชบุโรหิต ซึ่งปลอมตัวยืนอยู่ใกล้ ๆ ราชบุโรหิตได้ยินคำต่าของชายชรา จึงกล่าวว่า “ท่านเป็นคนแก่ มีจักขุมืดมัว มองเห็นอะไรไม่ถนัดหนามแทงตนเอง ในเรื่องนี้ พระเจ้าพรหมทัตมีความผิดอะไรด้วย”

ชายชราจึงได้ตอบว่า “พรหมทัต เราถูกหนามแทง เป็นความผิดของพระเจ้าพรหมทัต พระองค์มิได้พิทักษ์รักษาชาวชนบท จึงทำให้ชาวชนบทถูกข้าราชการกดขี่ด้วยภาษีอันไม่ชอบธรรม กลางคืนถูกพวกโจรปล้น กลางวันถูกข้าราชการกดขี่ ในแคว้นแคว้นของพระราชาโก่ง มีคนอาธรรมมากมาย แน่พ่อกุณ เมื่อภัยเช่นนี้เกิดขึ้น ประชาชนพากันอดอด เพราะกลัวพากันหาไม้หนามในป่ามาทำที่ซุกซ่อน”

เรื่องที่ ๒

หญิงชรา มีฐานะยากจนคนหนึ่ง เก็บผักหักฟืนมาจากป่า เลี้ยงดูลูกสาวทั้ง ๒ คน โดยไม่ให้ลูกสาวทั้ง ๒ คนนั้น ไปช่วยทำงานด้วย วันหนึ่ง พลัดตกจากต้นไม้ จึงสาปแช่งพระราชาน่าว่า “ในแคว้นแคว้นของพระเจ้าพรหมทัต (พระเจ้าปัญญาจลราช) หญิงสาวหาตัวไม่ได้ไปจนแก่ เมื่อไร พระเจ้าพรหมทัต จึงจักสวรรคตเสียที” บุโรหิตของพระราชาน่าซึ่งปลอมตัวไปกับพระราชาน่าด้วย จึงคัดค้านว่า “เฮ้ย หญิงชั่วไม่รู้จักเหตุผล แกพูดไม่ดีเลย พระราชาน่าเคยหาตัวให้หญิงสาว มีที่ไหนกัน” หญิงชราจึงได้ตอบว่า “พราหมณ์เอ๋ย เราไม่ได้พูดชั่วเลย เราชาวชนบทรู้เหตุผลดี พระเจ้าพรหมทัตไม่ได้พิทักษ์รักษาประชาชน จึงทำให้กลางวัน ถูกข้าราชการเก็บภาษีโดยไม่ชอบธรรม กลางคืนถูกโจรปล้น ในแคว้นนี้ มีคนอาธรรมมากมาย เมื่อครองชีพลำบาก การเลี้ยงดูลูกเมียก็ลำบาก หญิงสาวจักมีตัวได้ที่ไหน”

เรื่องที่ ๓

พระราชาน่ากับราชบุโรหิตเดินทางต่อไปเห็นชวานากำลังไถนา โคชื่อสาละยะถูกฆาตกรแทงล้มลง ชวานาได้ตำพระราชาน่าว่า “ขอให้พระเจ้าปัญญาจลราชจงถูกหอกแทง ต้องนอนกิ้งอยู่ในสงคราม เหมือนโคสาละยะถูกฆาตกรแทงนอนอยู่ดังคนกำพรว้า ฉะนั้น” บุโรหิตของพระราชาน่าซึ่งปลอมตัวไปกับพระราชาน่าด้วย จึงคัดค้านว่า “เจ้าคนชาติชั่ว เจ้าโอรธพระเจ้าพรหมทัตโดยไม่เป็นธรรม เจ้าทำร้ายโคของตนเอง ทำไมจึงมาสาปแช่งพระราชาน่าด้วยเล่า” ชวานาจึงได้ตอบว่า “พราหมณ์ เราโอรธพระเจ้าพรหมทัตโดยชอบธรรม เพราะพระเจ้าพรหมทัตมิได้ทรงพิทักษ์รักษา ชาวชนบท จึงทำให้ชาวชนบทถูกข้าราชการกดขี่ด้วยภาษีอันไม่ชอบธรรม กลางคืนถูกพวกโจรปล้น กลางวันถูกข้าราชการกดขี่ ในแคว้นแคว้นของพระราชาน่าโกง มีคนอาธรรมมากมาย แม้ครีวคงหุดต้มใหม่อีกเป็นแน่ (คือต้องเลี้ยงดูข้าราชการที่มาขูดรีดภาษีโดยไม่เป็นธรรม) จึงนำข้าวมาส่งในเวลาสาย เรามัวแลดูแม่ครีวมาส่งข้าวอยู่ โคสาละยะจึงถูกฆาตกรแทงเอา”

เรื่องที่ ๔

พระราชาน่ากับราชบุโรหิตเดินทางต่อไปแล้วพักอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง รุ่งขึ้น แม่โคนมโกงตัวหนึ่งเอาเท้าติดคนรีดนมโคล้มไปแล้วทำให้นมสดหกไปด้วย คนรีดนมโคจึงได้ตำพระราชาน่าว่า

“ขอให้พระเจ้าปัญญาจลราช จงถูกฟันด้วยดาบในสงคราม เตือดร้อนอยู่เหมือนเราถูกแม่โคนมถีบในวันนี้ จนนมสดของเขาหกไป ฉะนั้น” บุโรหิตได้ฟังเช่นนั้นจึงคัดค้านว่า “การที่แม่โคถีบเจ้าให้บาดเจ็บ น้ำนมหกไปนั้น เป็นความผิดอะไรของพระเจ้าพรหมทัต ท่านจึงติเตียนอยู่” คนรีดนมโคได้ตอบว่า “พราหมณ์ พระเจ้าปัญญาจลราชจะได้รับความติเตียน เพราะพระเจ้าพรหมทัตมิได้พิทักษ์รักษาชาวชนบท จึงทำให้ชาวชนบทถูก

ข้าราชการกตขี้ด้วยภาษีอันไม่ชอบธรรม กลางคืนถูกพวกโจรปล้น กลางวันถูกข้าราชการกตขี้ ในแคว้นแคว้นของพระราชโอง มีคนอาธรรมมากมาย แม่โคเปรี้ยว ดุร้าย เมื่อก่อนพวกเราได้รีดนมมัน มาวันนี้ เราถูกพวกข้าราชการผู้ต้องการน้ำนมรีดนาทาเร้น จึงต้องรีดนมมันอยู่เดี๋ยวนี้”

เรื่องที่ ๕

พระราชากับราชบุโรหิตขึ้นสู่หนทางใหญ่ มุ่งหน้าต่อพระนครกลับไปในบ้านแห่งหนึ่ง พวกนายอากรฆ่าลูกโคอ่อนตัวหนึ่งเพื่อต้องการเอาหนังทำฝักดาบ แม่โคนมที่ถูกผูกฆ่าเสร์้าโศกถึงลูก ไม่กินหญ้า ไม่ดื่มน้ำ เทียวร่ำร้องหาลูกอยู่ เด็กชาวบ้านเห็นเช่นนั้นได้ดำพระราชาวา “ขอให้พระเจ้าปัญจาลราช จงพลัดพรากจากโอรส วังคร่ำครวญเหมือนแม่โคกำพร้า พลัดพรากจากลูกวังก่ำครวญอยู่ ฉะนั้น” บุโรหิตคัดค้านว่า

“แม่โคนมเทียววังก่ำครวญอยู่นี้เป็นความผิดอะไรของพระเจ้าพรหมทัตเล่า” เด็กชาวบ้านได้ตอบว่า

“มหาพรหมณ์ ความผิดของพระเจ้าพรหมทัตมีแน่ เพราะพระเจ้าพรหมทัตมิได้พิทักษ์รักษาชาวชนบท จึงทำให้ชาวชนบทถูกข้าราชการกตขี้ด้วยภาษีอันไม่ชอบธรรม กลางคืนถูกพวกโจรปล้น กลางวันถูกข้าราชการกตขี้ ในแคว้นแคว้นของพระราชโอง มีคนอาธรรมมากมาย ลูกโคของพวกเราจึงดื่มนมอยู่ ก็ต้องถูกฆ่าตาย เพราะต้องการฝักดาบอย่างไรล่ะ”

เรื่องที่ ๖

ในระหว่างทาง พระราชากับราชบุโรหิตเห็นฝูงกากำลังเอาจะงอยปากจิกกินกบ ณ สระแห่งหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้บันดาลให้กบแข่งดำพระราชเป็นภาษามนุษย์ว่า “ขอให้พระเจ้าปัญจาลราช พร้อมด้วยพระราชโอรส จงถูกประหารในสนามรบ ให้ฝูงการุมจิกกิน เหมือนเราผู้เกิดในป่า ถูกฝูงกาจิกกินในวันนี้ ฉะนั้น” ราชบุโรหิตได้ยินเช่นนั้นจึงกล่าวว่า

“เฮ้ย กบ พระราชาจะชื่อว่าไม่เป็นผู้ประพฤดิธรรมหาได้ไม่ พระราชาจะทรงจัดการพิทักษ์รักษาเจ้าได้อย่างไร” กบได้ตอบว่า “ท่านเป็นพรหมจารี ซาติอาธรรมหนอ จึงกล่าวยกย่องกษัตริย์อยู่ได้ เมื่อประชากรเป็นอันมากถูกปล้นอยู่ ท่านยังบูชาพระราชานำตำหนิอย่างยั้ง พราหมณ์ ถ้าแคว้นแคว้นนี้ พึงมีพระราชชาติ ก็จะมีมั่งคั่ง เบิกบาน ผ่องใส ฝูงกาที่จะได้กินก่อนข้าวที่ดี ๆ เป็นพลี ไม่ต้องกินสัตว์เป็นเช่นพวกเรา”

๓. ผู้นำจะต้องประกอบด้วยศีลธรรมและปัญญา จึงทำให้ผู้อยู่ใต้ปกครองประสบกับความผาสุก ในกปิชาดก พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นวานร เป็นผู้นำของบริวาร ๕๐๐ ตัว พอทราบข่าวว่า วานรเกรตว์หนึ่ง ถ้ายอจุจาระรดศีรชะบุโรหิต จึงได้บอกแก่วานรทั้งที่อยู่ในสังกัดของตนและอยู่อีกสังกัดหนึ่งให้หนีไป โดยให้เหตุผลว่า การ

อยู่กับคนจองเวรย่อมเกิดอันตรายทุกขณะ จึงพาบริวารหลบไปอยู่ที่อื่น ฝ่ายหัวหน้าวานร หัวข้อพร้อมทั้งบริวารไม่คิดหนี ในที่สุดจึงถูกฆ่าตายทั้งหมด

พระโพธิสัตว์ จึงกล่าวว่า “คนพาลสำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต บริหารหมู่คณะ ลุอำนาจความคิดของตน คงนอนตาย เหมือนวานรตัวนี้ฉะนั้น ส่วนคนฉลาด มีกำลัง บริหารหมู่คณะดี เป็นประโยชน์แก่เหล่าญาติ เหมือนท้าววาสวะ เป็นประโยชน์แก่ทวย เทพชาวไตรทศ ฉะนั้น อนึ่ง ผู้ใดเห็นศีล ปัญญาและสุตะ มีในตน ผู้นั้นย่อมประพฤติ ประโยชน์แก่คนทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เพราะฉะนั้น อีรชนควรขังใจดู ตัวเองเหมือนขังใจดูศีล ปัญญาและสุตะ ฉะนั้น แล้วจึงบริหารหมู่คณะบ้าง อยู่คนเดียว เว้นการบริหารบ้าง” (หัวหน้าวานรที่ตีอรัญหนีไปตายต่อหน้าพญาวานรโพธิสัตว์)

๔. ผู้นำจะต้องกล้าตัดสินใจแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเร่งด่วน ไม่ใช่รอให้ปัญหา สูงงอมจนไม่อาจแก้ไขได้ ในขมตาสนชาดก พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดนก บรรลุความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว ถึงความงามเป็นเลิศ ได้เป็นพญานก อาศัยต้นไม้ใหญ่ซึ่งสมบูรณ์ด้วย กิ่งก้านสาขา และค่าคมีใบหนาแน่น อยู่ใกล้ฝั่งสระเกิดเองในแนวป่าตำบลหนึ่ง อยู่เป็น หลักฐานพร้อมทั้งบริวารนกเป็นจำนวนมาก เมื่ออยู่ที่กิ่ง อันยื่นไปเหนือน้ำของต้นไม้ นั้น ก็พากันถ่ายมูลลงในน้ำ และในสระเกิดเองนั้นเล่า มีพญานาคผู้ร้ายอาศัยอยู่ พญานาค นั้นคิดว่า นกเหล่านี้พากันขี้ลงในสระอันเกิดเอง อันเป็นที่อยู่ของเรา เห็นจะต้องให้ไฟลุก ขึ้นจากน้ำเผาต้นไม้เสียให้พวกมันหนีไป พญานาคนั้นมีใจโกรธ ตอนกลางคืน เวลาที่พวก นกทั้งหมดมานอนรวมกันที่กิ่งไม้จึงเริ่มทำให้น้ำเดือดพล่านเหมือนกับยกเอาสระขึ้นตั้ง บนเตาไฟ ฉะนั้น เป็นขั้นแรก ขั้นที่สอง ก็ทำให้ควันพุ่งขึ้น ขั้นที่สาม ก็ทำให้เปลวไฟลุก ขึ้นสูงชั่วลำตาล พระโพธิสัตว์เห็นไฟลุกขึ้นจากน้ำ จึงกล่าวว่า ชาวเราฝูงนกทั้งหลาย ธรรมดาไฟติดขึ้น เขาก็พากันเอาน้ำดับ แต่บัดนี้ น้ำนั้นเองกลับลุกเป็นไฟขึ้น พวกเราไม่ อาจอยู่ที่นี้ได้ ต้องพากันไปที่อื่น ครั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว ก็พาฝูงนกที่เชื่อฟังคำบินไปที่อื่น ฝูงนกที่ไม่เชื่อฟัง ต่างก็พากันเกาะอยู่ ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว

ในสุกษชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพญานก เห็นกิ่งไม้ที่นกอาศัยอยู่ เสียดสีกันเกิดควันขึ้น พระโพธิสัตว์เห็นเหตุการณ์นั้นจึงคิดว่า กิ่งทั้ง ๒ นี้เมื่อเสียดสีกัน อยู่อย่างนี้จักเกิดไฟ ไฟนั้นตกลงไปติดใบไม้เก่า ๆ จักเผาต้นไม้นี้ พวกเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ พวกเราหนีจากที่นี่ไปอยู่ที่อื่น จึงจะควร พระโพธิสัตว์จึงแนะนำให้นกทั้งหลายหนีไป พวกนกที่เชื่อฟังก็หนีพ้นอันตราย พวกที่ไม่เชื่อฟังอยู่ต่อไป ก็ถูกไฟครอกตาย

๕. ผู้นำจะต้องมีความรอบคอบไม่ตื่นข่าวลือ ตรวจสอบจนกระทั่งพบต้นตอของ ปัญหา ดังปรากฏในททธชาดก พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชสีห์ ราชแห่งสัตว์ ๔ เท้า ได้วินิจฉัยเหตุที่กระต่ายตัวหนึ่งนอนหลับอยู่ใต้ต้นตาลและต้นมะตูม เมื่อลูกมะตูม สุกหล่นลงมาบนใบตาล กระต่ายไม่ทันพิจารณา คิดว่าแผ่นดินถล่ม จึงวิ่งหนีไปบอก

กระต่ายตัวอื่น ๆ ว่า แผ่นดินถล่ม ทำให้สัตว์อื่น มีหมี กระจง ควาย โค เสือ ช้าง ราชสีห์ ฯลฯ ต่างพากันวิ่งหนีไปด้วย ในที่สุด พระโพธิสัตว์ก็สอบถามว่า ใครเห็นแผ่นดินถล่มก่อน เพื่อน สัตว์เหล่านั้นก็ขัดทอดกันไปตามลำดับ โดยไม่มีใครเห็นจริงเลย จนกระทั่งถึง กระต่ายตัวนั้น ราชสีห์จึงให้ไปชี้ที่เกิดเหตุ จึงพบว่า มีลูกมะตูมสุกหล่นค้างอยู่บนใบตาล พระโพธิสัตว์จึงแนะนำสัตว์เหล่านั้นว่า อย่าเชื่อข่าวลือจากผู้อื่น โดยไม่พิจารณาให้ รอบคอบเสียก่อน

๖. ผู้นำจะต้องได้รับการสั่งสอนในหลักการบริหาร การปกครองและศาสตร์อื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาตัวเองและสังคมประเทศชาติ ชาตกที่แสดงเกี่ยวกับแนวคิด เรื่องการศึกษาสมัยก่อนพุทธกาลได้อย่างดีที่สุดในและเป็นที่ยอมรับมากที่สุด คือติล มุณฺณิชาตก จึงขอเสนอชาตกนี้เป็นตัวแทนในการพิจารณาประเด็นนี้ มีเรื่องย่อ ดังนี้

ในสมัยพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี (กษัตริย์พระองค์ใดก็ตาม ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสีมีพระนามนี้ทั้งนั้น เช่นเดียวกับพระร่วงในสมัย สุโขทัย หรือฟาโรห์ของอียิปต์สมัยโบราณ) โอรสของพระองค์มีนามว่า พรหมทัตเช่นกัน แท้จริง แม้จะมีอาจารย์ทศปาโมกข์ (ตามศัพท์แปลว่า อาจารย์ผู้เป็นประธานในทิศ ติความได้ว่า อาจารย์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง ไม่จำเป็นต้องอยู่ในเมืองตักกสิลาก็ได้) ในนคร ของตน ก็ยังส่งพระราชโอรสไปเรียนศิลปวิทยาในที่ห่างไกล เพราะมุ่งหวังให้พระราช โอรสขจัดความเยอหยิ่งถือตัว มีความอดทนต่อความยากลำบาก และได้เรียนรู้จารีต ประเพณีของชาวโลกนอกนครของตน จึงรับสั่งให้พระราชโอรส ซึ่งมีพระชนมายุ ๑๖ พรรษามา แล้วพระราชทานฉลองพระบาท ๑ คู่ รมไปไม้ ๑ คัน และทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ รับสั่งให้ไปเรียนศิลปวิทยาในเมืองตักกสิลา พระราชกุมารเสด็จถึงเมืองตักกสิลา ถ้ามหาบ้านอาจารย์ รอให้อาจารย์สอนนักศึกษาเสร็จเสียก่อน จึงเข้าไปหา ถอด รองเท้า ลดร่ม ไหว้อาจารย์ ก่อนที่อาจารย์จะสนทนาสอบถามรายละเอียดต่าง ๆ นั้น ได้ ให้พระราชกุมารซึ่งเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางพักผ่อนก่อน อาจารย์ทศปาโมกข์ถาม ว่า “เธอมาจากไหน ?” พระราชกุมารตอบว่า “มาจากเมืองพาราณสี” “เธอเป็นลูกใคร ?” “เป็นโอรสของพระเจ้าพาราณสี” “พระองค์เสด็จมาด้วยประสงค์อะไร ?” “ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้ามาเพื่อต้องการเรียนศิลปวิทยา” “พระองค์นำทรัพย์ส่วนของอาจารย์ (ค่าจ้างสอน) มาด้วยหรือเปล่า หรือพระองค์จะเป็นธัมมัตวาสิก (คือรับใช้อาจารย์ในเวลากลางวัน เรียนในเวลากลางคืน)” “ข้าพเจ้านำทรัพย์ส่วนของอาจารย์มาด้วย”

ในชาตกนี้ ระบุอีกว่า นักศึกษาที่จ่ายค่าจ้างสอน เป็นเหมือนบุตรคนโตในเรือน เรียนแต่ศิลปวิทยาเท่านั้น พอมีฤกษ์งามยามดี อาจารย์จึงเริ่มสอนศิลปวิทยาแก่พระราช กุมาร นักศึกษาเท่าที่พบในชาตกมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. นักศึกษาที่จ่ายค่าจ้างสอน (ค่าเล่าเรียนหรือค่าบำรุงการศึกษา) ให้แก่อาจารย์ล่วงหน้า แล้วจึงเล่าเรียน นักศึกษาส่วนใหญ่ในชาติกเป็นนักศึกษาประเภทแรก เพราะว่่านักศึกษาที่มาเรียนในสำนักศึกษาป้าโมกข์ล้วนเป็นลูกของคนในตระกูลสูง ซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจสูง จึงมุ่งเล่าเรียนเพียงอย่างเดียว

๒. นักศึกษาที่ยากจน (หรืออาจจะไม่ยากจนก็ได้) ทำงานรับใช้อาจารย์แทนการจ่ายค่าจ้างสอน คือรับใช้อาจารย์ รวมทั้งนักศึกษาอื่น ๆ ในเวลากลางวัน แล้วเล่าเรียนในเวลากลางคืน

๓. นักศึกษาที่ยากจน อุทิศตนเรียนหนังสือเต็มเวลา แล้วจ่ายค่าเล่าเรียนหลังจากที่สำเร็จการศึกษา ในทูตชาติก ยืนยันนักศึกษาประเภทที่ ๓ ได้เป็นอย่างดี พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในกาลสิกคาม ไปเล่าเรียนศิลปศาสตร์จนสำเร็จการศึกษาแล้วจึงทำงานนำทรัพย์สินค่าจ้างสอนมาให้แก่อาจารย์ในภายหลัง

อนึ่ง ในมหาสุตโสมชาติก แสดงว่า นักศึกษาบางคนเรียนรู้ศิลปวิทยาได้อย่างรวดเร็วกว่านักศึกษาคนอื่น ๆ อาจารย์จึงมอบหมายให้ช่วยสอน คือเป็นอาจารย์ผู้ช่วย (ปฏิภาจอาจารย์) เป็นการ แบ่งเบาภาระของอาจารย์และทำให้ตนเองมีความชำนาญมากยิ่งขึ้น

นักศึกษาในสมัยปัจจุบันนี้ตรงกันกับนักศึกษาประเภทแรกคือจ่ายค่าเล่าเรียนก่อนแล้ว จึงเล่าเรียนหรือผ่อนชำระเป็นงวด ไม่มีนักศึกษาที่ทำงานรับใช้อาจารย์แทนการจ่ายค่าจ้างสอน ส่วนนักศึกษาประเภทที่ ๓ คงมีแต่เพียงรัฐให้ทุนกู้ยืมเงินเรียน จบและทำงานแล้ว จึงนำเงินมาจ่ายคืนให้รัฐพร้อมทั้งดอกเบี้ย

ในชาติกหลายเรื่อง มีเรื่องศิษย์คิดล้างครูหรือศิษย์เนรคุณครู เมื่ออาจารย์ถ่ายทอดศิลปศาสตร์ที่ตนเองถนัด ย่อมไม่ปิดบังอำพราง แต่ศิษย์บางคนเล่าเรียนจบหลักสูตรแล้ว ด้วยความตระหนงในวิชาการนั้น ๆ จึงเรียกร้องค่าจ้างจากผู้จ้างในอัตราที่เท่ากับอาจารย์เพราะถือว่าตนเองมีวิชาความรู้เท่าเทียมกับอาจารย์ ดังนั้น ผู้จ้างจึงจัดให้มีการประลองวิชา เนื่องด้วยอาจารย์แม้จะมีความรู้เท่ากับศิษย์ แต่อาศัยตนเองมีประสบการณ์มายาวนานจึงสามารถพลิกแพลงวิชาความรู้แล้วเอาชนะศิษย์เนรคุณได้ เช่นในอุปาหนชาติก พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลนายหัตถดาจารย์ (อาจารย์ฝึกช้าง) เจริญวัยแล้ว ก็สำเร็จหัตถิศิลปะ (คือศิลปะฝึกช้าง) สอนศิลปะโดยไม่ปิดบังวิชา จึงเกิดลูกศิษย์คิดล้างครูขึ้น ผู้จ้างคือพระราชาก็จัดให้มีการประลองวิชา อาจารย์มีกุสโลบาย จึงจับช้างเชือกหนึ่งมาฝึกให้จดจำกลับวิธี คือเมื่อบอกให้เดินก็ให้ถอย เมื่อบอกให้ถอยก็ให้เดิน เมื่อบอกให้จับก็ให้วาง เมื่อบอกให้วางก็ให้จับ เมื่อถึงเวลาแข่งขันกัน ศิษย์จึงสู้ครูไม่ได้ ในคฤตติลชาติก พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูลนักขับร้อง มีชื่อว่าคฤตติละ เจริญวัยเรียนวิชาดีดพิณ ๗ สาย สำเร็จศิลปะการขับร้อง ได้เป็นนักขับร้องชั้นยอด มีชายหนุ่ม

คนหนึ่งชื่อว่ามุสลิมาเรียนวิชาตีตพิณ ๗ สายด้วย โดยผ่านการขอร้องจากมารดาบิดาของคุณตติละ เรียนศิลปะการขับร้องจบแล้ว เข้ารับราชการโดยขอรับเบี้ยหวัดเท่ากับคุณตติละผู้เป็นอาจารย์ของตน พระราชาจึงรับสั่งให้แข่งขันประลองวิชา คุณตติละสามารถเอาชนะศิษย์เนอร์คุณโดยเด็ดสายพิณออกก็สามารถทำให้เสียงพิณมีความไพเราะได้เช่นเดิม

ในอัมพขาดก มีนักศึกษาบางคนไม่ยอมรับสถานภาพของอาจารย์ ทำให้เสื่อมจากศิลปวิทยาที่เล่าเรียนมา นักศึกษาที่มีชื่อเสียงเด่น ๆ ของสำนักทศปาโมกข์ ในเมืองตักกสิลามืออยู่เป็นจำนวนมาก ในที่นี้ขอเสนอหมอชิวโกมารภัจจ์ พร้อมทั้งประวัติย่อ ๆ และสะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าของวิทยาการทางการแพทย์ในสมัยพุทธกาลได้เป็นอย่างดี

หมอชิวโกมารภัจจ์เป็นหมอใหญ่ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาและมีชื่อเสียงมากในสมัยพุทธกาล เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระเจ้าพิมพิสาร และพระเจ้าพิมพิสารได้ถวายให้เป็นแพทย์ประจำพระองค์ของพระพุทธเจ้าด้วย ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะในบรรดาอุบาสกผู้เลื่อมใสในบุคคล ท่านได้เดินทางไปศึกษาวิชาแพทย์กับอาจารย์แพทย์สำนักทศปาโมกข์ ที่เมืองตักกสิลา เป็นนักศึกษาประเภทที่ ๒ คือทำงานรับใช้อาจารย์แทนการจ่ายค่าจ้างสอน ศึกษาอยู่ ๗ ปี เมื่อจะสำเร็จการศึกษา อาจารย์มีการสอบจบโดยให้ท่านถือเสียมไปตรวจดูทั่วบริเวณ ๑ โยชน์ รอบเมืองตักกสิลาเพื่อหาสิ่งที่ไม่ใช่ตัวยาย ท่านหาไม่พบกลับมาบอกอาจารย์ จึงเป็นอันสำเร็จหลักสูตรแพทยศาสตร์จากสำนักทศปาโมกข์ อนึ่งในสมัยพุทธกาลมีการผ่าตัด โดยดูได้จากความสามารถของหมอชิวโกมารภัจจ์แสดงถึงความก้าวหน้าทางแพทยศาสตร์เป็นอย่างดี

อาจารย์ทศปาโมกข์แต่ละท่านคงไม่ชำนาญศิลปวิทยาทุกสาขา ดังนั้น นักศึกษาที่ต้องการจะมีความรู้ในศิลปวิทยาหลายสาขาก็ต้องไปศึกษาจากอาจารย์หลายสำนักปรากฏว่า สำนักทศปาโมกข์ คงจะไม่มีอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมในพระเวท เคยมีการส่งนักศึกษาจากเมืองตักกสิลามาศึกษายังเมืองพาราณสี

อาจารย์ทศปาโมกข์ (รวมทั้งอาจารย์ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในโลก) สอนเพียงแต่วิชาการเท่านั้นยังไม่เพียงพอ ย่อมต้องสอนสอดแทรกศีลธรรมให้แก่นักศึกษาอยู่ตลอดเวลา เพราะว่าอาจารย์ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับจ้างสอน แต่ต้องเป็นเหมือนกับผู้นำทางจิตวิญญาณให้แก่นักศึกษาด้วย อาจารย์ต้องเป็นพ่อแม่คนที่ ๒ ต่อจากบูรพาจารย์ คือมารดาบิดาอีกด้วย

ในติลลภูฏิสาดก ระบุว่า พระราชกุมารนั้นตั้งใจเรียนศิลปวิทยา วันหนึ่ง ได้ไปอาบน้ำพร้อมกับอาจารย์ เห็นเมล็ดงาที่หญิงชราได้ขีดสีแผ่ตากไว้ ก็อยากเสวย จึงหยิบ

เมื่อดังมาเคี้ยวเสวย ๑ กำมือ หึงขราคิดว่า นักศึกษาผู้นี้คงอยากกิน จึงไม่ได้ว่ากล่าว แต่อย่างใด พระราชกุมารทำเช่นนั้น ๓ วันติดต่อกัน หึงขราจึงไปฟ้องอาจารย์ทศปาโมกข์ให้สั่งสอนลงโทษ อาจารย์จึงให้นักศึกษา ๒ คนจับพระราชกุมาร แล้วเอาซีกไม้ไผ่เขียนที่กลางหลัง ๓ ครั้ง พร้อมทั้งสอนว่าอย่าได้ทำเช่นนี้อีก พระราชกุมารแค้นอาฆาตว่า ถ้าตนเป็นกษัตริย์จักฆ่าอาจารย์ผู้นี้

เมื่อเป็นกษัตริย์จึงส่งทูตไปเชิญอาจารย์ให้เข้าเฝ้า อาจารย์พิจารณาว่า กษัตริย์ยังหนุ่ม ไม่อาจให้เข้าใจในความหวังดีของตนได้ แต่เมื่อกษัตริย์ ซึ่งเป็นอดีตนักศึกษาของตนเองพอมีอายุ จึงเข้าเฝ้า กษัตริย์จึงสั่งให้ทหารจับไปประหารชีวิต อาจารย์จึงกราบทูลสรุปได้ว่า การกระทำของข้าพระองค์เป็นการสั่งสอน หาใช่เป็นการก่อเวรไม่ บัณฑิตรู้ข้อนี้อยู่ ถ้าพระองค์ไปปลุกทรัพย์ ตัดช่องย่องเบา ฆ่าคน ถูกลงโทษจากฝ่ายบ้านเมือง คงไม่ได้เป็นกษัตริย์ อำมาตย์จึงกราบทูลเตือนสติพระราชราชาว่า คำที่อาจารย์พูดนั้นถูกต้องแล้ว พระราชาทรงกำหนดคุณอาจารย์ได้จึงตั้งให้เป็นบุโรหิต และตั้งไว้ในฐานะเป็นบิดา

หลักสูตรในชาตกคือพระเวท ๓ (ยังเป็นไตรเวท คือ ฤคเวท ยชุรเวทและสามเวท ส่วนจตุรเวท คือเพิ่มอถรวเวทหรืออถรรพเวทเข้ามาหลังสมัยพุทธกาล) และศิลปะ ๑๘ ประการ แต่ศิลปะ ๑๘ ประการนั้นไม่ได้มีการแจกแจงรายละเอียดไว้ แต่พอจะประมวลจากชาตกต่าง ๆ ได้ดังนี้

- ธนุกรม	ศาสตร์ว่าด้วยการยิงธนู
- อกาลผลคันทาปนมนต์	มนต์ที่ทำให้มะม่วงมีผลในเวลามิใช่ฤดูกาล
- ปฐวีวิชัยมนต์	มนต์กลับใจให้หลง
- หัตถาจริยศิลปะ	ศิลปะฝึกช้าง
- สาลิตตกศิลปะ	ศิลปะตีตกรวด
- คันธัพพศิลปะ	ศิลปะการขับร้อง
- สัตติลังฆนศิลปะ	ศิลปะในทางกระโดดข้ามหอก
- มตกุฎฐापनมนต์	มนต์ทำคนตายให้ฟื้น
- อาลัมพายนมนต์	มนต์จับนาค
- นิธิอุทธารณมนต์	มนต์สำหรับหาที่ตั้งของสมบัติที่ฝังอยู่ที่ดิน
- สัพพุตขานนมนต์	มนต์รู้เสียงร้องของสัตว์

แต่คัมภีร์รุ่นหลัง เช่น ธรรมনীติ ได้รวบรวมไว้ ดังนี้

๑. สุตติ วิชาความรู้รอบตัว
๒. สมมุติ วิชาว่าด้วยจารีตประเพณี
๓. สงขยา วิชาคำนวณ
๔. โยค วิชายันตรกรรม

๕. นีติ	วิชานิติศาสตร์
๖. วิเสสกา	วิชาพยากรณ์
๗. คนธพวา	วิชานาฏศิลป์
๘. คณิกา	วิชาพลศึกษา
๙. ธนุพเพธา	วิชาโยธนู
๑๐. ปุรณา	วิชาโบราณคดี
๑๑. ติกิจฉา	วิชาแพทยศาสตร์
๑๒. อิติหาสา	วิชาพงศาวดารและประวัติศาสตร์
๑๓. โชติ	วิชาดาราศาสตร์
๑๔. มายา	วิชาพิชัยสงคราม
๑๕. ฉนทติ	วิชาการประพันธ์
๑๖. เหตุ	วิชาวาทศาสตร์
๑๗. มนตา	วิชาเกี่ยวกับเวทมนตร์
๑๘. สหทา	วิชาสัตตศาสตร์

ศิลปะนั้น ไทยแปลออกเป็นศิลปศาสตร์ (ตำราว่าด้วยศิลปะต่าง ๆ) แต่ในสมัยปัจจุบัน ได้แยกความหมายศิลปะกับศาสตร์ออกจากกัน เห็นได้ว่า หลักสูตรครอบคลุมวิทยาการทั้งศาสตร์ (Sciences) และศิลป์ (Arts) ศิลปะ หมายถึง วิทยาการที่มีวัตถุประสงค์ตรงความงาม วิชาซีพต่างๆ และวิชาที่ใช้ฝีมือ เช่น ดุริยางคศิลป์ นาฏศิลป์ จิตรกรรม ศาสตร์ หมายถึง วิทยาการที่มีวัตถุประสงค์ตรงความจริง เช่น โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์

อีกนัยหนึ่ง หลักสูตรจัดได้ ๒ สาย คือ

๑. สายโลกิยะ เป็นหลักสูตรที่จัดไว้ โดยมุ่งกิจกรรมทางโลก คือ พระเวท ๓ และศิลปวิทยา ๑๘ ประการ

๒. สายโลกุตตระ เป็นหลักสูตรสำหรับผู้สละโลกเพื่อสืบค้นความจริง ในชาดก เช่น ทุททชาดก และอรกชาดกพบว่า นักศึกษาส่วนหนึ่งเมื่อเรียนศิลปวิทยาจบแล้ว ละทิ้งชีวิตฆราวาส บวชเป็นฤาษี ศึกษาและปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาโดยเฉพาะ มุ่งเจริญพรหมวิหาร ๔ ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เพื่อเข้าถึงพรหมโลก (ตามคติพราหมณ์)

๗. **ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์** หยั่งรู้ถึงปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตแล้วหาทางแก้ไข ก่อนที่ปัญหานั้นจะเกิดขึ้นจริง ๆ มหาภิชาดกเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดวานร เติบโตแล้วถึงพร้อมด้วยส่วนยาวและส่วนกว้างสูงล้ำสัน มีกำลังวังชามาก มีพลังกำลังเท่ากับช้าง ๕ เชือก มีฝูงวานร ๘๐,๐๐๐ ตัวเป็นบริวาร อาศัยอยู่ที่ถ้ำดินแดน

หิมพานต์ ณ ที่นั้น ได้มีต้นอัมพะ คือมะม่วง มีกิ่งก้านสาขาแผ่กว้าง มีใบดกหนา ร่มเงาหนา สูงเทียมยอดเขา ขึ้นที่ฝั่งแม่น้ำคงคา ผลของมันหวานหอมคล้ายกับกลิ่นและรสผลไม้ทิพย์ ผลใหญ่มาก ประมาณเท่าหม้อใบใหญ่ ๆ ผลของกิ่ง ๆ หนึ่งของมันหล่นลงบนบก อีกกิ่งหนึ่งหล่นลงน้ำที่แม่น้ำคงคา ส่วนผลของ ๒ กิ่งหล่นลงที่ใกล้ต้น พระโพธิสัตว์เมื่อพาฝูงวานรไปกินผลไม้ที่ต้นนั้นคิดว่า สักวันหนึ่ง ภัยจักเกิดขึ้นแก่พวกเรา เพราะอาศัยผลไม้ต้นนี้ที่หล่นลงในน้ำ แล้วจึงให้ฝูงกระปี่กินผลไม้ของกิ่งบนยอดที่ทอดไปเหนือน้ำด้วยไม่ให้เหลือแม้แต่ผลเดียว ตั้งแต่เวลาผลเท่าแมลงหวี่ ในเวลาออกช่อ แม้เมื่อทำเช่นนั้น ผลสุกผลหนึ่งที่ซ่อนอยู่ในรังมดแดง ฝูงวานร ๘๐,๐๐๐ ตัวมองไม่เห็น หล่นลงในน้ำ แล้วเกิดอันตรายในเวลาต่อมา

๘. ผู้นำจะต้องปรึกษาหารือสนทนารวมกับนักบวช (ฤาษี,สมณพราหมณ์) เพื่อจะได้แนวทางนำไปปฏิบัติ เช่นที่ปรากฏในสังกัจจายก เป็นต้น

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ตอนที่ ๓ ข้าราชการ

ความนำ

มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเชื่อ แนวคิด อุปนิสัย ทัศนคติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้น ๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำ การปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมา อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้

การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุก ๆ สังคม เพราะข้อนี้ถือว่าเป็น ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ความ เจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์ กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มาของอุดมการณ์ รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครอง และการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง

พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มีคุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการ ปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือมุ่ง ส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ฝึกฝน ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายในคือจิตใจ เชื่อมมั่นรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของ ผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศ หรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ธรรมเป็นโลกบาล คือหิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นการ ปกครองโลก สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและ การปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ๕ ของ กษัตริย์ เว้นจากอคติ ๔ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองโดยตรง ราชวสติ ธรรม ๔๙ ประการ ซึ่งเป็นธรรมของข้าราชการ เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่ง การบริหารและการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไป ในแนวทางที่ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม

ข้าราชการในสังคมไทย

ในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมาย ข้าราชการว่า “คนที่ทำราชการตามทำเนียบ, ผู้ปฏิบัติราชการในส่วนราชการ, บุคคลซึ่งรับราชการ โดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณรายจ่ายหมวดเงินเดือน เช่น ข้าราชการพลเรือน ข้าราชการการเมือง ข้าราชการครู ข้าราชการทหาร ข้าราชการตุลาการ ข้าราชการอัยการ” ส่วนในพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๘ ให้ความหมายข้าราชการว่า บุคคลซึ่งได้รับบรรจุและแต่งตั้งตามพระราชบัญญัตินี้ ให้รับราชการโดยได้รับเงินเดือนจากเงินงบประมาณหมวดเงินเดือนในกระทรวง ทบวง กรม ฝ่ายพลเรือน ในสมัยโบราณข้าราชการมีศัพท์ใช้เรียกว่าราชภัฏ ราชบุรุษ เสวก อำมาตย์ บุโรหิต

แต่เดิมา ในระบบราชการไทยมีข้าราชการอยู่เพียง ๒ ประเภท คือ ข้าราชการฝ่ายพลเรือนและข้าราชการฝ่ายทหาร ซึ่งคำว่า ข้าราชการฝ่ายพลเรือนก็ หมายถึง ข้าราชการทุกประเภทที่ปฏิบัติงานในกระทรวง ทบวง กรม ฝ่ายพลเรือน โดยยังมีได้มีการแยกข้าราชการฝ่ายพลเรือนเหล่านี้ออกเป็นประเภทต่าง ๆ เนื่องจากลักษณะงานที่ปฏิบัติในขณะนั้นยังไม่มี ความยุ่งยาก ซับซ้อน ต่อมาเมื่อได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.๒๔๗๑ จึงมีคำว่า “ข้าราชการพลเรือน” เกิดขึ้น ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ ข้าราชการพลเรือนจะหมายถึง ผู้ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้รับราชการในกระทรวง ทบวง กรม ฝ่ายพลเรือน ยกเว้นข้าราชการฝ่ายตุลาการและให้รวมถึงข้าราชการฝ่ายพลเรือนในกระทรวงฝ่ายทหารด้วย และได้แยกประเภทข้าราชการพลเรือนเป็น ๓ ประเภทใหญ่ ๆ คือ ข้าราชการพลเรือนสามัญ ข้าราชการพลเรือนวิสามัญ และเสมียนพนักงาน

ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนฉบับต่าง ๆ อีกหลายฉบับ ก็ได้มีการปรับปรุงแบ่งแยกประเภทข้าราชการพลเรือนเพิ่มขึ้นจากเดิม เช่น หมายรวมถึงข้าราชการการเมือง ข้าราชการพลเรือนรัฐพาณิชย์ ข้าราชการพลเรือนในพระองค์ ข้าราชการครู ข้าราชการตำรวจต่อมาข้าราชการตำรวจและข้าราชการครู ได้แยกตัวออกไปเป็นข้าราชการอีกประเภทหนึ่ง มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตำรวจ พ.ศ. ๒๕๒๑ และพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครู พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยมีองค์กรกลางบริหารงานบุคคลของตนเอง

ในพระราชบัญญัติฉบับปัจจุบันคือมาตรา ๒๙ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๘ ข้าราชการพลเรือนจึงเหลืออยู่เพียง ๓ ประเภท คือ

(๑) ข้าราชการพลเรือนสามัญ ได้แก่ ข้าราชการพลเรือนซึ่งรับราชการโดยได้รับเงินเดือนในอัตราสามัญ และได้รับแต่งตั้งตามที่บัญญัติในลักษณะ ๓

(๒) ข้าราชการพลเรือนในพระองค์ ได้แก่ ข้าราชการพลเรือนซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในพระองค์พระมหากษัตริย์ตามที่กำหนดในพระราชกฤษฎีกา

(๓) ข้าราชการประจำต่างประเทศพิเศษ ได้แก่ ข้าราชการพลเรือนซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในต่างประเทศในกรณีพิเศษ โดยเหตุผลทางการเมืองตามที่บัญญัติไว้ในลักษณะ ๕

ในมาตรา ๓๐ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้กำหนดคุณสมบัติทั่วไปของผู้ที่จะเข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนไว้ดังนี้

(๑) มีสัญชาติไทย

(๒) มีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๘ ปี

(๓) เป็นผู้เลื่อมใสในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยด้วยความสุจริตใจ

(๔) ไม่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งข้าราชการการเมือง

(๕) ไม่เป็นผู้มีกายทุพพลภาพจนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ ไร้ความสามารถหรือจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคตามที่กำหนดในกฎ ก.พ.

(๖) ไม่เป็นผู้อยู่ในระหว่างถูกสั่งให้พักราชการหรือถูกสั่งให้ออกจากราชการไว้ก่อนตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนหรือตามกฎหมายอื่น

(๗) ไม่เป็นผู้บกพร่องในศีลธรรมอันดีจนเป็นที่รังเกียจของสังคม

(๘) ไม่เป็นกรรมการพรรคการเมืองหรือเจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง

(๙) ไม่เป็นบุคคลล้มละลาย

(๑๐) ไม่เป็นผู้เคยต้องรับโทษจำคุกโดยคำพิพากษาถึงที่สุดให้จำคุกเพราะกระทำความผิดทางอาญา เว้นแต่เป็นโทษสำหรับความผิดที่ได้กระทำโดยประมาทหรือความผิดลหุโทษ

(๑๑) ไม่เป็นผู้เคยถูกลงโทษให้ออก ปลดออก หรือไล่ออกจากรัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ

(๑๒) ไม่เป็นผู้เคยถูกลงโทษให้ออก หรือปลดออก เพราะกระทำผิดวินัยตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนหรือตามกฎหมายอื่น

(๑๓) ไม่เป็นผู้เคยถูกลงโทษไล่ออก เพราะกระทำผิดวินัยตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือน หรือตามกฎหมายอื่น

(๑๔) ไม่เป็นผู้เคยกระทำการทุจริตในการสอบเข้ารับราชการ

ข้าราชการในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑. ฝ่ายหรือหน่วยงานของข้าราชการ

ผู้วิจัยได้แบ่งข้าราชการในคัมภีร์ชาดกเป็นฝ่ายหรือหน่วยงานไว้ดังนี้

๑) ข้าราชการฝ่ายรักษาความสงบภายใน

ในอสังกัสมชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่อธิบายลักษณะและคุณสมบัติการใช้งานของดาบส มีหน้าที่สำรวจตรวจตราอาวุชยุทธโธปกรณ์ที่จะใช้ในการทำศึกสงคราม ในจุลลกาลิงคชาดก ก็เช่นกันได้กล่าวถึงพวกอำมาตย์วางแผนการรบ ในกुरुธัมมชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่เฝ้าประตูเมือง ภาษาบาลีใช้ว่า โทวาริโก แปลว่าผู้เฝ้าประตู มีหน้าที่เปิดปิดประตูเข้าออกของเมือง คอยตรวจตราคนเข้าออก เป็นการป้องกันพวกข้าศึกที่จะแอบแฝงเข้ามาสืบราชการลับ

๒) ข้าราชการฝ่ายที่ปรึกษา

ในมัททิมชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการ คือ อำมาตย์มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาตรวจหาสาเหตุที่ทำให้ช้างหลวงแสดงอาการแปลกออกมา ในอภินิหารชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการ คือ อำมาตย์มีหน้าที่ถวายคำปรึกษาตรวจหาสาเหตุที่ทำให้ช้างหลวงแสดงอาการแปลกออกมา ในภายมกุฏีชาดกได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่ถวายคำแนะนำข้อธรรมที่ควรปฏิบัติ เช่น ทศพิธราชธรรม แต่พระราช (ธมมานุสาสโก) และคอยอบรมให้ความรู้หลักปฏิบัติราชการแก่ข้าราชการตำแหน่งอื่น ๆ และเป็นผู้สำเร็จราชการ (สพพตถกอมจโจ) ในปัพพตูปัตถชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่ถวายอรรถและธรรมแก่พระราช (อตถธมมานุสาสโก) เป็นที่ปรึกษาแก้ข้อสงสัย ถวายความรู้เรื่องกรกระทำคุณงามความดีที่นำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่สุคติภพ ในปุณณัตตชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่ถวายคำแนะนำข้อธรรมที่ควรปฏิบัติ (อตถธมมานุสาสโก) เช่น ถวายคำแนะนำให้พระราชทรงเห็นความสำคัญของพระมหาลีผู้ที่ทรงมีอุปการะจงรักภักดีต่อพระราช

๓) ข้าราชการฝ่ายตุลาการ

สำหรับข้าราชการฝ่ายตุลาการพิจารณาตัดสินคดีความ ที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นใช้คำว่าอำมาตย์ผู้ตัดสินบ้าง (วินิจจยามจโจ) มหาอำมาตย์ผู้ตัดสินบ้าง (วินิจจยมหามจโจ) เสนาบดีผู้ตัดสินบ้าง (วินิจจยเสนาปติ) ในกฎวณิชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือ อำมาตย์ผู้ตัดสินคดีความ โดยใช้คำบาลีว่า วินิจจยามจโจ แปลตามตัวอักษรว่า อำมาตย์ผู้ตัดสินคดีความ มีหน้าที่ไต่สวนสอบสวนคดีความของคู่กรณีที่มาแจ้งความ หรือคดีความของผู้กระทำความผิดถูกเจ้าหน้าที่จับกุมตัวมาสอบสวนเพื่อลงโทษตามโทษานุโทษ

๔) ข้าราชการฝ่ายยานพาหนะ

ในอลีนจิตตชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือคนเลี้ยงช้างทรงของพระราชา มีหน้าที่คอยดูแลนำช้างไปลงท่าอาบน้ำ นำไปหาอาหารกิน หรือจัดการซื้อหญ้าใบไม้ที่ช้างกินได้มาให้ช้างกิน คอยดูแลสุ่มไฟไต้ยุง หรือถ้าโรงช้างมีผ้าบางซึ่งกันยุงกันเหลือบ ก็ดูว่ามีช่องขาดทะลุตรงไหนที่จะต้องจัดการปะซ่อมแซม

ในอลีนจิตตชาตก เช่นกัน ได้กล่าวถึงข้าราชการคือนายหัตถาจารย์ ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า อาจารย์ช่าง คือมีหน้าที่ฝึกช่างหลวงที่ได้มาใหม่จากป่า นายหัตถาจารย์นี้เป็นผู้คุมเจ้าหน้าที่เลี้ยงช้างอีกที

๕) ข้าราชการฝ่ายดูแลอุทยาน (ป่าไม้)

ในวาทมิกชาตก และในอารามทูกชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการ คือนายอุทยานบาลคนดูแลรักษาอุทยาน ซึ่งเป็นสถานที่สวนป่าของหลวง นายอุทยานบาลมีหน้าที่บำรุงรักษาต้นไม้เพาะชำขยายพันธุ์ต้นไม้ นานาพรรณเพื่อนำไปปลูก

๖) ข้าราชการฝ่ายถวายงานส่วนพระองค์

ในโกชาขานีชาตกและอาชญูชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือมหาดเล็กประจำม้า มีหน้าที่ขับม้าประจำพระองค์พระมหากษัตริย์หรือราชกุมาร ในเวลาเสด็จเป็นการส่วนพระองค์ และกล่าวถึงข้าราชการ คือนายทหารหรือสารตีประจำรถพระที่นั่ง ที่ใช้ประทับประพาสตรวจตราบ้านเมือง หรือเสด็จออกรบศึกสงคราม ในมหาสิลวชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือนายทหาร หม่อมอำมาตย์ พวกพราหมณ์ พวกคหบดี ที่พระราชทานโปรดเกล้าให้เข้าเฝ้าปรึกษาราชการ ผู้วิจัยเห็นว่า โดยเฉพาะนายทหาร และพวกอำมาตย์ เป็นข้าราชการชัดเจนอยู่แล้ว แต่สำหรับพวกพราหมณ์และคหบดีนั้น ในปัจจุบันยังไม่สามารถระบุได้ว่า เป็นข้าราชการหรือไม่ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ นั้น พวกพราหมณ์และคหบดีซึ่งเป็นคนมีฐานะ จัดเป็นข้าราชการด้วย เพราะบุคคลเหล่านี้ได้รับเบี้ยเลี้ยงจากราชสำนัก เช่น เศรษฐีที่มีทรัพย์มากจะได้รับแต่งตั้งในตำแหน่งเศรษฐี และเศรษฐีที่ได้รับแต่งตั้งนั้น จะต้องเข้าเฝ้าพระราชาเป็นประจำ บางคนมีที่ดินเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่เรียกเก็บภาษีก็มีหน้าที่เก็บภาษีนำทูลเกล้าถวายพระราชา ในมณีโจรชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่คอยติดตามพระราชา เมื่อคราวเสด็จดำเนินไปปฏิบัติราชการ ในที่ต่าง ๆ เป็นลักษณะข้าราชการบริวารร่วมขบวนตามเสด็จ คอยถวายความสะดวกในเรื่องต่าง ๆ ในธัมมัทธชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่เป็นช่างกลบตกแต่งพระศกของพระมหากษัตริย์ ภาษาบาลีใช้ว่า สีสปปสาธนกปปโก ในคฤตติลชาตก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่แสดงขบรับรองประโคมดนตรีถวายพระราชา เพื่อให้ทรงพระสำราญ

๓) ข้าราชการฝ่ายการทหาร

ในกุททาลชาดก ได้กล่าวถึงกองทัพกองกำลังพล ซึ่งประกอบด้วย พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า มีหน้าที่สู้รบปราบข้าศึกในเวลาเกิดศึกสงคราม ในพันธนโมกขชาดก ได้กล่าวถึงทหารรักษาชายแดนสู้รบกับพวกโจร๒-๓ ครั้ง แล้วปรึกษากันเห็นว่าจะสู้พวกข้าศึกไม่ไหว จึงส่งสาส์นถึงพระราชากำลังทหารไปช่วยรบข้าศึก ก่อนที่พระราชาสเด็จพระองค์ได้ทรงแต่งตั้งปุโรหิตให้ดูแลรักษาพระนคร เป็นลักษณะผู้สำเร็จราชการแทน ในเมื่อพระราชาสเด็จพระองค์ไปต่างแดน

๔) ข้าราชการฝ่ายดูแลทรัพย์สิน

ในต้นทูลนาฬิชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือเจ้าหน้าที่ประเมินราคาสินค้าต่าง ๆ ที่พวกพ่อค้าจะนำไปค้าขายต่างเมืองและที่นำมาจากต่างเมือง เพื่อเรียกเก็บภาษี และประเมินสิ่งของหลวงที่มีพ่อค้าต้องขอซื้อ ประเมินราคาสินค้าที่ต้องจัดซื้อเข้าคลังหลวง ภาษาบาลีใช้คำว่า อคฺษาปนิโก หรืออคฺษาการโก ในมฆเทวชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือช่างกัลบก (ช่างแต่งผม) ผู้มีความดีความชอบได้รับพระราชทานหมู่บ้านเรียกเก็บภาษี มีหน้าที่เรียกเก็บภาษีนำทูลเกล้าถวายพระราช และได้รับส่วนแบ่งจากรายได้ที่เรียกเก็บภาษีโดยเฉพาะเรื่องการเก็บภาษีนี้ จะเป็นลักษณะเก็บภาษีรายได้ที่เกิดในหมู่บ้าน เป็นทำนองเก็บภาษีที่ดิน และนอกจากนี้ยังมีด่านเก็บภาษีที่เขตติดต่อระหว่างหมู่บ้านหรือระหว่างเขตแดนที่ติดต่อกับรัฐอื่น โดยเรียกเก็บภาษีจากพ่อค้าเกวียนที่นำกองเกวียนจำนวนเป็นร้อยเล่มเกวียนไปมาค้าขายระหว่างรัฐ เรื่องด่านภาษีนี้คัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ได้กล่าวไว้ว่า ด่านภาษีเป็นสถานที่ที่พระเจ้าแผ่นดินทรงกำหนดเขตที่ช่องภูเขา (ช่องระหว่างภูเขามีสถทางเกวียนผ่าน เช่นที่มครรัฐซึ่งปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน) บ้าง ที่ทำน้ำบ่าง ประตูหมู่บ้านบ้าง ด้วยรับสั่งว่า เจ้าหน้าที่จงเก็บภาษีผู้ที่ผ่านเข้ามาที่นี่ บุคคลนำสิ่งของที่ต้องเสียภาษีผ่านมาที่ด่านต้องชำระภาษี ถ้าไม่เสียภาษีถือว่ามีความผิด ในปุณณปาติชาดก ได้กล่าวถึงอนาถบิณฑิกเศรษฐีเข้าเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศล พระราชาแห่งโกศลรัฐ เป็นประจำ

ผู้วิจัยเห็นว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี คงจะนำภาษีที่ท่านเก็บจากหมู่บ้านที่เรียกเก็บภาษีเข้าทูลเกล้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล เพราะในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์กล่าวว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีมีหมู่บ้านที่มีผลผลิต คือมีรายได้จากการประกอบธุรกิจและเรียกเก็บภาษี เป็นหมู่บ้านที่มีคนงานอยู่ประจำ ในคิฆชาดก ได้กล่าวถึงเศรษฐีผู้ที่ได้รับแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐี มีหน้าที่เก็บภาษีนำทูลเกล้าถวายแต่พระราชเข้าเฝ้าพระราชเป็นประจำในพันธนโมกขชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่ดูแลทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ โดยควบคุมดูแลขุมทรัพย์ หรือห้องเก็บทรัพย์ส่วนพระองค์ คอยสำรวจทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่ใช้ไปว่ามากน้อยอย่างไรแล้วคอยกราบบังคมทูลให้

พระราชาทรงทราบเพื่อความเคลื่อนไหวของทรัพย์สินที่ต้องใช้ในราชการ ในคามณีจันท-
ชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการคือนายบ้านส่วย หรือผู้เก็บภาษี (คามโภชโก) ได้กระทำ
หน้าที่ตัดสินคดีความ ในกुरुธัมมชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่รังวัดที่ดิน ภาษา
บาลีใช้คำว่า รชชุกาหโก อมจโจ แปลว่า อำมาตย์ผู้ถือเชือก คือเส้นวัดที่ดิน ในกुरुธัม-
มชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่ใช้หะนานตวงข้าวหรือสิ่งของอื่น ภาษาบาลีใช้คำ
ว่า โทณมาปโก महामत्तो แปลว่า มหาอำมาตย์ผู้ตวงสิ่งของด้วยหะนาน

๙) ข้าราชการฝ่ายอบรมสั่งสอน

ในสุหนุชาดกได้กล่าวถึงข้าราชการคือ อำมาตย์มีหน้าที่ถวายอภรรณและธรรมแก่
พระราชาราชและแก่ข้าราชการทั้งหลาย ภาษาบาลีใช้คำว่า อตถธมมานุสาสโก เป็นผู้สำเร็จ
ราชการ ภาษาบาลีใช้คำว่า สพพตถสาสโก แปลตามตัวอักษรว่า ผู้ยังประโยชน์ทั้งปวงให้
สำเร็จ หมายถึงเป็นบุคคลที่ช่วยราชกิจทั้งปวง อาจจะกระทำหน้าที่ต่าง ๆ แทนพระราชาราช
โดยพระองค์ทรงมอบหมายให้ ในสุชาตชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่ถวายอภรรณ
และธรรมแก่พระราชาราช เป็นตำแหน่งอภรรณธรรมานุศาสน์ (อตถธมมานุสาสโก)

๑๐) ข้าราชการฝ่ายพิธีกรรม

ในสุสิมชาดกได้กล่าวถึงข้าราชการ คือ ผู้กระทำมงคลเกี่ยวกับข้างหลวง ภาษา
บาลีใช้คำว่า หตถิมงคการโก แปลตามตัวอักษรว่า ผู้กระทำมงคลแก่ข้าง มีหน้าที่
ประกอบพิธีมงคลให้ข้างพระที่นั่งและอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับข้างหลวง ซึ่งผู้กระทำมงคลแก่ข้าง
ต้องรู้ไตรเพทและสูตรกล่อมข้าง ในคามณีจันทชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการ คือพวก
อำมาตย์ เมื่อพระราชาราชเสด็จสวรรคตแล้ว ได้อภิเษกพระราชกุมารเป็นพระราชาราช ในกณ
เวรชาดก ได้กล่าวถึงข้าราชการมีหน้าที่รักษาพระนคร (นครคฤตติโก) ซึ่งพระราชาราชรับสั่ง
ให้เป็นเพชรฆาตตัดศีรษะผู้ร้าย

๒. ราชสวัสดิธรรม : หลักปฏิบัติราชการ

ในวิฐุรชาดก ได้เสนอราชสวัสดิธรรม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติราชการไว้ ๔๙ ประการ
แม้ว่าจะเป็นหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในการรับราชการ
ที่ใช้สำหรับข้าราชการ ซึ่งเป็นผู้ใต้บังคับบัญชา ที่จะพึงปฏิบัติต่อพระราชาราช ซึ่งเป็น
ผู้บังคับบัญชาโดยตรงก็ตามที แต่ก็ย่อมนำมาประยุกต์ใช้กับผู้นำ หัวหน้า นักบริหาร
นักการเมืองระดับต่างๆได้ นอกจากนั้น ยังจะช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพให้ผู้ปฏิบัติมีเสน่ห์
เป็นที่พอใจรักใคร่ของผู้ร่วมงานทั่วไป ราชสวัสดิธรรม คือ หลักปฏิบัติราชการ มีดังนี้

๑. เมื่อเข้ารับราชการใหม่ๆ ยังไม่มีชื่อเสียงและยังไม่มียศศักดิ์ ก็อย่ากล้าจนเกิน
พอดี และอย่าขลาดกลัวจนเสื่องานราชการ

๒. ข้าราชการต้องไม่มั่งง่าย ไม่เลินเล่อเปลอสติ แต่ต้องมีความระมัดระวังให้ดีอยู่เสมอ ถ้าหัวหน้าทราบความประพฤติ สติปัญญา และความซื่อสัตย์สุจริตแล้ว ย่อมไว้วางใจและเผยความลับให้ได้ทราบด้วย

๓. เมื่อหัวหน้าเรียกใช้ในงานราชการ อย่าหวั่นไหวไปด้วยอำนาจอคติ พึงปฏิบัติงานราชการให้สำเร็จไปโดยสุจริตและเที่ยงธรรม ดุจตราขุที่อยู่ในระดับเที่ยงตรง

๔. เมื่อมีราชการเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเวลากลางวันหรือกลางคืนก็ตามที่ ถูกเรียกใช้ พึงปฏิบัติราชการนั้นๆ ให้สำเร็จสมประสงค์ ไม่พึงบิดพลิ้วหรือหวั่นไหวไปตามอารมณ์

๕. ทางเดินที่เขาคงแต่งไว้เป็นราชวิถี แม้จะได้รับพระบรมราชานุญาตให้เดินด้วย ก็ไม่ควรเดิน

๖. ไม่พึงใช้ของเสมอพระราชหรือหัวหน้า ไม่บริโภคน้ำให้ตัดเทียมกับพระราชหรือหัวหน้า พึงปฏิบัติให้ต่ำกว่าทุกสิ่งทุกอย่าง

๗. ไม่พึงใช้กิริยาท่วงทีวาจาอย่างตีเสมอกับพระราชหรือหัวหน้า ต้องแสดงให้ต่างชั้นลงมา จึงจะชอบด้วยประเพณีนิยม และเป็นการรักชาตินให้พ้นราศีโทษ

๘. เมื่อพระราชากำลังทรงสำราญอยู่ในหมู่อำมาตย์ มีพระสนมกำนัลเฝ้าแหวนอยู่ ราชเสวก ไม่พึงแสดงอาการทอดสนิทในพระสนมกำนัล ไม่พึงเป็นคนฟุ้งซ่าน แสดงอาการโอหังอย่างคณองกาย คณองวาจา ให้เสียมารยาทของข้าเฝ้า

๙. ไม่พึงเล่นหัวกับพระสนมกำนัล

๑๐. ไม่พึงปรีกราชการในที่ลับ

๑๑. ไม่พึงลักลอบเอาพระราชทรัพย์ออกจากพระคลังหลวง (ไม่คอร์รัปชัน)

๑๒. ไม่พึงเห็นแก่กลับนอนจนแสดงให้เห็นเป็นการเกียจคร้าน

๑๓. ไม่พึงดื่มสุราจนเมามาย

๑๔. ไม่พึงฆ่าสัตว์ที่ได้รับพระราชทานอภัย (สัตว์ที่ห้ามฆ่า)

๑๕. ไม่พึงทะนงตนว่าเป็นคนที่พระราชหรือหัวหน้าโปรดปราน แล้วขึ้นร่วมพระแท่นบัลลังก์ เรือพระที่นั่ง หรือรถพระที่นั่ง

๑๖. ต้องรู้จักที่เฝ้าอันเหมาะสม อย่าให้ห่างเกินไปหรือชิดเกินไป ต้องอยู่ในที่ซึ่งพระราชจะทอดพระเนตรเห็นถนัด หรือฟังกระแสพระดำรัสได้โดยง่าย

๑๗. อย่าชะล่าใจในเมื่อพระราชทรงกระทำพระองค์เป็นเพื่อน หรือเมื่อหัวหน้ากระทำตนเป็นเพื่อน

๑๘. เมื่อได้รับการยกย่องเชิดชู ก็อย่าทะนงตัวอวดตัวว่าเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตและไม่ควรจ้วงจาบเพ็ดทูลพระราช หรือเสนองานต่อหัวหน้า ในลักษณะที่เป็นการเยอหยิ่ง ทะนงตน

๑๙. แม้ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เข้านอกออกในได้ ก็ไม่ควรทอดสนิทแต่ควรขอพระบรมราชานุญาตก่อนทุกครั้งไป ให้มีสติดำรงตนเป็นคนรอบคอบเสมอ

๒๐. เมื่อพระมหากษัตริย์จะทรงยกย่องพระราชโอรส หรือพระราชวงศ์ โดยพระราชทานบ้าน นิคม รัฐ หรือชนบทให้ครองครอง ก็ควรนิ่งดูก่อน ไม่ควรด่วนเพ็ดทูลคุณหรือโทษ

๒๑. เมื่อพระราชหรือหัวหน้าจะบำเหน็จความชอบแก่ผู้ใด ไม่ควรทูลหรือเสนอขัดคัดลาภของผู้นั้น พึงรอบคอบสอบสวนให้ถ้วนถี่ มีจิตใจอ่อนโยนไปในทางที่เหมาะสม ที่ควร

๒๒. ข้าราชการต้องเป็นคนที่ไม่เห็นแก่ได้ ไม่ยอมตนให้ตกอยู่ในอำนาจของ ความอยาก ต้องทำตัวให้เหมือนปลา คือทำเป็นไม่มีลิ้น ไม่เจรจาหาเรื่องให้เกิดความขุ่นเคืองใจแก่หัวหน้าหรือเพื่อนข้าราชการด้วยกัน

๒๓. ไม่ใช้จ่ายเงินของแผ่นดินไปในทางฟุ่มเฟือย สรุ่ยสร่าย

๒๔. ต้องสอดส่องรักษางานราชการให้ดี อย่าให้ผิดระเบียบ ประเพณี และกฎหมาย และต้องต่อสู้กับอุปสรรค ขัดข้องและเหตุขัดขวางเสมอ

๒๕. ต้องไม่มัวเมาในสตรีเพราะจะทำให้เสื่อมอำนาจ และเกิดราศีโทษในหน้าที่ราชการ

๒๖. ไม่ควรพูดมากเกินพอดี แต่ก็ไม่ควรนิ่งเสียเรื่อยไป

๒๗. เมื่อถึงคราวที่ต้องพูด ให้พูดพอเหมาะพอควร และพูดอย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน และให้หนึ่งเมื่อถึงคราวที่ต้องนิ่ง

๒๘. ข้าราชการต้องอดทน ไม่ฉุนเฉียว ไม่โกรธง่าย และต้องไม่พูดหรือทำกระทบกระเทียบเปรียบเปรย

๒๙. ต้องเป็นคนมีความสัตย์จริงต่อคำพูดของตนเสมอ พูดจาให้นิ่มนวลและสุภาพ ไม่ส่อเสียดยุยงให้เกิดความบาดหมางและแตกสามัคคีกัน ไม่พึงกล่าวถ้อยคำที่เพ้อเจ้อเหลวไหล ไร้ประโยชน์

๓๐. ข้าราชการต้องบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาให้มีความสุข เคารพบนอบ และเอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในตระกูล

๓๑. ต้องละเอียดต่อความชั่ว เกรงกลัวต่อความผิด ไม่ประพฤติละเมิดศีลธรรม และเป็นมิตรที่ดีในครอบครัว

๓๒. ต้องมีระเบียบวินัยและมีมารยาทสุภาพงดงามเสมอ

๓๓. มีศิลปะในการปฏิบัติราชการให้ดำเนินไปโดยรวดเร็ว และสำเร็จเป็นผลดีเสมอ

๓๔. ต้องฝึกใจฝึกตนให้มันอยู่ในความดี มีอภัยอภัยอ่อนโยน ไม่ถือตัวอวดดี ไม่หัวนโหนว ไปตามโลกธรรม

๓๕. ต้องขยันขันแข็งในหน้าที่ราชการ

๓๖. ให้เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ สะอาดในหน้าที่การงาน

๓๗. ให้เป็นคนเฉลียวฉลาด รู้จักฐานะอันควรและไม่ควร

๓๘. ต้องประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน มีความเคารพยำเกรงในผู้ใหญ่เหนือตน ประพฤติตนมันอยู่ในความดี และมุ่งมั่นทำแต่ความดี

๓๙. ควรปลื้กตนให้ห่างจากบุคคลที่พระราชาหรือประมุขของประเทศอื่นๆส่งมาสืบราชการลับ ให้จงรักภักดีแต่ในเจ้านายและพระราชาของตนเท่านั้น ไม่ฝักใฝ่ในราชสำนักอื่น

๔๐. ข้าราชการพึงใฝ่ใจเข้าไปหาสมณะและพราหมณ์ผู้ทรงศีล เป็นนักปราชญ์หรือรู้หลักนักปราชญ์ดี เพื่อรักษาศีล พังธรรมบ้าง บำรุงท่านบ้าง ศึกษาถ่ายทอดเอาความรู้จากท่านบ้าง

๔๑. ข้าราชการไม่ควรลบล้างราชประเพณีในการบริจาคตาน ควรรักษาไว้ให้มั่นคง เมื่อถึงคราวที่จะทรงบริจาคตานก็ไม่ต้องกีดกันโดยประการใดๆทั้งสิ้น

๔๒. ข้าราชการต้องเป็นคนมีปัญญา มีความรู้ดี ฉลาดเฉลียว และเข้าใจในวิธีการต่างๆไปได้เป็นอย่างดี รู้จักกาลสมัยที่ควรและไม่ควร

๔๓. ข้าราชการต้องหมั่นขยันในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ไม่เลินเล่อหละหลวม ต้องตรวจตราดูแลให้รอบคอบ ทำงานให้สำเร็จเสร็จสิ้นไปโดยครบถ้วนด้วยดีเสมอ

๔๔. ไร่นาและปศุสัตว์ ข้าวในยุ้งฉาง ควรตรวจตราดูอยู่เป็นประจำ ตลอดจนการใช้จ่ายในครอบครัวก็พึงรู้จักกำหนดประมาณ

๔๕. บุตรธิดาหรือพี่น้องที่ประพฤติไม่ดี เป็นเหมือนคนที่ตายไปแล้ว มีแต่คอยล้างผลาญ ก็ไม่ควรยกย่อง แต่กระนั้น เมื่อมาเยี่ยมเยือนก็ควรช่วยเหลือบ้างตามสมควร ส่วนทาสกรรมกรและคนรับใช้ที่ประพฤติดี มีความขยันหมั่นเพียรในหน้าที่การงานโดยสม่ำเสมอ ควรยกย่องชมเชยและควรให้ความอุปการะเลี้ยงดูอย่างดี

๔๖. ข้าราชการต้องเป็นผู้มีศีลธรรมประจำตน มีความซื่อสัตย์ ไม่เห็นแก่ได้ ไม่เข้าข้างคนผิด เป็นคนซื่อตรงจงรักภักดี ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๔๗. ข้าราชการต้องรู้จักพระราชนิยม ความนิยมของเจ้านาย ปฏิบัติให้ต้องตามพระราชประสงค์ ไม่ฝ่าฝืนขึ้นขัดพระราชอภัยหรืออภัย

๔๘. เวลาปลัดพระภูษาลงทรงสนาน ราชเสวกพึงก้มศีรษะลงชำระพระบาท แม้จะถูกกริ้วกราดจนถึงต้องพระราชอาญา ก็ไม่พึงโกรธตอบ

๔๙. ต้องสักการบูชาพระราชา ผู้ซึ่งถือว่าเป็นยอดปราชญ์และเป็นผู้พระราชทานสมบัติอันน่าพอใจได้ทุก ๆ อย่าง

ธรรมของข้าราชการทั้ง ๔๙ ข้อนั้น แบ่งได้เป็น ๓ ส่วนใหญ่ ๆ คือ

๑. ธรรมเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระราชาโดยตรงมีอยู่ถึง ๑๗ ข้อ แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงคิดถึงการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นสำคัญ

๒. ธรรมเกี่ยวกับการควบคุมตนเองของข้าราชการ ซึ่งมีธรรมที่สำคัญ ๆ คือ ความมีสติ การใช้ปัญญา ความไม่หวั่นไหวตามโลกธรรมคือลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความไม่เกียจกัน ความไม่เห็นแก่ได้ การไม่มัวเมาในสุราและนารี ความเป็นคนอ่อนน้อม ความอดทนไม่โกรธง่าย การพูดจาดี การละอายต่อความชั่ว และการเลี้ยงดูบิดามารดา

ธรรมในส่วนนี้ เมื่อพิเคราะห์ดู จะเห็นว่า ข้อใหญ่คือ การตัดต้นเหตุแห่งการฉ้อราษฎร์บังหลวงคืออบายมุขต่าง ๆ ความโลภ และความชั่ว การปลูกฝังลักษณะที่จะทำให้ทำงานได้ดีและเข้ากับผู้อื่นได้ คือความมีสติ การใช้ปัญญา ความอดทนและการพูดจาดี การไม่พูดมากเกินพอดี นอกจากนี้ ยังมีธรรมที่เป็นเครื่องแสดงความเป็นคนดีคือการเลี้ยงดูบิดามารดาและธรรมที่แสดงความใฝ่รู้คือ การไปหาสมณชีพราหมณ์ ผู้มีความรู้ และมีธรรม

๓. ธรรมเกี่ยวกับการงานโดยตรง ทรงสอนธรรมคือ ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความยินดีทำงานไม่ว่าเวลาใด ความยึดถือระเบียบ ความไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ความไม่สุรุษสุร้าย การทำงานให้สำเร็จโดยเร็ว ความมีวินัยและสุขภาพ ความอ่อนน้อม การพูดจาดี ความรักงานยิ่งกว่าญาติ ความรู้ฐานะอันควรและไม่ควร การไม่ขโมยเงินหลวง และการหมั่นตรวจตรางบประมาณอยู่เสมอ ธรรมต่าง ๆ ในส่วนนี้พอสรุปได้ว่า ข้าราชการพึงทำงานด้วยความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด ฎีกะระเบียบ รอบคอบ อดทน สุขภาพอ่อนน้อม และรักงาน ยินดีทำงานเสมอหลักราชการดังกล่าวนี้แม้พูดในบริบทหรือความคิดแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่ก็ใช้ได้กับการทำงานทุกประเภทไม่ว่างานหลวงหรืองานเอกชน ไม่ว่าจะงานในระบอบการปกครองใด แม้ในการทำงานอย่างปัจจุบัน ซึ่งมีกระบวนการซับซ้อนขึ้น เช่น การวางแผน การปรับแผน การตั้งเป้าหมาย การควบคุมหรือการบริหารให้เป็นไปตามแผน การประเมินผล ก็ยังต้องอาศัยข้าราชการหรือผู้ปฏิบัติงานที่มีคุณสมบัติต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว จึงจะได้ผลดีและรวดเร็ว คุณสมบัติของบุคคล ที่ตนคติต่องานและความขยันซื่อสัตย์ ถืองานสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัวและญาติ รวมทั้งการไม่ฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นธรรมที่ใช้ได้เสมอ ส่วนความแตกต่างในการทำงานเป็นความแตกต่างด้านกระบวนการทำงานเท่านั้น

ข้าราชการไทยได้ปฏิบัติราชวสดีธรรมมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ในปัจจุบันนี้ ข้าราชการโดยเฉพาะข้าราชการพลเรือนปฏิบัติตาม

พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๘ และข้อบังคับ ก.พ.ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๕๓๗ ซึ่งนำเสนอพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. มีจรรยาบรรณต่อตนเอง เช่น ข้อ ๑ ข้าราชการพลเรือนพึงเป็นผู้มีศีลธรรมอันดี และประพฤติตนให้เหมาะสมกับการเป็นราชการ ข้อ ๓ ข้าราชการพลเรือนพึงมีทัศนคติที่ดี และพัฒนาตนเองให้มีคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งเพิ่มพูนความรู้ความสามารถ และทักษะในการทำงาน เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ราชการมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลยิ่งขึ้น

๒. มีจรรยาบรรณต่อหน่วยงาน เช่น ข้อ ๕ ข้าราชการพลเรือนพึงปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างเต็มกำลัง ความสามารถ รอบคอบ รวดเร็ว ขยันหมั่นเพียร ถูกต้อง สมเหตุสมผล โดยคำนึงถึงประโยชน์ของทางราชการและประชาชนเป็นสำคัญ

๓. มีจรรยาบรรณต่อผู้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาและผู้ร่วมงาน เช่น ข้าราชการพลเรือนพึงมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน การให้ความร่วมมือช่วยเหลือกลุ่มงานของตน ทั้งในด้านการให้ความคิดเห็น การช่วยทำงาน และการแก้ปัญหาร่วมกัน รวมทั้งการเสนอแนะในสิ่งที่เห็นว่าจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนางานในความรับผิดชอบด้วย

๔. มีจรรยาบรรณต่อประชาชนและสังคม เช่น ข้อ ๑๓ ข้าราชการพลเรือนพึงให้บริการประชาชนอย่างเต็มกำลังความสามารถ ด้วยความเป็นธรรม เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจ และใช้กิริยาวาจาที่สุภาพอ่อนโยน เมื่อเห็นว่าเรื่องใดไม่สามารถปฏิบัติได้ หรือไม่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของตนจะต้องปฏิบัติ ควรชี้แจงเหตุผลหรือแนะนำให้ติดต่ออย่างหน่วยงานหรือบุคคลซึ่งตนทราบว่า มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ต่อไป

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ตอนที่ ๔ หลักการปกครอง

ความนำ

มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ที่มีความเชื่อ แนวคิด อุปนิสัย ทศนคติและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน มารวมกันอยู่ภายในอาณาเขตเดียวกัน จึงทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องหาการปกครองที่เหมาะสมมาใช้ในสังคม เพื่อให้สังคมนั้น ๆ ดำเนินไปได้ด้วยดี คือมีความสงบเรียบร้อย มีความยุติธรรม มีความสามัคคี ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม หากสังคมที่มีความแตกต่างกันอย่างหลากหลาย ไม่มีการนำ การปกครองที่เหมาะสมมาใช้แล้ว ก็อาจทำให้สังคมนั้นประสบกับความสับสนยุ่งเหยิง เกิดความแตกแยก แย่งชิงผลประโยชน์ตามมา อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังที่เห็นได้ในสังคมต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้

การปกครองที่เหมาะสมจึงเป็นที่ต้องการของทุก ๆ สังคม เพราะข้อนี้ถือว่าเป็น ปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ได้มาซึ่งการมีเสถียรภาพทางสังคมและการนำสังคมไปสู่ความ เจริญก้าวหน้า ความผาสุก การบริหารและการปกครองของสังคมในอดีตมีความสัมพันธ์ กับศาสนาอย่างใกล้ชิด มีการพึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ศาสนาจึงเป็นที่มาของอุดมการณ์ รูปแบบเดียว เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการธำรงรักษาความชอบธรรมของการปกครอง และการยอมรับของประชาชนที่มีต่อผู้ปกครอง

พระพุทธศาสนาทั้งที่เป็นส่วนพระธรรม คือคำสอน และพระวินัย คือ คำสั่ง มี คุณค่าต่อการปกครอง ทั้งในด้านการปกครองตนเอง การปกครองหมู่คณะและการ ปกครองประเทศหรือสังคมโดยส่วนรวมตลอดจนมีการปกครองโลกอยู่มาก กล่าวคือ มุ่งส่งเสริมให้บุคคลหมั่นสำรวจ ผิดแผก ปรับปรุง เคารพ ควบคุม บังคับภายในคือจิตใจ เชื่อมมั่นรับผิดชอบต่อตนเอง เป็นการปกครองตนเอง รู้จักธรรมชาติและความต้องการของ ผู้อื่น ใช้พระคุณควบคู่กับการใช้พระเดช เป็นการปกครองหมู่คณะและปกครองประเทศ หรือสังคมโดยส่วนรวม ตลอดมีการใช้ธรรมเป็นโลกบาล คือหิริและโอตตปปะ ซึ่งเป็นการ ปกครองโลก

สังคมไทยได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการบริหารและการ ปกครอง โดยเฉพาะที่นำมาจากคัมภีร์ชาดก เช่น ทศพิธราชธรรม พละ ๕ ของกษัตริย์ เว้นจากอคติ ๔ ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา ผู้นำ ผู้ปกครองโดยตรง ราชวสดีธรรม ๔๙ ประการ ซึ่งเป็นธรรมของข้าราชการ เมื่อมองในแง่รัฐศาสตร์ ก็คือหลักแห่งการบริหาร และการปกครองกายและใจ ซึ่งเมื่อนำปฏิบัติตามแล้วจะทำให้ชีวิตดำเนินไปในแนวทางที่ ถูกต้องและก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและสังคม

หลักการปกครอง

๑. ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมคือธรรมที่ผู้นำและผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไป พึงถือเป็นข้อปฏิบัติ มี ๑๐ ประการ ในมหาหังสชาดก (๕๓๔) พญาหงส์ตรฐทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัดซึ่งพระชนมายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมีวเมาในอารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งความมีวเมาไม่สะดุ้งกลัวปรโลกหรือ”

พระราชาสงยมะ, สังยมนะหรือสัญญาณนะ ตรัสตอบว่า “ดูก่อนพญาหงส์ เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่แล้วในธรรม ๑๐ ประการ จึงไม่สะดุ้งกลัวปรโลก คือ การให้ ความประพฤติดีงาม การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความทรงเดช ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และความไม่คลาดธรรม” คุณธรรมของพระราชา ผู้ปกครอง ๑๐ ประการ เรียกว่า ราชธรรม ๑๐ มีดังนี้

ทานํ สีสํ ปริจจาคํ	อาชชวํ มททวํ ตปํ
อกโกธํ อวิหีสณฺจ	ขนตฺถิณฺจ อวิโรธนํ

ราชธรรม ๑๐ ประการ หรือทศพิธราชธรรม ขยายความได้ ดังนี้

๑. ทาน ให้ปันประชา คือบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้ มิใช่เพื่อจะเอาจากเขา เอาใจใส่อำนวยความสะดวก จัดสรรความสงเคราะห์ อนุเคราะห์ ให้ประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์สุข ความสะดวกปลอดภัย ตลอดจนให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนประสบทุกข์และให้ความสนับสนุนแก่คนทำความดี

๒. ศีล รักษาความสุจริต คือประพฤติดีงาม สรรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาภิตติคุณ ประพฤติให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นที่เคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ผู้ใดจะดูแคลน

๓. ปริจจาคะ บำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ คือสามารถเสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนได้ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

๔. อาชชวะ ปฏิบัติการโดยซื่อตรง คือซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

๕. มัททวะ ทรงอ่อนโยนเข้าถึงคน คือมีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองศ์ มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีกริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ควรได้รับความรักภักดี แต่มีขาดยำเกรง

๖. ตปะ พันมัวเมาด้วยเผากิเลส คือแผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่าย ๆ สามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ ถือเหตุผลไมโกรธา คือไม่เกี่ยวกราด ไม่วินิจฉัยความและกระทำการ ด้วยอำนาจความโกรธ มีเมตตาประจําใจไว้ระงับความเคืองชุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันสุขุมราบเรียบตามธรรม

๘. อวิหิงสา มือหิงสาน่าร่มเย็น คือไม่หลงระเริงอำนาจ ไม่บีบบังคับกดขี่ มีความกรุณาไม่หาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชาราษฎร์ผู้ใดด้วยอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

๙. ขันติ ข่านะเชิญด้วยขันติ คืออดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อความเหนื่อยยาก ถึงจะลำบากกายนาเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ท้อถอย ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยถ้อยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมัดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกิจกรรมที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

๑๐. อวิโรธนะ มีปฏิบัติคลาดจากธรรม คือประพฤตินิให้ผิดจากประศาสนธรรม อันถือประโยชน์สุขความดีงามของรัฐและราษฎร์เป็นที่ตั้ง อันใดประชาราษฎร์ปรารถนา โดยชอบธรรมก็ไม่ขัดขืน การใดจะเป็นไปโดยชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ก็ไม่ขัดขวาง วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหว เพราะถ้อยคำดีร้าย ลากสักการะหรืออิฏฐารมณอนิฏฐารมณใด ๆ สถิตมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรมคือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรมคือระเบียบแบบแผน หลักการปกครองตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี ไม่ประพฤตินิให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป

๒. พละ ๕ ของกษัตริย์

ในเทศกถาชาดก เสนอว่า พระราชาหรือผู้ปกครอง จำเป็นต้องมีอำนาจหรือกำลัง ๕ ประการ คือ

๑. พากุพลี อำนาจแขน เป็นอำนาจทางกายภาพ ผู้ปกครองต้องมีสุขภาพกายแข็งแรง มีความสามารถและชำนาญชำนาญในการใช้อาวุธ รวมถึงมีบุคลิกลักษณะดี รูปร่างท่าทางดี งามสง่าแผ่ด้วย

๒. โภคพลี อำนาจโภคทรัพย์ เป็นอำนาจทางวัตถุ ผู้ปกครองต้องมีทรัพย์สินเงินทองที่จะใช้สอยในกิจการต่าง ๆ และเลี้ยงดูผู้ใต้บังคับบัญชา อำนาจนี้รวมถึงผลิตผลทุกอย่าง อารูธยุทโธปกรณ์ และทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด

๓. อมจจพล์ อำนาจอำมาตย์ เป็นอำนาจซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า กำลังคน (Manpower) ผู้ปกครองต้องมีผู้ใต้บังคับบัญชาที่เก่งกล้าสามารถ มีความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ นอกจากนั้น ผู้นำต้องเลือกใช้คนให้เหมาะสมกับงาน (Put the right man on the right job)

๔. อภิขจพล์ อำนาจเชื้อชาติวงศ์ตระกูล ผู้ปกครองมีชาติตระกูลสูง และเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนอบรมมาแล้วเป็นอย่างดี

๕. ปญญาพล์ อำนาจปัญญา ผู้ปกครองต้องมีสติปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้จักผิดชอบชั่วดี สามารถวินิจฉัยเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ผลดี อำนาจปัญญานี้ ถือว่าเป็นอำนาจที่สำคัญที่สุดและที่ทรงอิทธิพลสูงสุดในบรรดาอำนาจทั้งปวง

ผู้ปกครองต้องมีอำนาจปัญญานี้ และต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษด้านจัดการศึกษาแก่ประชาชน เพราะว่า ปัญญาหรือความรู้เป็นเครื่องนำทางในการดำเนินการของรัฐ

๓. เว้นจากอคติ ๔

ผู้ปกครองพึงเว้นอคติ ๔ คือเว้นจากความลำเอียง, ทางความประพฤติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม ประกอบด้วย

๑. ฉันทาคติ (ลำเอียงเพราะชอบ)
๒. โทสาคติ (ลำเอียงเพราะชัง)
๓. โมหาคติ (ลำเอียงเพราะเขลา)
๔. ภยาคติ (ลำเอียงเพราะกลัว)

ในมหาปทุมชาดก แสดงว่า กษัตริย์ในฐานะเป็นผู้นำทางการเมืองในรัฐจะต้องทรงเว้นอคติคือทรงมีความยุติธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการลงพระราชอาญา ดังนี้

“พระราชผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดินไม่เห็นโทษของผู้อื่นว่าน้อยหรือมากโดยประการทั้งปวง ไม่พิจารณาด้วยพระองค์ก่อนแล้ว ไม่ฟังลงพระราชอาชญา กษัตริย์พระองค์ใดยังไม่ทันพิจารณาแล้วทรงลงพระราชอาชญา กษัตริย์พระองค์นั้นชื่อว่าย่อมนกสกินพระกระยาหารพร้อมด้วยหนาม เหมือนคนตาบอดกินอาหารพร้อมด้วยแมลงวัน ฉะนั้น กษัตริย์พระองค์ใด ทรงลงพระราชอาญากับผู้ไม่ควรจะลงพระราชอาญา ไม่ทรงลงพระราชอาชญา กับผู้ไม่ควรลงพระราชอาชญา กษัตริย์พระองค์นั้นเป็นเหมือนคนเดินทางไม่ราบเรียบ ไม่รู้ว่าทางเรียบหรือไม่เรียบ กษัตริย์พระองค์ใด ทรงเห็นเหตุที่ควรลงพระราชอาชญาและไม่ควรลงพระราชอาชญา และทรงเห็นเหตุโดยประการทั้งปวงอย่างดีแล้ว ทรงปกครองบ้านเมือง กษัตริย์พระองค์นั้นสมควรปกครองราชสมบัติ กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนโยนโดยส่วนเดียวหรือมีพระทัยกล้าโดยส่วนเดียว ก็ไม่อาจที่จะดำรงพระองค์ไว้ใน

อิสริยยศที่สูงศักดิ์ได้ เพราะฉะนั้น กษัตริย์ไม่พึงประพடுத்தเหตุทั้ง ๒ คือมีพระทัยอ่อนเกินไป และกล้าเกินไป กษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนนุ่มก็ถูกประชาราษฎร์ดูหมิ่น กษัตริย์ผู้มีพระทัย แข็งนาก็มีเวร กษัตริย์ควรทราบเหตุทั้ง ๒ อย่าง แล้ว ประพடுத்தตนเป็นกลาง ๆ”

ในกุกกุกชาดก แสดงถึงข้อปฏิบัติของพระราชอาชญาผู้เป็นบัณฑิต มีเวณาคติรวมอยู่ ด้วย ดังนี้ “ข้อฟ้าโดยส่วนสูงประมาณสองศอกคืบ โดยรอบกว้างประมาณแปดคืบ เป็นไม้สี่เหลี่ยมมีแต่แก่น ไม่มีกระพี้ ตั้งอยู่ได้อย่างไร จึงไม่ตกลงจากข้างบน กลอนสามสิบอัน สำเร็จด้วยไม้แก่น ไม่มีกระพี้ ตั้งอยู่เรียงรายได้ส่วนกัน ข้อฟ้าอันกลอนเหล่านั้นและ กำลังยึดเหนี่ยวรั้งไว้แน่นหนา ตั้งอยู่ได้ส่วนกัน จึงไม่ตกลงจากข้างบน ฉันทไศ พระราชาผู้ เป็นบัณฑิต ก็ฉันทนั้น อันกัลยาณมิตรทั้งหลาย ผู้มีจิตมั่นคง มิได้แตกร้าง เป็นคนสะอาด มี ปัญญา สงเคราะห์เป็นอย่างดีแล้ว ย่อมไม่เสื่อมจากศิริ เหมือนข้อฟ้าที่กลอนเหนี่ยวรั้งไว้ ฉะนั้น บุคคลถือผิดไม่ปกฝลมะนาวที่มีเปลือกอันแข็งออกเสียก่อน ก็จะทำรสมะนาวให้ ขมได้ เมื่อปกฝลออกออกดีแล้ว จะทำให้มะนาวมีรสอร่อยดีขึ้น แต่เมื่อปกฝลออกออก ไม่หมดดี ก็จะทำให้มีรสไม่อร่อยได้ ฉันทไศ แม้พระราชอาชญาผู้เป็นบัณฑิตก็ฉันทนั้น มีพระทัยไม่ เขี้ยวโหดแก่ชาวบ้านและชาวนิคม รวบรวมทรัพย์ไว้ ทรงประพடுத்தตามธรรม ปฏิบัติ สมควรอยู่ ไม่พึงเบียดเบียนประชาชน ทรงทำแต่ความเจริญรุ่งเรืองให้ ดอกบัวเกิดในน้ำ อันใสสะอาด มีรากอันขาวเกิดขึ้นในสระโบกขรณี พอต้องแสงอาทิตย์ก็บาน เปือกตม รุกี และน้ำก็มีได้แปดเปื้อน ฉันทไศ พระมหากษัตริย์ก็ฉันทนั้น ทรงทำการวินิจฉัยโดยชอบ ธรรม เวณาคติ ไม่ตัดสินโดยผลุนผลัน มีการงานบริสุทธิ์ ปราศจากกรรมอันชั่วช้า ย่อมไม่ แปดเปื้อนกรรมกิเลส เหมือนดอกบัวที่เกิดในสระโบกขรณี ฉะนั้น”

ในสุมังคลชาดก แสดงถึงคุณธรรมของกษัตริย์ มีเวณาคติอยู่ด้วย ดังนี้

“พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้ว่า เรากำลังกริ้วจัด ไม่พึงลงอาชญา อันไม่สมควรแก่ตน โดยไม่ใช่ฐานะก่อน พึงเพิกถอนความทุกข์ของผู้อื่นอย่างร้ายแรงไว้ เมื่อใด พระราชาพึงรู้ ว่า จิตของตนผ่องใส พึงใคร่ครวญความผิดที่ผู้อื่นทำไว้ พึงพิจารณาให้เห็นแจ่มแจ้งด้วย ตนเองว่า นี่ส่วนประโยชน์ นี่ส่วนโทษ เมื่อนั้น จึงปรับสินไหมบุคคลนั้น ๆ ตามสมควร อนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดไม่ถูกอคติครอบงำ ย่อมแนะนำผู้อื่นที่ควรแนะนำและไม่ ควรแนะนำได้ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นชื่อว่าไม่เฝ้าผู้อื่นและพระองค์เอง พระเจ้า แผ่นดินพระองค์ใดในโลกนี้ทรงลงอาชญาสมควรแก่โทษ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น อัน คุณงามความดีคุ้มครองแล้ว ย่อมไม่เสื่อมจากศิริกษัตริย์เหล่าใดถูกอคติครอบงำ ไม่ทรง พิจารณาเสียก่อนแล้วทำไป ทรงลงอาชญาโดยผลุนผลัน กษัตริย์เหล่านั้นประกอบไปด้วย โทษน่าตีเตียน ย่อมละทิ้งชีวิตไปและพ้นไปจากโลกนี้แล้ว ก็ย่อมไปสู่ทุกคติ”

๔. ราชสังคหวัตถุ ๔

ในอรรถกถาชาดก มหาภิกษาคถก กล่าวไว้เพียงสังคหวัตถุธรรม ๔ อย่าง โดยไม่ได้ให้รายละเอียดไว้ด้วย จึงได้นำราชสังคหวัตถุ ๔ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของผู้ปกครอง) ในขุททกนิกาย อิติวุตตกะ มาช่วยขยายความไว้

ราชสังคหวัตถุ ๔ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของผู้ปกครอง) ประกอบด้วย

๑. สัสสมณะ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร
๒. ปุริสมณะ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ
๓. สัมมาปาสะ ความรู้จักผูกผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชยกรรม

๔. วาขเปยยะ หรือวาจาเปยยะ ความมีวาจาอันคุดตึ่มน้ำใจ น้ำคำควรตึ่ม คือรู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นทางแห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีและความนิยมเชื่อถือ

รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์

ตอนที่ ๕ พระสงฆ์กับการเมือง

ความหมายของพระสงฆ์

พระสงฆ์คือ หมู่สาวกผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ในทางรัฐศาสตร์ พระสงฆ์หรือองค์การทางศาสนาเป็นกลุ่มทางสังคม ที่มีวัตถุประสงค์ของการเมือง (รวมด้วย) คือให้รัฐบาลช่วยเหลือแก้ไขปัญหาของคณะสงฆ์และมีนโยบายการพัฒนา คณะสงฆ์/พระพุทธศาสนา การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองเป็นเรื่องแห่งปัจจุบัน สมัย ที่ทุกคนควรเข้าไปเกี่ยวข้อง บางคนที่มีความคิดล้าหน้ามองว่า พระสงฆ์ไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการเรียกร้องสิทธิของคณะบุคคลเท่าที่ควรจะเป็น พระสงฆ์คงเหลือบทบาทหรือพันธกิจอยู่เพียง ๒ บ และ ๒ ส คือ บ = บิณฑบาต บ = บังสุกุล ส = สังฆทาน และ ส = สวดมนต์ ซึ่งเป็นเรื่องกิจวัตรและกิจกรรมทางพิธีกรรม โดยไม่ได้ใส่ใจต่อทุกขสัจของสังคมาบดิน

พระพุทธเจ้ากับการเมือง

๑. กรณีห้ามการระงับข้อพิพาทไขน้ำเข้านาของพระญาติทั้ง ๒ ฝ่าย

พระพุทธเจ้าทรงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง เมื่อทั้ง ๒ ฝ่าย มีความตึงเครียด เผอิญหน้า รอให้มีการปะทุออกมา อันจะก่อให้เกิดความสูญเสียทำลายชีวิตผู้คน กรณีนี้ คือเรื่องการห้ามหรือการระงับข้อพิพาทไขน้ำเข้านาของพระญาติทั้ง ๒ ฝ่าย คือฝ่ายศากยวงศ์ซึ่งเป็นฝ่ายพระบิดา และฝ่ายโกถิยวงศ์ซึ่งเป็นฝ่ายพระมารดา พระพุทธเจ้าทรงสอบสวนไต่ถามถึงที่มาของเรื่องและทรงให้ข้อคิดแก่พวกพระญาติ

พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระญาติว่า “มหาบพิตร ทะเลาะด้วยเรื่องอะไรกัน “พวกข้า พระองค์ไม่ทราบ พระเจ้าข้า” “แล้วใครจักทราบเล่า” พวกพระญาติจึงสอบถามไปยัง บุคคลที่เกี่ยวข้อง แล้วกราบทูลว่า “ทะเลาะกันเพราะน้ำ พระเจ้าข้า” “น้ำมีราคาเท่าไร มหาบพิตร” “มีราคาน้อย พระเจ้าข้า” “กษัตริย์ทั้งหลายมีราคาเท่าไร มหาบพิตร” “ขึ้นชื่อว่ากษัตริย์ทั้งหลายประเมินค่ามิได้ พระเจ้าข้า” “การที่พวกท่านทำให้กษัตริย์ซึ่ง หาค่ามิได้ให้ฉิบหาย เพราะเหตุแห่งน้ำเพียงเล็กน้อย สมควรแล้วหรือ”

พวกพระญาติยอมรับโดยุษณีภาพ สุตท้ายพระบรมศาสดาจึงตรัสเตือนพวกพระ ญาติว่า “มหาบพิตร เพราะเหตุไร พวกท่านจึงกระทำการเช่นนี้ เมื่อเราไม่มีอยู่ ในวันนี้ แม่น้ำคือโลหิตจักไหลนอง พวกท่านทำการไม่สมควร เป็นผู้มีเวรด้วยเวร ๕ มีความ เดือดร้อนเพราะยังเต็มไปด้วยกิเลส มีความขวนขวายแสวงหากามคุณอยู่ แต่เราตถาคตมี นัยตรงกันข้าม”

๒. กรณีห้ามการทำสงคราม

อีกกรณีหนึ่ง พระเจ้าวิฑูทกะ โอรสพระเจ้าปเสนทิโกศล เมื่อได้ราชสมบัติแล้ว ทรงระลึกถึงเวรที่พวกศากยจะก่อไว้จึงยกกองทัพไปเพื่อจะล้างแค้นพวกเจ้าศากยที่คูหมินตัน พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเสด็จไปประทับ ณ ร่มไม้ใบบางต้นหนึ่งในรัฐสักกะ ดักทางที่กองทัพพระเจ้าวิฑูทกะจะผ่านไป พระเจ้าวิฑูทกะเสด็จไปถึงที่นั่น ทอดพระเนตรเห็นพระพุทธเจ้าประทับอยู่เช่นนั้น จึงเสด็จเข้าไปถวายอภิวัตินิมิตต์เสด็จไปประทับที่ ร่มไม้อีกต้นหนึ่งในรัฐโกศลซึ่งมีใบหนาที่บสนิทีกว่า แต่พระพุทธเจ้าทรงตอบว่า “ช่างเถอะ มหาบพิตรร่มเงาของญาติเย็นสบายดี”

พระเจ้าวิฑูทกะก็ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาคุ้มครองพระญาติ จึงถวาย บังคมยกกองทัพกลับกรุงสาวัตถี เมื่อทรงนึกถึงการดูหมิ่นของพวกศากยขึ้นมาอีก ความแค้นอาฆาตก็พุ่งขึ้นจึงยกกองทัพไปอีกถึง ๒ ครั้ง พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปประทับนั่ง ให้เห็นอย่างนั้น ทำให้พระองค์ต้องยกทัพกลับ ในวาระสุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงวางเฉย เพราะทรงเห็นบุพกรรมองพวกศากยที่ทำได้หนักนัก เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะยাত্রาทัพ ออกไปไม่เห็นพระพุทธเจ้าก็บุกทะลวงเข้าไปจนถึงกรุงกบิลพัสดุ์ แล้วสั่งให้ฆ่าพวกศากยตายไปไม่เหลือแม้แต่ทารกที่ยังดื่มนมอยู่ก็ไม่ไว้ชีวิต แต่เหมือนพวกศากยที่หนีรอดไปได้ ด้วยกลอุบายก็มีอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย พระเจ้าวิฑูทกะเมื่อล้างแค้นได้สมประสงค์แล้วก็ ยกทัพกลับไปพักอยู่ที่หาดทรายริมฝั่งแม่น้ำจิวติ เผอญในคืนนั้นฝนตกหนักจึงเกิดน้ำหลากไหลมาท่วมกองทัพของพระเจ้าวิฑูทกะจมน้ำตายเสียเป็นจำนวนมาก พระเจ้าวิฑูทกะเองก็สิ้นพระชนม์ในคราวนี้ด้วย เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะสิ้นพระชนม์แล้ว รัฐโกศลก็ขาด กษัตริย์จึงต้องตกอยู่ในอาณัติของพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งรัฐมคธ

พระวินัยและกฎหมายเกี่ยวกับการเมืองของพระสงฆ์

ในพระวินัยส่วนที่เป็นอาทิพรหมจาริกาสิกขา (ข้อปฏิบัติอันเป็นส่วนเบื้องต้นแห่ง พรหมจรรย์) คือ ศีล ๒๒๗ ข้อ มีสิกขาบทที่พอจะเกี่ยวกับการเมือง ดังนี้

ในปาจิตตีย์ อเจลกวรรค สิกขาบทที่ ๘ มีว่า “ภิกษุผูกกองทัพที่ยกไปเพื่อจะรบกัน เป็นปาจิตตีย์”

ในปาจิตตีย์ อเจลกวรรค สิกขาบทที่ ๙ มีว่า “ภิกษุพักอยู่ในกองทัพเกิน ๓ คืน เป็น ปาจิตตีย์”

ในปาจิตตีย์ อเจลกวรรค สิกขาบทที่ ๑๐ มีว่า “ภิกษุดูการรบ การตรวจพล การจัด ทัพและทัพที่จัดเป็นขบวนเสร็จแล้ว เป็นปาจิตตีย์”

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปัจจุบัน มาตรา ๑๐๖ มีว่า “บุคคลผู้มีลักษณะดังต่อไปนี้ ในวันเลือกตั้ง เป็นบุคคลต้องห้ามมิให้ใช้สิทธิเลือกตั้ง คือ “...(๒) เป็นภิกษุ สามเณร นักพรต และนักบวช”

มหาเถรสมาคมได้ออกคำสั่งเรื่องห้ามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับการเมือง พ.ศ. ๒๕๓๘ ไว้ในหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๘๓ ตอนที่ ๑ วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๓๘ ว่า

“...ข้อ ๔ ห้ามพระภิกษุสามเณรเข้าไปในที่ชุมนุม หรือในบริเวณสภาเทศบาล หรือสภาการเมืองอื่นใด หรือในที่ชุมนุมทางการเมือง ไม่ว่าจะกรณีใด ๆ ข้อ ๕ ห้ามพระภิกษุสามเณรทำการใดๆ อันเป็นการสนับสนุนช่วยเหลือโดยตรงหรือโดยอ้อมแก่การหาเสียง เพื่อการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสภาเทศบาลหรือสภาการเมืองอื่นใดแก่บุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ ข้อ ๖ ห้ามพระภิกษุสามเณรร่วมชุมนุมในการเรียกร้องสิทธิของบุคคลหรือคณะบุคคลใด ๆ ข้อ ๗ ห้ามพระภิกษุสามเณรร่วมอภิปรายหรือบรรยายเรื่องเกี่ยวกับการเมืองซึ่งจัดตั้งขึ้นทั้งในวัดและนอกวัด ข้อ ๘ ให้พระสังฆาธิการตั้งแต่ชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไปผู้มีอำนาจหน้าที่ในทางปกครองชี้แจงแนะนำผู้อยู่ในปกครองของตนให้ทราบคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ และกวดขันอย่าให้มีการฝ่าฝืนละเมิด ข้อ ๙ พระภิกษุสามเณรรูปใดฝ่าฝืนละเมิดคำสั่งมหาเถรสมาคมนี้ ให้พระสังฆาธิการผู้ปกครองใกล้ชิดดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ของตน ถ้าความผิดเกิดขึ้นนอกเขตสังกัด ให้เจ้าคณะเจ้าของเขตที่ความผิดเกิดขึ้นว่ากล่าวตักเตือนแล้วแจ้งให้พระสังฆาธิการผู้ปกครองใกล้ชิดดำเนินการ”

มหาเถรสมาคมได้แสดงเหตุผลของการห้ามพระภิกษุสามเณรเกี่ยวข้องกับการเมืองไว้ด้วย จึงขอสรุปไว้ดังนี้

๑) การเมืองเป็นหน้าที่ของฆราวาสผู้มีสิทธิตามกฎหมายโดยเฉพาะ ไม่ใช่หน้าที่ของพระภิกษุสามเณรผู้อยู่นอกเหนือการเมือง จึงไม่มีสิทธิลงคะแนนเลือกตั้ง ไม่มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง แม้ผู้ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแล้วหากบวชเป็นพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนาก็ขาดจากสมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนราษฎรทันที

๒) การที่พระภิกษุสามเณรเข้าไปเกี่ยวข้องช่วยสนับสนุนการเลือกตั้งบุคคลใด ๆ เพื่อเป็นสมาชิกแห่งสภาผู้แทนราษฎรหรือสภาเทศบาลเป็นต้น ย่อมเป็นการประพฤติดิฉัยของสมณะ (ผู้สงบ) บรรพชิต (ผู้เว้นกิจกรรมอันเศร้าหมอง) นำความเสื่อมเสียมาสู่ตนเองและหมู่คณะตลอดถึงพระศาสนา เป็นที่ติเตียนของสาธุชนทั้งในและนอกพระศาสนา เพราะสมณะและบรรพชิตสมควรวางตนเป็นกลาง ทำจิตให้กว้างขวาง ด้วยเมตตาทั่วไปแก่ชนทั้งปวงผู้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยไม่เลือกหน้า

๓) ในตำแหน่งที่มีผู้แข่งขันช่วงชิงกันมากคน พระภิกษุสามเณรเข้าช่วยให้ผู้ใดได้ย่อมเป็นที่พอใจของผู้นั้น แต่ผู้ที่ไม่ได้อีกเป็นจำนวนมากกับพวกพ้องย่อมไม่พอใจ เสื่อมคลายความเคารพนับถือ

๔) ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์และความดำรงอยู่ของพระศาสนาขึ้นอยู่กับความเคารพนับถือของประชาชน พระภิกษุสามเณรจึงควรทำตนให้เป็นที่เคารพนับถือของประชาชนทั่วไป ไม่ควรทำตนให้เป็นที่พวักเป็นฝ่ายของผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งจะนำไปให้ชนทั้งหลายเห็นว่าไม่ตั้งอยู่ในธรรม เกิดความเบื่อหน่ายคลายความนับถือและติเตียนต่างๆ การที่ห้ามเช่นนี้ คงจะเข้าใจถึงภษิตที่ว่า วโส อีสสรีย โลก แปลว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลก ถ้าไปสนับสนุนฝ่ายหนึ่ง อีกฝ่ายไม่ได้รับการสนับสนุน แต่ถ้าฝ่ายที่ไม่ได้รับการสนับสนุนได้รับเลือก เขาย่อมไม่ช่วยเหลือกิจการงานที่พระสงฆ์ทำ บางครั้งอาจขัดขวางเสียด้วยก็ได้ ควรทำตนให้มีอุเบกขาธรรมอย่างรู้เท่าทัน

ข้อเท็จจริงของบริบททางประวัติศาสตร์

พระสงฆ์ของประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศคือพม่าและศรีลังกา เข้าไปมีส่วนร่วมในการเรียกร้องเอกราชจากชาติตะวันตก จึงทำให้ได้รับสิทธิทางการเมืองบางอย่าง แต่ประเทศไทยไม่ได้มีเหตุการณ์เช่นนั้น จะพบว่า มีพระภิกษุที่สำคัญ ๆ หลายรูปเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง ๔ รูป คือ

๑. เจ้าพระฝาง พระมหาเถรจารย์แห่งแผ่นดินสยาม
๒. สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ต้นตำหรับพระสงฆ์กับการเมืองไทย
๓. พระอาจารย์ธรรมโชติ พระมหาเถระแห่งค่ายบ้านบางระจัน
๔. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต)

๑. เจ้าพระฝาง พระมหาเถรจารย์แห่งแผ่นดินสยาม

ก๊กเจ้าพระฝาง เมืองอุตรดิตถ์เป็นก๊กใหญ่ก๊ก ๑ ใน ๕ ก๊กที่ตั้งตัวเป็นอิสระปกครองกันเองในท้องถิ่น หลังจากกรุงศรีอยุธยาแตกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ อีก ๔ ก๊ก คือ ก๊กเจ้าพิมาย ก๊กเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ก๊กเจ้าพิษณุโลกและก๊กสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทุกก๊กเหล่านี้มีเจตนาที่จะรวมประเทศให้เป็นหนึ่ง แต่สุดท้ายทุกก๊กถูกรวบโดยก๊กสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้าพระฝาง ซึ่งมีสถานภาพเป็นพระภิกษุ เหตุไฉนจึงสามารถตั้งก๊กได้ มีประวัติอย่างไร เป็นเรื่องที่ควรแก่การศึกษา ยิ่ง ผู้เขียนสืบหาเจ้าพระฝางได้จากพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ซึ่งได้บันทึกไว้ว่า

“เจ้าพระฝางเป็นพระสังฆราช เมืองสวางคบุรี เดิมชื่อว่า มหาเรือน ชาตินุมิเป็นชาวเหนือ แต่ลงมาเล่าเรียนพระไตรปิฎก ณ กรุง ได้สมณศักดิ์ที่พระพาทูลเถร อยู่ ณ วัดศรีอโยธยา ภายหลังทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งขึ้นไปเป็นที่พระสังฆราช ณ เมืองสวางคบุรี

(คือจังหวัดอุตรดิตถ์) มีสมัครพรรคพวกผู้คนนับถือมาก ครั้นรู้ว่ากรุงเสียแก่พม่าแล้ว จึงช่องสุ่มผู้คนเข้าด้วยเป็นหลายเมือง ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า แต่หาสักเป็นคฤหัสถ์ไม่ คงอยู่ในเพศสมณะ แต่งนุ่งห่มผ้าแดง (ย้อมด้วยไม้ฝาง) คนทั้งปวงเรียกว่าเจ้าพระฝาง บรรดาเจ้าเมือง กรมการหัวเมืองฝ่ายเหนือตั้งแต่เหนือเมืองพิษณุโลกขึ้นไป ก็กลัวเกรงนับถืออยู่ในอำนาจทั้งสิ้น ...

ตั้งแต่เหนือเมืองพิษณุโลกขึ้นไปจนถึงเมืองน้ำปาด กระทบแดนลาวกับแควแม่ น้ำปากพิงนั้น เป็นอาณาเขตข้างเจ้าพระฝาง เจ้าพระฝางแต่งตั้งนายทัพนายกองล้วนแต่เป็นพระสงฆ์ทั้งสิ้น คือ พระครูศิริมานนธ์ ๑ พระครูเพชรรัตน ๑ พระอาจารย์จันทร์ ๑ พระอาจารย์ทอง ๑ พระอาจารย์เกิด ๑ แต่ล้วนเป็นอลัชชีมิได้ละอายแก่บาปทั้งสิ้น...”

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาได้สร้างภาพเจ้าพระฝางให้เป็นอลัชชี เพราะยังไม่ลาจากสมณเพศก็ออกรบราชำพัน ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ลัทธิราช ๑๑๓๒ ปีขาล โทศก (พ.ศ.๒๑๑๓) ถึง ณ เดือน ๖ ฝ่ายเจ้าพระฝางซึ่งเป็นใหญ่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงนั้น ประพฤติพาลทุจริตศีลกรรมลามก บริโภคสุรากับทั้งพวกสงฆ์อลัชชี ซึ่งเป็นนายทัพนายกองทั้งปวงนั้น และชวนกันกระทำความทุจริตฆาฏกกรรมปาราชิก แล้วยังนุ่งห่มผ้ากาสาหวัดอยู่ หาละจากเพศสมณะไม่ แล้วยกกองทัพให้ลงมาลาดตระเวนตีเอาข้าวปลาอาหารและเผาบ้านเรือนราษฎรเสียหลายตำบลจนถึงเมืองอุทัยธานี เมืองชัยนาท...”

ในปลายปี ๒๑๑๓ นั้นเอง กองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็สามารถยึดเมืองฝางได้ แม่ทัพนายกองสำคัญที่เคยเป็นพระภิกษุคู่ใจเจ้าพระฝางถูกจับได้เกือบหมด แต่ปรากฏว่า เจ้าพระฝางได้พาสมัครพรรคพวกหนีออกจากเมืองในเวลากลางคืนไปข้างทิศเหนือ แล้วเรื่องราวของท่านก็ไม่มีใครบันทึกไว้อีกเลยว่าเป็นไปอยู่ ณ ที่ใด มรณภาพที่ไหน

เมื่อมองประวัติศาสตร์ชาติไทยหลังกรุงศรีอยุธยาเสียด้วยใจเป็นธรรมแล้ว จึงเห็นได้ว่า “หลังกรุงศรีอยุธยาเสีย ทุกคนกลับมายืนบนพื้นที่ราบเสมอกัน ไม่มีกำเนิดยศถาบรรดาศักดิ์หรือศักดิ์นา สำหรับใช้เป็นข้ออ้างในการมีอำนาจเหนือผู้อื่น”

ดังนั้น ก็ต่าง ๆ ทั้ง ๕ ก็ที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ปกครองกันเองในท้องถิ่น จึงไม่มีใครเป็นฝ่ายกบฏหรือควรถูกประณามว่า มักใหญ่ใฝ่สูงจนเกินศักดิ์ เพราะทุกฝ่ายทุกก็ต่างก็ทำหน้าที่อันควรสรรเสริญ หน้าที่ก็เป็นเช่นเดียวกับชาวบ้านบางระจันที่เป็นตำนานเล่าอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดารนั่นเอง

๒. สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ต้นตำหรับพระสงฆ์กับการเมืองไทย

สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้วหรือที่เรียกในปัจจุบันนี้ว่า วัดใหญ่ไชยมงคลเป็นเจ้าของตำราการสร้างพระกริ่ง จะต้องลงเลขยันต์ในแผ่นนวโลหะ อันจะเป็นชนวนผสมในการหล่อด้วย เลขยันต์ที่นิยมใช้ลงโดยมาก คือพระยันต์ ๑๐๘ และนะปถมัง ๑๔ นะ ในการสร้างนั้น จะต้องมียธิพุทธาภิเษก พิธีโหระ และพิธีพราหมณ์ประกอบ

ต่อมา ตำราการสร้างพระกริ่งได้สืบทอดไปถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพน ฯ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศวิหาร พระพุฒาจารย์ (มา) วัดจักรวรรดิราชาวาส และสมเด็จพระสังฆราช (แพ) ตามลำดับ แต่ผู้เขียนจะขอเสนอเรื่องราวของสมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ในประเด็นต้นตำหรับพระสงฆ์กับการเมืองไทย อันจะเป็นแบบอย่างของการเกี่ยวข้องกับการเมืองของพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันนี้

ในพ.ศ.๒๓๓๕ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชกับสมเด็จพระเอกาทศรถทรงทำยุทธหัตถีมียชัยชนะพระมหาอุปราชาและนางจาเชโร แห่งกรุงหงสาวดี ภายหลังจากชัยชนะในครั้งนั้น สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้โปรดให้ลูกขุนปรึกษาโทษข้าราชการชั้นแม่ทัพนายกองมีโทษถึงประหารชีวิตหลายคน หากแต่วันตัดสินพิพากษาให้ลงโทษนั้นเป็นเวลาใกล้กับวันพระ จึงโปรดให้เอาตัวข้าราชการเหล่านั้นไปจองจำไว้ก่อน เมื่อพ้นวันพระไปแล้วจึงให้นำตัวไปประหารชีวิตเสียตามคำลูกขุนพิพากษาโทษ ในคราวนั้นได้มีพระมหาเถรอาจารย์รูปหนึ่งผู้มีปรีชาสามารถ แดกฉานในพระพุทธรูจนะ มีวาตะหลักแหลม ได้พาพระราชาคณะ ๒๕ รูปเข้าไปเฝ้าถวายพระพรถามข่าวสงคราม และด้วยวาตะหลักแหลมของท่านได้ช่วยให้บรรดาข้าราชการซึ่งถูกตัดสินประหารชีวิตแล้ว ให้รอดพ้นจากพระราชอาญาโทษได้ พระมหาเถรอาจารย์รูปนี้คือ สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว ผู้มีเกียรติคุณที่ควรกล่าวถึง ทำให้อนุชนรุ่นหลังได้รับรู้ต่อไป ตอนหนึ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ดังกล่าวในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา มีดังนี้

“ขณะเมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ ทำคชสงครามได้ชัยชนะพระมหาอุปราชาและนางจาเชโรแล้ว บรรดาท้าวพระยามุขมนตรีนายทัพนายกองซ้ายขวาหน้าหลังจึงมาทันทันเสด็จ ได้เข้ารบพุ่งแทงฟันข้าศึกเป็นสามารถ และมอญพม่าทั้งนั้นก็แตกกระจัดกระจายไปเพราะพระเดชเดชาานุภาพ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรีสรให้นายทัพนายกองทั้งปวงยกตามไปจับข้าศึกแล้วเสด็จคืนมายังพลับพลา พระราชทานชื่อเจ้าพระยาไชยานุภาพ เป็นเจ้าพระยาปราบหงสา บรรดามุขมนตรีนายกองซึ่งยกตามข้าศึกไปนั้น ได้ฆ่าฟันพม่ามอญโดยทางไปถึงกาญจนบุรี อาศภเคลื่อนไปแต่ตะพังตรุนั้นประมาณสองหมื่นเศษ จับได้เจ้าเมืองมะลวันและนายทัพนายกองกับไพร่เป็นอันมาก ได้ช้างใหญ่สูงหกศอกสามร้อย ช้างพลายพังระวางเพรียวห้าร้อย ม้าสองพันเศษ มาถวาย

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ตรัสให้ก่อพระเจดีย์ฐานสวมศัพพะมหาอุปราชาไว้ตำบล ตะพังตรุ ขณะนั้นโปรดพระราชทานช้าง ๆ หนึ่งกับหมอและควาญให้เจ้าเมืองมะลวันขึ้นไปแจ้งแก่พระเจ้าหงสาวดี พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็เสด็จคืนเข้าพระนคร แล้วทรงมีพระราชดำรัสว่า เจ้ารามรามพ ควาญช้าง กับขุนศรีศกควาญ ซึ่งได้ผจญข้าศึกจนมีชัยชนะด้วยพระองค์นั้น ก็ปูนบำเหน็จพระราชทานยศลาภศักดิ์เครื่องอุปโภคเสื้อผ้าเงินทอง ฝ่ายนายมหานุกภาพ ควาญช้าง หมื่นภักดีศวรร ควาญช้าง โดยเสด็จพระราชสงครามจนถึงสิ้นชีวิตในท่ามกลางศึก มีความชอบให้อาบุตรภรรยา มาชูปเลี้ยง พระราชทานเครื่องอุปโภคบริโภคเงินทองเสื้อผ้าโดยสมควร เสร็จแล้วพระราชดำรัสให้ปรึกษาโทษนายทัพนายกองว่า ข้าศึกยกมาถึงพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ตั้งพระทัยจะรักษาพระพุทธศาสนาและสมณพราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎร์ มิได้คิดเหน้อยยากลำบากพระองค์ ทรงพระอุตสาหะเสด็จยกพุทธโยธาทัพออกไปรณรงค์ด้วยข้าศึก และนายทัพนายกองกลัวข้าศึกยิ่งกว่าพระราชอาญา มิได้โดยเสด็จพระราชดำเนินให้ทัน ละพระคชาธารสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ให้เข้าอยู่ท่ามกลางข้าศึก จนได้กระทำยุทธหัตถ์มีชัยแก่พระมหาอุปราชาเสร็จ โทษนายทัพนายกองทั้งนี้จะเป็นประการใด พระมหाराชครูบโรหิตทั้งปวงปรึกษาใส่ด้วยพระอัยยการศึกกับพระราชกฤษฎีกาว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินงานพระราชสงคราม และเกณฑ์ผู้ใดเข้ากระบวนทัพแล้ว และมีได้โดยเสด็จให้ทันยุทธนาการ ท่านว่าโทษผู้นั้นเป็นอกุศลฎีกาให้ประหารชีวิตเสีย อย่าให้ผู้อื่นดูเยี่ยงอย่าง เอาคำพิพากษากราบทูล มีพระราชดำรัสสั่งให้อาตามลูกขุนปรึกษา แต่ทว่าบัดนี้จวนวันจาคฤหาสน์สัณณรสถิตย์ให้อานายทัพนายกองจำเรือนตรูไว้ก่อนสามวัน พันแล้วจึงให้สำเร็จโทษโดยพระอัยยการ ครั้น ณ วันอาทิตย์ แรม 14 ค่ำ เดือนยี่ (พ.ศ. 2135) สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว และพระราชาคณะยี่สิบห้ารูป ก็เข้ามาถวายพระพรถามข่าวซึ่งเสด็จงานพระราชสงคราม ได้กระทำยุทธหัตถ์มีชัยแก่พระมหาอุปราชา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็แถลงการณ์ซึ่งปราบปัจจามิตรให้ฟังทุกประการ สมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรถามว่า สมเด็จพระบรมบพิตรมีชัยแก่ข้าศึก เหตุไฉนข้าราชการทั้งปวงจึงต้องราชทัณฑ์เล่า ?

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัสบอกว่า นายทัพนายกองเหล่านี้อยู่ในกระบวนทัพโยม มันกลัวข้าศึกมากกว่าโยม ละให้โยมแต่สองคนพี่น้องฝ่าเข้าไปในท่ามกลางศึก จนได้ทำยุทธหัตถ์กับพระมหาอุปราชา มีชัยชนะแล้วจึงได้เห็นหน้ามัน นี่หากว่าบารมีของโยมหาไม่แผ่นดินจะเป็นของชาวหงสาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุดังนี้ โยมจึงให้ลงโทษโดยพระอัยยการศึก สมเด็จพระพนรัตน์จึงถวายพระพรว่า อาตมภาพพิเคราะห์ข้าราชการเหล่านี้จะไม่กลัวพระราชสมภารเจ้านั้น หามิได้ และเหตุทั้งนี้เห็นจะพระเอิญเป็น เพื่อจะให้พระเกียรติยศพระราชสมภารเจ้าเป็นมหัศจรรย์ เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธ

เจ้า เมื่อ (วันจะตรัสรู้พระโพธิญาณ) พระองค์เสด็จเหนือปราสาทบัลลังก์ ใต้คองไม้พระมหาโพธิ ฌ เพลาสายัณห์ครั้งนั้น เทพยเจ้ามาเฝ้าพร้อมอยู่ทั้งหมื่นจักรวาล พระยาวัสวดีมารยกพลพลเสนามารมาผจญครั้งนั้น ถ้าได้เทพยเจ้าเป็นบริวารมีชัยแก่พระยามาร ก็หาสู้เป็นนมหามหัทศจรยน์ักไม่ นี่พรอเอิญให้หมู่อมรินทร์พรหมทั้งปวงปลาศนาการหนีไปสิ้น ยิ่งแต่พระองค์เดียว อาจสามารถผจญพระยามาราริราชกับทั้งพลเสนามารให้ปราศัยพ่ายแพ้ได้ สมเด็จพระบรมโลกนารถเจ้าจึงได้พระนามว่า พระพิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญดาญาณ เป็นนมหามหัทศจรยน์าดลดิเรกไปทั่วอนันต์โลกธาตุ เบื้องบนตราบเท่าถึงภวคคพรหม เบื้องต่ำตลอดถึงอโธภาคอเวจีเป็นที่สุด พิเคราะห์ดูก็เหมือนพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ครั้งนี้ ถ้าเสด็จพร้อมด้วยเสนางคนิกรโยธาทวยหาญมาก และมีชัยแก่พระมหาอุปราชา ก็จะมีผู้หาเป็นนมหัทศจรยน์แม่พระเกียรติยศปรากฏไปในนานาประเทศธานีใหญ่่น้อยทั้งนั้นไม่ พระราชสมภารเจ้าอย่าทรงพระราชปริวิตกน้อยพระทัยเลย อันเหตุที่เป็นนี้เพื่อเทพยเจ้าทั้งปวงอันรักษาพระองค์จักสำแดงพระเกียรติยศ ดุจอาตมภาพถวายพระพรเป็นแท้

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสได้ทรงฟังสมเด็จพระพนรัตน์ถวายวิสัยนากว้างขวางออกพระนามสมเด็จพระบรมอัครโมลีโลกครั้งนั้น ระลึกถึงพระคุณนามอันยิ่ง ก็ทรงพระปีติโสมนัสตื่นเต็มพระกมลหฤทัยปราโมทย์ ยกพระหัตถ์เหนือพระอุตมางคศิโรตม์นมัสการแยมพระโอษฐ์ว่า สาธุ สาธุ พระผู้เป็นเจ้าของนี่ควรหนักหนา สมเด็จพระพนรัตน์เห็นว่า พระมหากษัตริย์คลายพระโกรธแล้ว จึงถวายพระพรว่า อาตมภาพพระราชาคณะทั้งปวงเห็นว่า ข้าราชการซึ่งเป็นโทษเหล่านี้ก็ผิดหนักหนาอยู่แล้ว แต่ทว่าได้กระทำการการมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมราชอัยกา และสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และทำการการมาในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทของพระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมา ดุจพุทธบริษัทของสมเด็จพระบรมครูก็เหมือนกัน อาตมภาพทั้งปวงขอพระราชทานบิณฑบาตโทษคนเหล่านี้ไว้ครั้งหนึ่งเถิด จะได้ทำการการฉลองพระเดชพระคุณสืบไป

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าของแล้ว โยมก็จะให้ แต่ทว่าจะให้ไปตีเอาเมืองตะนาวศรี (และ) เมืองทวาย แก่ตัวก่อน

สมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรว่า การซึ่งจะใช้ไปตีบ้านเมืองนั้นก็สุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะสงเคราะห์ ใ้กิจสมณะ แล้วสมเด็จพระพนรัตน์และพระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรลาไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสั่งให้ท้าวพระยาพระหัวเมืองมุขมนตรีพันโทษ”

เห็นได้ว่า สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว รูปนี้เป็นพระมหาเถรอาจารย์ที่ทรงคุณธรรม มีปรีชาเฉลียวฉลาด สามารถช่วยชีวิตข้าราชการทั้งหลายที่ถูกพิพากษาตัดสินลงโทษถึงประหารชีวิตแล้ว ให้รอดพ้นจากพระราชอาญามาได้ด้วยสติปัญญาและวาทออันหลักแหลมของท่าน ในสถานการณ์ที่ตึงเครียด จนเป็นวิกฤตของบ้านเมืองเช่นนี้ เมื่อ

ไม่มีผู้ใดแก้ไขเหตุการณ์เช่นนั้นของบ้านเมืองได้ บุคคลผู้เป็นที่เคารพสูงสุดของฝ่ายบ้านเมือง คือพระสงฆ์ ต้องเข้าไปช่วยเหลือไกลเกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้น โดยไม่เสียหลัก รู้เท่าทันทั้งทางธรรมและทางโลก พระสงฆ์ไทยต้องปฏิบัติตามทั้งพระวินัย กฎหมายของบ้านเมือง และจารีตอันดีงามของบ้านเมือง เมื่อจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง เช่น การออกมาเรียกร้องกระทรวงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย การแก้ไขพรบ.จัดรูปที่ดิน เป็นต้น ถ้ามองเห็นถึงความเป็นความตายของสถาบันพระพุทธศาสนา เป็นอันทำได้ แต่ถ้ายังไม่กระทบกระเทือนรุนแรง เพียงแต่แสดงความคิดเห็นต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง ก็เป็นการเพียงพอ

๓. พระอาจารย์ธรรมโชติ พระมหาเถระแห่งค่ายบ้านบางระจัน

ในต้นปีระกา พ.ศ.๒๓๐๘ พระเจ้ามังระ กษัตริย์พม่าประสงค์จะตีกรุงศรีอยุธยา จึงให้เนเมียวสีหบดียกกองทัพเข้ามาทางเมืองเชียงใหม่ ลงมาตีกรุงศรีอยุธยาทางด้านเหนือทางหนึ่ง ให้มังมหานรธายกกองทัพลงมาทางเมืองทวาย เข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาทางด้านตะวันตก บรรจบกับกองทัพเนเมียวสีหบดีอีกทางหนึ่ง ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียเอกราชเป็นครั้งที่ ๒ นั้น ได้เกิดวีรกรรมขึ้นที่บ้านบางระจัน ชาวบ้านเมืองสิงห์ เมืองวิเศษไชยชาญ เมืองสรรค์ได้รวมตัวกันที่บ้านบางระจัน ต่อสู้กับพม่าอย่างเต็มกำลัง ความสามารถไม่ให้กรุงศรีอยุธยาแตกได้ถึง ๕ เดือน ในประวัติศาสตร์ชาติไทยตอนนี้ ได้กล่าวถึงพระอาจารย์ธรรมโชติ พระเกจิอาจารย์ชื่อดังในยุคนั้นได้มาเป็นที่พึ่งทางใจบำรุงขวัญและกำลังใจของชาวบ้านที่ค่ายบ้านบางระจัน ประวัติของท่านมีอย่างไร ทำไมจึงได้มาเป็นที่พึ่ง เป็นขวัญและกำลังใจของชาวบ้านที่ค่ายบ้านบางระจัน เป็นเรื่องที่น่าศึกษา พระอาจารย์ธรรมโชติเป็นพระภิกษุสมณะอยู่ชานปลายที่มีชื่อเสียงทางด้านคาถาอาคม เดิมจำพรรษาที่วัดเขานางบวช แขวงเมืองสุพรรณบุรี ต่อมา เมื่อพม่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาและกวาดต้อนผู้คนในละแวกใกล้เคียงนั้น คนไทยกลุ่มหนึ่งได้รวบรวมสมัครพรรคพวกมารวมกลุ่มกันที่บ้านบางระจัน แขวงเมืองวิเศษไชยชาญ ตั้งเป็นค่ายไว้คอยต่อสู้พม่า และได้นิมนต์พระอาจารย์ธรรมโชติจากวัดเขานางบวชมาอยู่ที่วัดโพธิ์เก้าต้น ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ในค่าย เพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ชาวบ้าน และให้ช่วยคุ้มครองด้วยการลงผ้าประเจียดและตะกรุด พิศมร แจกจ่ายแก่ชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้านค่ายบางระจันที่สำคัญได้แก่ ขุนสรรค์ พันเรืองกำนัน นายทองเหม็น นายจันท์หวดเขี้ยว นายทองแสงใหญ่ นายแท่น นายโชติ นายอิน นายเมือง นายดอก และนายทองแก้ว ผู้นำเหล่านี้และชาวบ้านค่ายบางระจันได้รวมใจกันต่อสู้กับพม่าถึง ๘ ครั้ง ในเวลา ๕ เดือน อย่างองอาจกล้าหาญ แต่ในที่สุด ค่ายบางระจันก็แตก เมื่อวันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีจอ อัฐศก ตรงกับ พ.ศ.๒๓๑๐

สมเด็จพระยาธรรมาธิบดีในหนังสือไทยรบพม่า ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อเดือน ๓ ปีระกา เนเมียวสีหบดีให้พวกพม่ากองหนึ่งไปเที่ยวค้นหาทรัพย์จับผู้คนทางเมืองวิเศษไชยชาญ พม่าบังคับราษฎรที่ยอมอยู่ในอำนาจให้นำไปเที่ยวค้นหาทรัพย์ ภายหลังพม่ารู้ว่าใครมีลูกสาวจะบังคับเรียกเอาลูกสาวด้วย พวกราษฎรก็พากันโกรธ จึงคิดจะแก้แค้นพม่า เข้ากันทั้งพวกที่ไปยอมอยู่กับพม่าพวกที่ยังหลบหลีกซ่อนอยู่ มีตัวหัวหน้า ๖ คน ชื่อ นายแท่นคน ๑ นายโชติคน ๑ นายอินคน ๑ นายเมืองคน ๑ ทั้ง ๔ คนนี้เป็นชาวบ้านศรีบัวทอง แขวงเมืองสิงห์ นายดอกบ้านกรับคน ๑ นายทองแก้วบ้านโพธิ์ทะเลคน ๑ ทั้ง ๒ คนนี้เป็นชาวเมืองวิเศษไชยชาญ นัดแนะกันลวงพม่าให้ไปค้นลูกสาวชาวบ้านที่บ้านป่าแห่งหนึ่ง แล้วลุ่มรุมกันฆ่าพม่าที่ไปตายหมดทั้ง ๒๐ คน แล้วจึงพากันหนีไปยังบ้านบางระจัน ด้วยเวลานั้น ราษฎรชาวบ้านวิเศษไชยชาญและเมืองสรรค์หลบหนีพม่าไปอาศัยอยู่ที่บ้านบางระจันมากด้วยกัน เพราะบ้านบางระจันมีเสบียงอาหารบริบูรณ์ แต่เป็นบ้านดอนอยู่ที่พรมแดนเมืองวิเศษไชยชาญกับเมืองสุพรรณและเมืองสิงห์ต่อกัน ข้าศึกจะไปถึงได้ยาก พวกที่หนีไปทีหลังไปนิมนต์พระอาจารย์ธรรมโชติ วัดเขานางบวช แขวงเมืองสุพรรณ ซึ่งพวกชาวบ้านนับถือกันว่าเป็นผู้รู้วิชาคุณ ให้มาช่วยคุ้มครองที่วัดโพธิ์เก้าต้น ในบ้านบางระจันด้วย แล้วชักชวนกันตั้งช่องต่อสู้พม่า พวกราษฎรก็เห็นชอบพร้อมกัน จึงรวบรวมกำลังได้ชายฉกรรจ์กว่า ๔๐๐ คน มีตัวหัวหน้าอีก ๕ คน คือ ขุนสรรค์คน ๑ พันเรืองกำนันคน ๑ นายทองเหม็นคน ๑ นายจันทร์หมวดเขี้ยวคน ๑ นายทองแสงใหญ่คน ๑ ช่วยกันตั้งค่ายขึ้นวงรอบบ้านบางระจันเป็น ๒ ค่าย แล้วจัดกันเป็นหมวดหมู่เตรียมรักษาหน้าที่พร้อมด้วยเครื่องศตราวุธที่หาได้ในตำบลนั้น แล้ววางกองสอดแนมคอยสืบสวนพม่าที่จะติดตามไปมิได้ประมาณ

ฝ่ายพม่าที่เมืองวิเศษไชยชาญรู้ว่าพวกไทยที่ฆ่าพม่าหนีไปอยู่ที่บ้านบางระจัน ก็ยกกันไปประมาณ ๑๐๐ คน หมายถึงจะไปจับพวกที่หนีนั้น พวกชาวบ้านบางระจันรู้ความก็เตรียมรักษาค่าย แล้วจัดกันเป็นกองรบขึ้นกองหนึ่งให้นายแท่นเป็นนายใหญ่ พอพม่ายกไปถึงคลองบางระจัน ยังหยุดพักอยู่ข้างฝั่งได้ นายแท่นก็คุมพวกกองรบ ๒๐๐ คนข้ามคลองมา พอถึงก็ตรูกันเข้าไล่ฟันแทงพม่า ๆ ไม่ทันรู้ตัวยิงปืนได้นัดเดียว ไทยก็เข้าลุ่มรุมแทงฟันกระชั้นถึงตัว ฆ่าพม่าตายเกือบหมด เหลือแต่ตัวนาย ควมม้าหนีกลับมาได้สักสองสามคนเท่านั้น พวกชาวบ้านบางระจันเอาชัยชนะพม่าได้ก็ดีใจ

ครั้นกิตติศัพท์รู้กันแพร่หลายว่า พวกชาวบ้านบางระจันรบชนะพม่า พวกราษฎรที่แตกฉานซ่อนอยู่ตามแขวงหัวเมืองที่ใกล้เคียงก็พากันมาเข้าช่องบ้านบางระจันมากขึ้นทุกวัน จนรวมได้กำลังตั้งพัน พวกหัวหน้าที่จัดเป็นหมวดกองควบคุมกันอย่างกองทัพ ยังขาดอยู่แต่ปืนมีน้อย จำต้องรบพุ่งข้าศึกแต่ด้วยอาวุธสั้นเป็นพื้น ถึงกระนั้น พกราษฎรนับถือวิทยาคมของพระอาจารย์ธรรมโชติ ๆ ลงฝ่าประเจียดและ

ตะกรุดพิศมรแจกจ่ายให้ทั่วกัน ต่างก็มีใจกล้าหาญจึงเกิดกำลังต่อสู้พม่าขึ้นทางหัวเมือง ด้วยประการฉะนี้” พม่าพยายามปราบปรามพวกชาวบ้านบางระจันมาตั้งแต่เดือน ๕ ปีระกา จนถึงเดือน ๗ ปีจอ พ.ศ.๒๓๐๙ ให้กองทัพยกไปถึง ๗ ครั้งก็แพ้ไทยมาทุกที เนเมียวสีหบดีก็ร้อนใจ ด้วยสังเกตเห็นพวกชาวบ้านบางระจันมีกำลังมากขึ้นทุกที เกรงจะยกเป็นทัพใหญ่ลงมาตีกระหนาบ จะหาใครอาสาคุมพลไปปราบปรามพวกชาวบ้านบางระจันอีก พวกนายทัพนายกองพม่าก็พากันครั่นคร้ามเสียโดยมาก

ขณะนั้นมีมอญคนหนึ่งเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในกรุงศรีอยุธยาช้านานแล้วไปฝากตัวอยู่กับพม่า ได้ไปช่วยพม่ารบพุ่งแข็งแรง จนเนเมียวสีหบดีตั้งให้เป็นตำแหน่งสุกี้หรือพระนายกอง เข้าไปรับอาสาจะตีค่ายบางระจันให้แตกจนได้ เนเมียวสีหบดีจึงเกณฑ์กองทัพรวมทั้งพม่ามอญให้สุกี้คุมไปรบชาวบ้านบางระจันเป็นครั้งที่ ๘ ฝ่ายสุกี้ได้คุ้นเคยมากกับไทย รู้ว่าไทยใจกล้า ถ้าวรบพุ่งในที่แจ้งสู้ไทยไม่ได้ อีกประการหนึ่ง หนทางที่จะยกไปบ้านบางระจันเป็นป่าเปลี่ยว ฝ่ายไทยชำนาญทางอาจจะชุ่มซ่อนถ่ายเทในกระบวนรบเอาชัยชนะพม่ามาได้หลายคราว สุกี้ระมัดระวังตั้งแต่แรกยกไปไปถึงไหนก็ตั้งค่ายที่พักเป็นค่ายมั่นทุกแห่ง ค่อย ๆ ยกไปช้า ๆ ไม่เร่งร้อน ครึ่งเดือนจึงยกไปถึงเขตบ้านบางระจัน ครั้นพวกไทยยกออกมา สุกี้ก็รีบสู้อยู่แต่ในค่าย พวกชาวบ้านบางระจันตีค่ายสุกี้หลายครั้งก็ตีไม่ได้ ด้วยค่ายตั้งมั่นคง ไม่มีปืนใหญ่จะยิงทำลายค่าย ไปตีที่ไร ก็ถูกพม่ายิงเจ็บป่วยล้มตายเปลืองลงไปทุกที จนมิรู้ที่จะทำอย่างไร

วันหนึ่งนายทองเหม็นกำลังเมาสุรานี้กรำคาญขึ้นมากก็ขึ้นขี่กระบือ พาพวกทหารกองหนึ่งตรงตรงเข้าไปรื้อแย่งค่ายพม่า พม่าเห็นไทยไปน้อยก็ออกต่อรบ นายทองเหม็นขี่กระบือนำพลไล่ถล่มเข้าไปถึงกลางพวกข้าศึก ถูกพม่าหุบตีตาย พวกไพร่พลก็แตกหนีกลับมา เป็นครั้งแรกที่พวกชาวบ้านบางระจันแพ้พม่า

หนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา ได้กล่าวถึงเหตุผลที่ทำให้เครื่องรางของขลังที่พระอาจารย์ธรรมโชติได้มอบให้แล้วเสื่อมพลาณภาพลงไว้ดังนี้

“ครั้นถึง ณ วันจันทร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๘ ปีจอ อัฐศก พม่าก็ยกเข้าตีค่ายใหญ่บ้านบางระจันแตก ฆ่าคนเสียเป็นอันมาก ที่จับเป็นไปได้นั้นก็มาก บรรดาครอบครัวชายหญิงเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งเหลือตายอยู่นั้นให้กวาดเอาไปสิ้น แล้วเลิกทัพกลับไปยังค่ายพม่าตั้งแตรรบกันมาห้าเดือนจนเสียค่ายนั้น ไทยตายประมาณพันเศษ พม่าตายประมาณสามพันเศษ และพระอาจารย์ธรรมโชตินั้น กระทำสายสิญจน์ มงคลประเจียดตะกรุดต่าง ๆ แจกให้คนทั้งปวง แต่แรกนั้น มีคุณอยู่คงแคล้วคลาดคุ้มอันตรายอาวุธได้ขลังอยู่ ภายหลังผู้คนมาอยู่ในค่ายมากสำสอน ที่นับถือแท้บ้าง ไม่แท้บ้าง ก็เสื่อตบะเดชะลง ที่อยู่คงบ้าง ที่ต้องอาวุธบาดเจ็บล้มตายบ้าง และตัวพระอาจารย์นั้นที่ว่าตายอยู่ในค่ายก็มี ที่ว่าหาย

สูญเสียก็มี ความหลงเป็นแน่ไม้อ่อน” อนุชนคนรุ่นหลังได้รู้ประวัติและเกียรติคุณของท่านแล้ว ควรหาเวลาว่างไปกราบรูปหล่อท่านที่วัดโพธิ์เก้าต้น จ.สิงห์บุรี

๔. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.๔) จะทรงหมกมุ่นในเรื่องกามคุณ จึงได้ทำสัญลักษณ์เตือนสติ มีเรื่องย่อว่า สมัยนั้นมีข้าราชการนิยมนำบุตรหลานทั้งชายหญิงเข้ามาถวายตัวรับใช้ในพระราชวังมาก ผู้ชายก็ไปเป็นมหาดเล็ก ไม่มีปัญหาอะไร แต่สำหรับผู้หญิงก็ต้องไปเป็นพระสนม เมื่อพระสนมมีมาก พระเจ้าอยู่หัวก็ต้องทรงดูแลใส่พระทัยมากไปด้วยเหมือนกัน ครานั้น สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) เป็นห่วง กล่าวว่า พระเจ้าอยู่หัวจะทรงหมกมุ่นในเรื่องมาตุคามมาก จนหลงลืมราชการบ้านเมืองไป เวลากลางวันแสก ๆ จึงได้จุดไม้เท้าเข้าไปในพระราชวัง พวกข้าราชการพบท่านเข้า จึงได้นำความขึ้นกราบทูลให้ทรงทราบ พระเจ้าอยู่หัวจึงเสด็จออกมาที่พระลานหน้าพระราชวังแล้วก็ตรัสกับสมเด็จพระพุฒาจารย์ ขรัวโต รู้แล้วละ ในวังนี้ไม่มีดมนักหรือ (โต พรหมรังสี) ว่า “เออกลับไปเถอะ” หน้าที่ของบริษัท ๔ (ภิกษุ, ภิกษุณี, อุบาสก, อุบาสิกา) มี ๓ ข้อ คือ

๑. ต้องศึกษาพระธรรมวินัยให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้อง แล้วนำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองอย่างถูกต้อง เรียกว่า กิจเพื่อตนเอง
๒. เมื่อศึกษาปฏิบัติตามจนได้ผลพอควรแล้ว ก็นำพระธรรมนั้นออกไปเผยแผ่อบรมสั่งสอนผู้อื่นด้วยความเมตตากรุณา เรียกว่า กิจเพื่อผู้อื่น
๓. เมื่อมีภัยเกิดขึ้นแก่พระศาสนา ต้องออกมาปกป้องแก้ปรีชาพา (ช็อกกล่าวหาของฝ่ายอื่น) เรียกว่า กิจเพื่อพระศาสนา

พระสงฆ์ร่วมสมัยกับการเมือง

ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ไม่มีแนวคิดและการปฏิบัติเกี่ยวกับการแยกพระพุทธศาสนาออกจากรัฐสยาม/รัฐไทย ทั้ง ๒ ฝ่ายมีความสัมพันธ์ อิงอาศัย เกื้อกูลหนุนกัน เพื่อพัฒนาบุคคลและสังคมให้มีคุณภาพ เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และเป็นสังคมสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ประดุจคนตาดีแต่ขาเป๋ กับคนตาบอดแต่ขาดี ต้องเกื้อกูลอาศัยกัน เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางที่ต้องการ คือรัฐอุปถัมภ์ส่งเสริมสถาบันพระพุทธศาสนา ส่วนสถาบันพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นที่พระสงฆ์ ก็สั่งสอนคนในสังคมให้เป็นคนดีมีศีลธรรม อยู่ในกฎหมาย ช่วยเหลือรัฐไปในตัว ทำให้เกิดสันติสุขในสังคมไทย ขอวิเคราะห์เพียง ๒ ประเด็นย่อย ๆ คือ

๑. สัญญาณเตือนภัย : สอนถึงถึงการต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อสถาบันพระพุทธศาสนาเป็นการเฉพาะ

๒. ขบวนการเรียกร้องหน้ารัฐสภา : ปรากฏการณ์แห่งการขาดดุลยภาพของความสัมพันธ์ทางหน้าที่ระหว่างรัฐกับศาสนา

แต่ละประเด็นย่อย ๆ มีรายละเอียด ดังนี้

๑. สัญญาณเตือนภัย : ส่อนัยถึงการต้องมีหน่วยงานที่รับผิดชอบต่อสถาบันพระพุทธศาสนาเป็นการเฉพาะช่วงหลายปีที่ผ่านมา สื่อสารมวลชนแขนงต่าง ๆ ได้เสนอข่าวการประพาศติมิชอบตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุในพระพุทธศาสนาอย่างครึกโครมและต่อเนื่องเป็นเวลานาน การที่สื่อมวลชนเสนอข่าวในเชิงลบของพระสงฆ์เป็นเวลานานติดต่อกันเช่นนี้ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นสาเหตุให้บุคคลเสื่อมศรัทธาหรือเกิดวิกฤติศรัทธาต่อพระสงฆ์และอาจโยงไปถึง (การขาดต่อ) ความเชื่อในหลักศีลธรรมของพระพระพุทธศาสนา (เพราะว่า ขนาดบุคคลที่อยู่ใกล้ชิดกับศีลธรรมของพระพุทธศาสนายังเป็นเช่นนี้แล้ว ศีลธรรมของพระพุทธศาสนาจะถือว่าดีได้อย่างไร)

หากเป็นเช่นนี้ ก็จะมีผลกระทบต่อสังคม ทำให้บุคคลในสังคมไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระศาสนา ไม่มีศรัทธาในความดีและความชั่ว ไม่ปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมอันดีงามของสังคม (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, “งานวิจัยเรื่องสื่อมวลชนกับวิกฤติศรัทธาในพระพุทธศาสนา” วารสารพุทธศาสนศึกษา ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ,๒๕๔๔, หน้า ๕๑-๕๒)

ข่าวเกี่ยวกับพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ไม่ทำความเข้าใจหลักธรรมคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา นำพาแสวงหาลัทธิอื่น ยุ่งเกี่ยวกับพิธีกรรม อันเข้าไม่ถึงเนื้อหาสาระติดอยู่เพียงรูปแบบอันวิจิตรพิสดาร เป็นสาเหตุแห่งวิกฤตปัญญาในขอบเขตพระพุทธศาสนา ข่าวร้ายต่าง ๆ ในวงการพระพุทธศาสนาของไทยเป็นเครื่องสะท้อนสภาพความเสื่อมโทรมทั้งของสถาบันพระพุทธศาสนาและสังคมไทย เมื่อมองผ่าน ๆ ภาพที่เห็นในชั้นแรก ก็คืออาการหมักหมมปัญหาในวงการพระพุทธศาสนาที่เพียบล้นจนไหลทะลักออกมา แต่มองให้ลึกลงไป ก็จะเห็นว่า เหตุการณ์เหล่านี้เป็นสัญญาณอันตรายที่ชี้บ่งถึงสภาพความเสื่อมโทรมของสังคมไทยทั้งด้านภูมิธรรมและภูมิปัญญาน่าจะเป็นการเพียงพอแล้วที่จะกระตุ้นเตือนปลุกเร้าผู้บริหาร ทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายพระศาสนา บุคคลผู้มีความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดถึงคนไทยทุกคน ให้เกิดความสำนึกตื่นตัวขึ้นมา เร่งรีบแก้ไขปัญหาดังกล่าว ด้วยการจัดและส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา ทั้งในแง่การเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาและหลักคำสอนที่ถูกต้องแท้จริง พร้อมทั้งจำต้องมีกระทรวงหรือสำนักงานที่จะเข้ามารับผิดชอบต่อ บริหาร จัดการ ดูแล พัฒนาแก้ไข ปรับปรุงส่งเสริมเป็นการเฉพาะ เพื่อให้สถาบันพระพุทธศาสนาและสังคมไทยค่อย ๆ พ้นจากสภาพความเสื่อมโทรมดังกล่าว

บางคนมีทรศนะ พุทธธรรมเป็นสิ่งที่ดี มีอรรถประโยชน์ และคุณค่าต่อผู้ปฏิบัติ เป็นอภิลักขิตคือทันสมัยตลอดกาล ไม่จำเป็นต้องมีหน่วยงาน สำนักงานขึ้นมาดูแล รับผิดชอบเป็นการเฉพาะโดยตรง แท้จริง ต้องยอมรับว่า สังคมมีความสลับซับซ้อน สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน จึงต้องกำหนดโครงสร้างในการประสาน ดูแลให้ชัดเจน ในประเด็นนี้ จำเป็นต้องศึกษากระบวนการทัศน์ของพระพุทธศาสนา ๒ แบบ คือ

๑) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสถาบันในสังคม

ชาวพุทธทุกคนต้องรับผิดชอบต่อความเป็นไปของสถาบันพระพุทธศาสนา แต่จำเป็นต้องมีหน่วยงานหรือสำนักงานมาเป็นศูนย์กลางประสาน จัดการดูแล กำหนด ยุทธศาสตร์ในการเผยแผ่ รวมทั้งร่วมมือกับศาสนาอื่น ๆ ในการสร้างสันติภาพ แก้ปัญหา ของสังคมต่าง ๆ

๒) พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นมรรคาแห่งชีวิต

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นประดุกไฟส่องทางแก่ผู้ปฏิบัติตาม เป็น ประดุกรมที่มีไว้ป้องกันแดดและฝน ถ้ามีแล้วไม่ใช่ ก็หาเป็นประโยชน์อันใดไม่

๒. ขบวนการเรียกร้องหน้ารัฐสภา : ปราบปรามการแห่งการขาดดุลยภาพของ ความสัมพันธ์ทางหน้าที่ระหว่างรัฐกับศาสนา สถาบันพระพุทธศาสนาประสบกับความ เสื่อมหรือไม่เสื่อม ย่อมมีเหตุปัจจัย อย่างน้อย ๆ ๒ ประการ คือ

๑. สถาบันสงฆ์ไม่ทำหน้าที่ของตนเอง คือการบริหาร ปกครอง การจัดการศึกษา พัฒนาหลักสูตร ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของคนยุคใหม่ ไม่สนใจทุกขสัจ ของสังคมที่มีอยู่รอบด้าน เป็นฝ่ายสนอง (passive) ไม่คิดจะเป็นฝ่ายเสนอ (active)

๒. รัฐ/อาณาจักร ไม่ทำหน้าที่ของตนเอง สังคมไทยย่อมประสบกับความเสื่อม ตามสายตาวินิจฉัย ถ้าฝ่ายบ้านเมืองไม่ปฏิบัติอธิปไตยธรรม ข้อที่ ๗ คือจัดให้ความ อารักขาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ (หมายถึงบรรพชิตที่เป็นหลักใจของ ประชาชน) ตั้งใจให้ท่านที่ยังมีได้มา พึ่งมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่โดยผาสุก)

สรุปในประเด็นนี้ได้ว่า พระสงฆ์ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ที่มีตัวตนของ พระพุทธศาสนาออกมาเรียกร้องกระทรวงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย พร้อมกับ พุทธศาสนิกชนที่เป็นคฤหัสถ์ เมื่อวันที่ ๑๗-๒๐ กันยายน ๒๕๔๕ ที่ผ่านมา เพราะ มองเห็นถึงความเป็นความตายของสถาบันพระพุทธศาสนา และสื่อแสดงถึงการขาดดุลย ภาพของความสัมพันธ์ทางหน้าที่ของรัฐที่พึงมี พึ่งปฏิบัติต่อศาสนานั่นเอง ในท้ายสุดได้ เพียงสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งมีฐานะเทียบเท่ากรม เป็นหน่วยงานที่ รับผิดชอบพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ อยู่ในความดูแลของนายกรัฐมนตรี

ความคิดทางการเมืองของพระสงฆ์ร่วมสมัย: ศึกษากรณีพระศรีปริยัติโมลี

“พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน มีหน้าที่ตามรัฐธรรมนูญ แต่ไม่มีสิทธิ (ออกเสียงเลือกตั้ง ม.๑๐๖) พระสงฆ์ไม่เกี่ยวกับการเมืองในทางนิตินัย แต่ในพฤตินัย นักการเมืองใช้พระสงฆ์หาเสียงให้ตัวเองมานานแล้ว (อุทาหรณ์กรณีหลวงพ่อกุญกับการรวมพรรคชาติพัฒนาเข้ากับพรรคไทยรักไทย ในการเลือกตั้งครั้งที่จะถึงนี้ พระสงฆ์จะพิจารณาอย่างไร ?) เอกสารประกอบการบรรยายในการประชุมพระสังฆาธิการเรื่อง “ภาระหน้าที่ของพระสังฆาธิการในสังคมสมัยใหม่” ณ วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครปฐม ๑๐ ม.ค. ๒๕๔๘

ทัศนศาสตร์ของผู้เขียน

ในทัศนศาสตร์แล้ว ผู้เขียนเห็นว่า พระสงฆ์ควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมือง โดยมีขอบเขตตามที่ควรจะเป็นตามบทบาทของสถานภาพ คือ บรรยาย อภิปรายและแสดงความคิดเห็นทางการเมือง คุณธรรมของนักการเมือง ตามหลักการของพระพุทธศาสนา อาทิ อธิปไตย ๓ พรหม-วิหาร ๔ ราชสังคหวัตถุ ๔ อคติ ๔ อปทานิยธรรม ๗ ราชธรรม ๑๐ จักรวรรดิวัตร ๑๒ เป็นต้นว่าถ้ามีธรรมะเข้าไปเกี่ยวข้องย่อมทำได้ ส่วนการเมืองตามทัศนะของชาวโลกเว้นไว้ในฐานะที่เข้าใจกัน

ขอร้องเถอะ อย่าห้ามท่านโดยประการทั้งปวงเลย นอกจากนั้น ท่านยังมีความปรารถนาในใจว่า ผู้ที่มาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จะต้องมีความสมบัติที่พึงประสงค์คือ

๑. มีความรู้ดี

๒. มีความประพฤติดี โดยมีหิริคือความละอายใจต่อการทำความชั่ว และโอตตปปะคือความเกรงกลัวต่อผลของการทำความชั่วเป็นพื้นฐานของความประพฤติอยู่ในใจ

๓. มีความสามารถดี

๔. มีความกล้าหาญในการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ โดยเฉพาะมีความกล้าหาญทางจริยธรรม

การเมืองกับพระสงฆ์

ความน่า

สรรพสิ่งทั้งหลายย่อมมีความเกี่ยวก่ายสัมพันธ์กัน หรือสรรพสิ่งทั้งหมดล้วนเป็นปัจจัยการของกันและกัน เป็นความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ ในทางสังคมก็เช่นกันมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่หนุนเนื่องกันตลอด ใครคิดละเอียดก็จะมองเห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยนั้น ๆ ได้ดี ในสังคมมีคนดีสักหนึ่งคนก็มีผลในด้านความรู้สึกของคนในสังคมนั้นพลอยดีไปด้วย หรือมีคนไปต่อมวดยขนะมา ทำให้เมืองไทยมีชื่อเสียง เป็นที่รู้ไปทั่วโลก หรือคนไทยเก็บกระเป๋านักท่องเที่ยวได้แล้วไปคืนเจ้าของเขา ก็เป็นที่ยกย่องที่ชื่นชม คนไทยคนอื่นก็พลอยเป็นที่ไว้วางใจว่าเป็นคนมีความซื่อสัตย์สุจริตไปด้วย อย่างกรณีที่คนไทยมีน้ำใจช่วยเหลือชาวต่างชาติที่มาเที่ยวเมืองไทยแล้วประสบคลื่นยักษ์สึนามิ คนไทยมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเอื้ออาทร คือช่วยเหลือขณะที่ประสบภัย ให้การสงเคราะห์หลังจากประสบภัยแล้วโดยการบริจาคสิ่งของต่าง ๆ ทั้งอาหาร สิ่งของเครื่องใช้ ประเทศไทยเราก็พลอยเป็นที่รู้จัก ได้รับการยกย่องกล่าวขวัญในทางดี เราในฐานะคนไทยก็พลอยปีติยินดีไปด้วย

เมื่อคนไทยเป็นที่ไว้วางใจว่าเป็นชาติที่มีน้ำใจ มีความซื่อสัตย์สุจริต ชาวต่างชาติก็มีความมั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต่างชาติก็กล้ามาเที่ยวมาลงทุนก็เป็นการนำเงินเข้าประเทศ ทำให้ประเทศชาติมีรายได้ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีผลกระทบทั้งที่เป็นวัตถุประสงค์ และที่เป็นเกียรติ ชื่อเสียงที่เป็นนามธรรม

ตามที่กล่าวแล้วว่าสรรพสิ่งทั้งหลายมีความเกี่ยวก่ายสัมพันธ์กัน เพราะต่างล้วนเป็นเหตุปัจจัยที่หนุนเนื่องกัน แต่จะมีระดับความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันตามเหตุปัจจัยตามสถานภาพของสิ่งนั้น ๆ อย่างเช่นว่าการเมืองดี นักการเมืองดีก็ทำให้บ้านเมืองสังคมดี ประชาชนก็มีความสุข ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีผลกระทบต่อทุกคนในสังคมนวมทั้งพระสงฆ์ด้วย เพราะพระสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคม แต่พระสงฆ์จะมีระดับความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการเมืองขนาดไหนเพียงใด เป็นประเด็นที่ต้องพิจารณา เพราะหากเข้าไปเกี่ยวข้องในระดับที่เกินความเหมาะสมจะเกิดผลเสียต่อสถานทางศรัทธาที่ประชาชนมีต่อสถาบันสงฆ์ เรื่องลักษณะอย่างนี้จะยึดความรู้สึกและตัวบุคคลเป็นเกณฑ์ไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันศาสนาที่เป็นหัวใจของคนทั้งชาติ แน่นนอนพระสงฆ์หรือศาสนาต้องมีความเกี่ยวข้องกับการเมือง แต่รูปแบบ วิธีการ และระดับความเกี่ยวข้องน่าจะเป็นอย่างไร ตรงนี้เป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่จะต้องพูดให้เกิดความกระจ่างชัด

ความเกี่ยวข้องของพระสงฆ์กับการเมือง

ตามที่ได้กล่าวนำมาบ้างแล้วว่า พระสงฆ์และศาสนาต้องมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างปฏิเสธไม่ได้ ผู้เขียนเองก็เห็นด้วยกับความเกี่ยวข้องกับการเมืองของพระสงฆ์ เพราะนักการเมืองที่ดีต้องใช้คำสอนศาสนาเป็นมรรคาในการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง และเมื่อนักการเมืองเข้ามาบริหารจัดการบ้านเมืองยิ่งต้องใช้คุณธรรมจริยธรรมมากขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะไปเกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจ และจะมีสิ่งมาช่วยยู่ทางจิตใจอาจลู่แก่อำนาจความโลภ ความโกรธ และความหลงได้ทุกขณะจะต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาทเสมอ

แต่ประเด็นที่จะกล่าวในรายละเอียดนั้นคือว่า ระดับของความเกี่ยวข้องกับการเมืองของพระสงฆ์ คือ พระสงฆ์ต้องถึงกับจะต้องตั้งพรรคการเมืองหรือไม่ หรือพระสงฆ์จะต้องถึงกับมีสิทธิในการลงสมัครรับการเลือกตั้งหรือไม่ และหรือพระสงฆ์ต้องถึงกับต้องมีสิทธิในการเลือกตั้งด้วยหรือไม่ เหล่านี้เป็นประเด็นที่ต้องกล่าวในรายละเอียดและให้เหตุผลต่อไป

หากจะปรับระดับความเกี่ยวข้องของพระสงฆ์กับการเมืองถึงขั้นต้องตั้งพรรคการเมือง หรือมีสิทธิลงสมัครรับการเลือกตั้ง และมีสิทธิในการเลือกผู้สมัคร ทั้ง ๓ ประเด็นนี้ล้วนเป็นระดับของความเกี่ยวข้องของพระสงฆ์กับการเมืองที่ไม่เหมาะสมทั้งสิ้น ซึ่งผู้เขียนมีเห็นสอดคล้องกับกฎหมายเถรสมาคม ด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

เพราะหากพระสงฆ์มาเกี่ยวข้องการเมืองมากเกินไประดับพอดีจะทำให้กระทบต่อความสัมพันธ์แห่งศรัทธา เพราะการเมืองเป็นเรื่องของผลประโยชน์ เป็นเรื่องของอำนาจ เป็นการใช้ยุทธวิธีในการช่วงชิงอำนาจและผลประโยชน์ เพราะผู้เขียนไม่เชื่อว่าพระสงฆ์เมื่อเข้าไปสู่วงการเมืองในระดับนั้นแล้วจะไปทำให้การเมืองดีขึ้น จะทำให้นักการเมืองมีคุณธรรมมากขึ้น หากแต่จะไปเพิ่มความปั่นป่วนในวงการเมืองมากขึ้น จึงไม่ยากให้ยึดอารมณ์ความรู้สึกของพระสงฆ์ในขณะปัจจุบันรูปใดรูปหนึ่งแล้วจะเกิดเสียความหายนะต่อสถาบันพระสงฆ์ที่บรรพบุรุษรักษาไว้มาหลายชั่วอายุคน จะมาพังพินาศเพราะพระสงฆ์บางรูปจึงไม่เป็นเรื่องที่ยังควรและไม่พึงกระทำ จึงอยากให้พิจารณาในประเด็นดังต่อไปนี้

๑. หากตั้งพรรคการเมืองก็ต้องหาสมาชิกพรรค และก็ต้องเชิญชวนประชาชนเข้าพรรค เมื่อเชิญชวนก็ต้องบอกว่าพรรคตนคืออะไร มีนโยบายอย่างไร พรรคมีแนวทางดำเนินกิจกรรมทางการเมืองอย่างไร แม้ไม่ตำหนิพรรคอื่นหรือพรรคเก่าที่มีอยู่แล้วโดยตรงก็ต้องกระทบโดยตรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ท่านผู้อ่านลองคิดดูแค่ชายของร้านใกล้กัน หรือแค่รถเข็นขายกล้วยบั้งใกล้กันมันก็จะฆ่ากันตายแล้ว เพราะผลประโยชน์ขัดกัน

๒. หากลงสมัครรับการเลือกตั้งก็ต้องหาเสียง ในการหาเสียงนั้นต้องบอกนโยบาย บอกแนวทางการเมืองของตน บอกอุดมการณ์ทางการเมืองของตน บอกความดีของตน แต่นี่ก็กระทบคนอื่นโดยตรงแล้ว ยังไม่รวมถึงเมื่อบอกไปแล้วทำไมได้ตามที่พูด เพราะเพียงแค่ว่าบอกความดีของตน บอกนโยบายของตนที่ดีนั้นพวกนักการเมืองทุกวันนี้เขาก็บอกได้ตั้งอยู่แล้ว มีนโยบายดีอยู่แล้ว แต่ปัญหาอยู่ที่บอกแล้วมันทำไมไม่ได้ตามที่มันบอก ผู้เขียนมั่นใจว่าพระสงฆ์ที่มีความเห็นวิปริตที่จะลงสมัครรับการเลือกตั้งก็คุณหรือบ่เดียวกัน นักการเมืองที่เป็นฆราวาสบอกแล้วทำไมไม่ได้ยังพอให้อภัย เพราะมันเป็นชาวบ้าน แต่หากพระสงฆ์ไปพูดป่าว ๆ หาเสียง พูดอวดคุณภาพตนเองว่ามีคุณธรรมอย่างโน้นอย่างนี้ที่สุดแล้วทำไมไม่ได้ จะต้องกระทบต่อสถานแห่งศรัทธาต่อพระสงฆ์และรวมไปถึงสถาบันสงฆ์โดยรวมด้วย

๓. หากมีสิทธิ์ในการเลือกผู้ลงสมัคร แม้เลือกโดยไม่พูดเลยสักคำ เขาก็ต้องรู้ว่าพระเลือกใคร เลือกพรรคไหน แล้วคิดดูสิว่าพรรคที่พระสงฆ์ไม่เลือกจะรู้สึกอย่างไร วัดนั้นพรรคนั้น วัดนี้พรรคนั้น อะไรจะเกิดขึ้นตามมา แค่ว่าชาวบ้านปัจจุบันนี้ฝ่ายเชียรมีอบกับฝ่ายรัฐบาล(รัฐบาล พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร ๒)ยังทำให้กำนันกับผู้ใหญ่บ้านต้องตีกันฆ่ากัน ผัวเมียทะเลาะกัน พ่อตาทะเลาะกับลูกเขย เพื่อนทะเลาะเพื่อน วุ่นวายขยายไปทั่วประเทศแล้ว

ที่กล่าวเช่นนี้มีได้มองพระสงฆ์ในแง่ร้าย หรือประเมินพระสงฆ์ต่ำที่เกินความจริง ต้องขออภัยด้วยความเคารพ แม้ปัจจุบันนี้ท่านบริหารสวดผี บังสุกุลกันเอง บริหารกิจนิมนต์ก็จะฆ่ากันตายแล้ว ท่านวุ่นในวัดท่านยังไม่พอหรืออย่างไรถึงจะขยายความวุ่นวายออกไปนอกวัดอีกหรือ

หลายท่านยกกรณีประเทศศรีลังกาไปเปรียบเทียบ ว่าพระสงฆ์ในประเทศศรีลังกาตั้งพรรคการเมือง พระสงฆ์เป็นผู้บริหารระดับสูงของพรรค จึงอยากจะนำมาใช้ในประเทศไทยบ้าง ผู้เขียนเชื่อว่าไม่มีผลดีต่อคณะสงฆ์ศรีลังกาเช่นกัน ขอให้ท่านผู้อ่านคอยดูความหายนะ ความวุ่นวายจะตามมาในสังคมพระสงฆ์ในศรีลังกา สถานทางศรัทธาที่เคยมีต่อพระสงฆ์ต้องเปลี่ยนไปอย่างแน่นอน สังคมศรีลังกาก็คือสังคมของมนุษย์ปุถุชนคนมีกิเลส ที่เต็มไปด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง อาจมีมากน้อยแตกต่างกัน แต่เชื่อแน่ว่าประชาชนศรีลังกามีใช้สังคมของคนหมดกิเลสแน่นอน คอยดูพระต้องทำธุรกิจ ตั้งบริษัท ทำการค้าเพื่อหาเงินเข้าบำรุงพรรค เพื่อเลี้ยงชีพตัวเองบ้าง เพราะชาวบ้านไม่ศรัทธาแล้ว พระสงฆ์ตามชนบทก็ต้องทำอะไรทำนาหาเลี้ยงชีพตนเอง ประเด็นมีใช้อยู่หาเลี้ยงตนเองหรือไม่หาเลี้ยงตน หากแต่สะท้อนถึงความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์ในฐานะเป็นเนื่อนาบุญของโลก ของประชาชนต่อไปก็จะเป็นที่นาที่ไม่มีคนเขาปลูกข้าวแล้ว ผู้เขียนมั่นใจว่ามีผลเสียมากกว่าผลดีแน่นอน

สังคัมศรีลังกากับสังคัมไทยแม้จะเป็นสังคัมของพระพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่มีบริบทย่อยที่แตกต่างกัน ความเข้มแข็งของระบบวัด โครงการสร้างทางศรัทธา โครงสร้างทางวัฒนธรรม ประเพณีก็มีความแตกต่างกัน อย่างถึงวันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนาประชาชนจะเข้าวัด ผู้นำประเทศเข้าวัดแต่งชุดขาวกันทั่วประเทศ วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมทางสังคัมอื่น ๆ และเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ พระสงฆ์ยังมีสถานของความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณสูง ถึงแม้จะเริ่มเสื่อมลงบ้างแล้วก็ตามแต่ก็ยังดีกว่าเมืองไทย ความเสื่อมส่อเคঁาให้เห็นชัดเจนตอนที่พระสงฆ์ออกมาตั้งพรรคการเมืองนี้เอง การดูรูปแบบของสังคัมใดก็ตามให้ดูอย่างละเอียดรอบด้านอย่าดูแบบฉาบฉวยผิวเผินแค่เปลือกนอก หรืออย่าลอกแบบเขามาเพราะการลอกเป็นคำกริยาจะได้แค่หนังเขามา ไม่ได้เนื้อหาได้มาก็เปล่าประโยชน์

ระดับการเมืองที่พระสงฆ์ควรเกี่ยวข้อง

อย่างที่กล่าวแล้วว่าศาสนาและพระสงฆ์ต้องเกี่ยวข้องแน่ เพราะว่าการเมืองจะต้องมีคุณธรรม จริยธรรมในการปกครอง การบริหารจัดการประชาชนถึงจะได้รับความสันติสุข

ความจริงวัฒนธรรม ประเพณีของพระสงฆ์ไทยบรรพบุรุษ พ่อแม่ครูบาอาจารย์ โดยมีมหาเถรสมาคมเป็นหลักท่านวางไว้ดีแล้ว บทบาทที่พระสงฆ์ควรที่จะเพิ่มมากขึ้น คือ การศึกษาสร้างความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอน ปฏิบัติตามหลักพระธรรมคำสอน และเผยแผ่พระธรรมคำสอน จัดการศึกษากับพระสงฆ์สามเณรเองที่เป็นศาสนทายาทให้มีความรู้ในพระธรรมคำสอน ฝึกหัดพัฒนาวิธีการสอนการถ่ายทอด ให้เข้าถึงจิตใจของประชาชน เมื่อประชาชนมีคุณธรรม จริยธรรมที่ดีที่ถาวร เขาตั้งพรรคการเมืองก็จะได้พรรคที่ดี เมื่อมาลงสมัครก็จะได้ นักการเมืองที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม เรามาบริหารธรรมะ บริหารคนดีกว่า “นักบริหารที่ดีมิใช่ผู้ทำงานเสร็จ หากแต่เป็นผู้ทำให้งานเสร็จต่างหาก” เราอยู่อย่างทุกวันนี้หากท่านมีความรู้ความสามารถจริง ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ตรงตามพระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริง จะสอนนักการเมืองได้ทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล แต่พระสงฆ์ต้องมีจุดยืนที่มั่นคง มีความกล้าหาญแมนตรงในพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกด้วย

อย่าสร้างความยุ่งยากวุ่นวายให้มากนักเลย แต่ปัจจุบันนี้บ้านเมืองก็วุ่นวายมากเกินไปพออยู่แล้ว อย่างกรณีองค์กรต่าง ๆ คณะกรรมการต่าง ๆ เช่น กกต.ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ไม่ยอมอ่อนข้อ ไม่ยอมรับคำวินิจฉัยของศาล ไม่ยอมลาออก สังคัมไทยเราจึงมีทั้ง “อารยะขัดขืน และอันธพาลขัดขืน” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระมหากรุณาธิคุณ มีพระราชดำรัสและมอบหมายให้ประธานศาลทั้ง ๓ ศาลได้ปรึกษาหารือกัน

เพื่อหาทางให้กับบ้านเมือง และศาลเองก็ได้ทำหน้าที่วินิจฉัยชี้ขาดออกมาแล้ว แต่ละคนก็ออกมาน้อมรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม แต่ก็ไม่ยอมทำตาม ผู้เขียนสงสัยว่ากระหม่อมกับใจมันอาจอยู่ห่างกัน อย่างไรเสียเสนอให้ตัดเกล้ากระหม่อมมันทิ้งให้เหลือแต่ใจ พอมีพระราชดำรัสที่หลังจะได้เข้าถึงใจแล้ว จะได้น้อมรับใส่ใจและปฏิบัติตาม ปากบอกว่าจงรักภักดี แต่การกระทำมันตรงกันข้าม นี้คือ “อันธพาลชัดขึ้น” โดยแท้ พอคนที่เถอะสังคมไทยวุ่นวายมากเกินไปแล้ว

สรุป

พระสงฆ์เกี่ยวข้องกับการเมืองได้ แต่ต้องมีวิธีการเกี่ยวข้องแบบพระสงฆ์ ให้เกี่ยวข้องในฐานะผู้เผยแผ่พระธรรมให้นักการเมือง เพื่อให้ให้นักการเมืองมีคุณธรรม จริยธรรมออกไปปกครองบ้านเมือง และสอนให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในธรรมะ และมีจิตสำนึกในธรรมะที่แท้จริง สร้างสังคมอุดมธรรม แล้วเมื่อประชาชนมีจิตสำนึกทางธรรมสูง เขาก็จะเลือกตัวแทนเขาที่เป็นคนที่มีคุณธรรม จริยธรรม เพราะประชาชนผู้เลือกมีจิตสำนึกทางธรรมสูงปลอดพ้นจากอำนาจครอบงำพฤติกรรมการคัดเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) และเลือกสมาชิกวุฒิสภา(ส.ว.)จะปลอดพ้นจากอามิสสินจ้างโดยสิ้นเชิง

พระสงฆ์ต้องจัดรูประบบสังคมอุดมธรรมขึ้นมา โดยการจัดการศึกษาให้กับเยาวชน สร้างจิตสำนึกทางธรรม ให้เห็นคุณค่าของคุณธรรม จริยธรรม สร้างประชาชนให้มีคุณภาพโดยธรรม นี่เป็นประเด็นที่สำคัญยิ่ง และเป็นบทบาทที่พระสงฆ์จะต้องสำนึกตระหนัก และประเด็นที่สำคัญยิ่งพระสงฆ์จะต้องมุ่งพัฒนาสังคมของพระสงฆ์เองให้มีความเข้มแข็ง มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอน และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีของการดำเนินชีวิต อยู่ในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่เตือนสติทางสังคมที่มีคุณภาพ เพราะตราบไต หากพระสงฆ์ยังไม่มี ความเข้มแข็ง ระบบการศึกษาของพระสงฆ์ยังอ่อนแอ ขาดทั้งความหลากหลายและความเป็นเอกภาพอยู่ในสังคมพระสงฆ์ เหตุนี้สังคมพระสงฆ์จึงตกอยู่ในภาวะ ”จุดแข็งกระจุก จุดอ่อนกระจาย” เพียงแค่ปกครองสถาบันสงฆ์เองยังแทบจะเอาตัวไม่รอดอยู่แล้ว แต่ประเด็นที่ไม่เห็นด้วยกับการที่พระสงฆ์ไปเรียกร้องสิทธิทางการเมือง โดยการขอมีสิทธิตั้งพรรคการเมือง ขอสิทธิลงสมัครรับเลือกตั้ง และขอมีสิทธิในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) และเลือกสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) เพราะเห็นว่าสังคมพระสงฆ์อ่อนแอ หากแต่เป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมกับสมณะสาธิต และจะเป็นการทำลายสถานภาพทางศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระสงฆ์อีกด้วย ซึ่งความจริงปัจจุบันนี้ความศรัทธาในศาสนาที่เหลืออยู่ไม่มากนักอยู่แล้ว

พระสงฆ์เกี่ยวข้องกับสังคัมได้แต่ต้องเกี่ยวข้องกับแบบพระสงฆ์ โดยมีจุดยืนอยู่ที่มีพระธรรมวินัยเป็นฐาน พระสงฆ์เกี่ยวข้องกับสังคัมโลกแห่งวัฏฏปริโภคนียมได้ แต่ต้องเกี่ยวข้องกับฐานความรู้สึกรู้เท่าทัน ที่ไม่ยึดติด ไม่ลุ่มหลง คือไม่สยบยอมตกเป็นทาสของสังคัมวัฏฏปริโภคนียม เหมือนใบบัวมันเกี่ยวข้องกับละอองฟองน้ำ แต่มันไม่ติดไม่ซึมซับเอาละอองฟองน้ำนั้น ใบบัวจึงมีความเป็นอิสระจากละอองฟองน้ำ หากเราศึกษาวิเคราะห์ลีลาชีวิตและบทบาทการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เราจะเห็นได้ชัดว่ามี การขัดขึ้นผืนกิเลสมาโดยตลอด อย่างในคราวที่เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรที่บำเพ็ญทานบารมี ในยุคที่สังคัมแสวงหาวัตถุ มีการแสวงหาแย่งชิงระบบชลประทาน ซึ่งมีช้างเป็นสัญลักษณ์ของระบบชลประทาน พระเวสสันดรกลับเป็นเสียสละ บริจาคทรัพย์สมบัติให้ทาน ทานช้าง ม้า ทานลูกและภรรยา ซึ่งทั้งเป็นสัญลักษณ์แห่งความเสียสละ เป็นสัญลักษณ์ที่ขัดขึ้นผืนอำนาจของกิเลสที่ชัดเจน

แม้ในพระชาติที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างในคราวที่พระองค์ทรงเป็นเจ้าของชาย สังคัมเขาลุ่มหลงแสวงหาวัตถุกัน เห็นได้จากพระบิดาทรงสร้างปราสาท ๓ ฤดู จัดหาอำมาตย์ข้าทาสบริวาร จัดหาสนมกำนัลคอยบำรุงบำเรอ หาดนตรีมโหรี คอยขับกล่อมมิให้บกพร่อง แต่พระองค์ก็มีความสำนึกอีกแนวหนึ่งที่ฉีกออกมานี้คือ ต้นแบบแห่งความคิด ต้นแบบแห่งการดำเนินชีวิต พัฒนาบารมีก้าวสู่ความเป็นพุทธะขององค์ศาสดาของพวกเราทั้งหลาย ฉะนั้นพวกเราจึงควรสำนึกตระหนักที่จะดำเนินชีวิตตามรอยพระยุคลบาทของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นพระบิดาแห่งชาวพุทธทั้งมวล ให้มีผลในทางปฏิบัติที่เป็นวิถีชีวิตที่จริงจัง มิใช่นำมาพูดเพื่ออวดอ้างเอาชนะกันและกัน

คุณธรรมของผู้ปกครอง

คุณธรรมของผู้ปกครองที่จะกล่าวถึงในเรื่องนี้ จะขอยกเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นบทตั้งที่สำคัญ แต่ก่อนที่จะกว้างถึงหลักธรรมต่าง ๆ ดังกล่าวใคร่ขอกล่าวถึงผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองก่อน

ผู้ปกครองมีชื่อเรียกอยู่หลายคำ เช่น พระเจ้าแผ่นดิน พระมหากษัตริย์ พระราชา ทำหน้าที่ในการปกครองประเทศเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ภารกิจหลักของผู้ปกครองคือการทำให้ประชาชนในเมืองเกิดความสงบสุข ดำเนินชีวิตอย่างปลอดภัย เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วหน้าที่หลักของผู้ปกครองมีเพียง ๒ ประการคือ

๑) ทุกขาปนยน์ การบำบัดทุกข์

๒) สุขุปลัหาโร การบำรุงสุข

การที่เจ้าหน้าที่ทั้ง ๒ อย่างนี้ได้สมบูรณ์ จำต้องอาศัยคุณธรรมหรือหลักธรรม ในที่นี้จะพูดถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะปกครองให้ประชาชนมีความสุขได้ หลักธรรมสำหรับการปกครองประกอบด้วย

หมวดที่ ๑ สังกหัตถุของผู้ครองแผ่นดิน^๑ หรือ ราชสังคหัตถุ ๔ (สังคหัตถุของพระราชา, ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน, หลักการสงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง - a ruler's bases of sympathy; royal acts of doing favors; virtues making for national integration)

๑. สัสตเมระ (ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร ส่งเสริมการเกษตร - shrewdness in agricultural promotion)

๒. ปุริสเมระ (ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ - shrewdness in the promotion and encouragement of government officials)

๓. สัมมาปาสะ (ความรู้จักผูกพันสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น ให้คนจนกู้ยืมทุนไปสร้างตัวในพาณิชย์กรรม เป็นต้น - 'a bond to bind men's hearts'; act of doing a favor consisting in vocational promotion as in commercial investment)

๔. วาชเปยะ หรือ วาจาเปยะ (ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ น้ำคำควรดีมี รู้จักพูด รู้จักปราศรัย ไพเราะ สุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์เป็นทาง

^๑ที่มา http://www.dhammathai.org/book/dhamma_group04,05,10,12.php.

แห่งสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจในอันดี และความนิยมเชื่อถือ - affability in address; kindly and convincing speech)

ราชสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา ส่วนที่แก้ไขปรับปรุง คำสอนในศาสนาพราหมณ์ โดยกล่าวถึงคำศัพท์เดียวกัน แต่ชี้ถึงความหมายอันชอบธรรม ที่ต่างออกไป ธรรมหมวดนี้ ว่าโดยศัพท์ ตรงกับ มหายัญ ๕ (the five great sacrifices) ของ พราหมณ์ คือ.-

๑. อัสดเมระ (การฆ่าม้าบูชายัญ - horse-sacrifice)

๒. ปุริสเมระ (การฆ่าคนบูชายัญ - human sacrifice)

๓. สัมมาปาสะ (ยัญอันสร้างแทนบูชาไว้ที่ข้างไม้ลอบบ่วงไปหล่นลง - peg-thrown site sacrifice)

๔. วาชเปยะ (การดื่มเพื่อพลังหรือเพื่อชัย -drinking of strength or of victory)

๕. นิรัคคะ หรือ สรรพเมระ (ยัญไม่มีลิมสลัก คือ ทั่วไปไม่มีขีดชั้นจำกัด, การฆ่าครบทุกอย่างบูชายัญ -the bolts-withdrawn sacrifice; universal sacrifice) มหายัญ ๕ ที่พระราชพิงบูชาตามหลักศาสนาพราหมณ์นี้ พระพุทธศาสนาสอนว่า เดิมทีเดียวเป็นหลักการสงเคราะห์ที่ดีงาม แต่พราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชายัญเพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน ความหมายที่พึงต้องการ ซึ่งพระพุทธศาสนาสั่งสอน ๔ ข้อแรก มีดังกล่าวแล้วข้างต้น ส่วนข้อที่ ๕ ตามหลักสังคหวัตถุ ๔ นี้ ว่าเป็นผลแปลว่า ไม่มีลิมกลอน หมายความว่า บ้านเมืองจะสงบสุขปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระวางภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน

หมวดที่ ๒ พละ ๕ ของพระมหากษัตริย์ (พลังของบุคคลผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็น กษัตริย์ปกครองแผ่นดินได้ - strengths of a king)

๑. พาหาพลัง หรือ กายพลัง (กำลังแขน หรือกำลังกาย คือ ความแข็งแรงมี สุขภาพดี สามารถและชำนาญในการใช้แขนใช้มือใช้อาวุธ ตลอดจนมียุทธโศปกรณ์พร้อม - strength of arms)

๒. โภคพลัง (กำลังโภคสมบัติ คือ มีทุนทรัพย์บริบูรณ์ พร้อมที่จะใช้บำรุงเลี้ยงคน และดำเนินกิจการได้ไม่ติดขัด — strength of wealth)

๓. อัมัจจพลัง (กำลังอมาตย์ หรือกำลังข้าราชการ คือ มีที่ปรึกษาและข้าราชการ ระดับบริหารททรงคุณวุฒิเก่งกล้าสามารถ และจงรักภักดี ซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน — strength of counsellors or ministers)

๔. อภิชัจจพลัง (กำลังความมีชาติสูง คือ กำเนิดในตระกูลสูง เป็นขัตติยชาติ ต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน และได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตาม ประเพณีแห่งชาติตระกูลนั้น - strength of high birth)

๕. ปัญญาพลัง (กำลังปัญญา คือ ทรงปรีชาญาณ หยั่งรู้เหตุผล ผิดชอบ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยเหตุการณ์ทั้งภายในภายนอก และดำริการต่างๆ ให้ได้ผลเป็นอย่างดี - strength of wisdom) กำลังแขน หรือกำลังกาย แม้จะสำคัญ แต่ ท่านจัดว่าต่ำสุด หากไม่มีพลังอื่นควบคุมค้ำจุน อาจกลายเป็นกำลังอันธพาล ส่วนกำลัง ปัญญา ท่านจัดว่าเป็นกำลังอันประเสริฐ เป็นยอดแห่งกำลังทั้งปวง เพราะเป็นเครื่อง กำกับ ควบคุม และนำทางกำลังอื่นทุกอย่าง (ที่มา : ชุ.ชา.๒๗/๒๔๔๔/๕๓๒; ชา.อ.๗/ ๓๔๘.)

หมวดที่ ๓ ราชธรรม ๑๐ หรือ ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา, กิจวัตรที่ พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ, คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง, ธรรมของนักปกครอง - virtues or duties of the king; royal virtues; virtues of a ruler)

๑. ทาน (การให้ คือ สละทรัพย์สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์ และ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ - charity; liberality; generosity)

๒. คีล (ความประพฤติดีงาม คือ สำรวมกายและวจีหวาร ประกอบแต่การสุจริต รักษาจิตดีคุณ ให้ควรเป็นตัวอย่างและเป็นทีเคารพนับถือของประชาราษฎร์ มิให้มีข้อที่ ใครจะดูแคลน - high moral character)

๓. ปริจจาคะ (การบริจาค คือ เสียสละความสุขสำราญ เป็นต้น ตลอดจนชีวิต ของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง - self-sacrifice)

๔. อาชชวะ (ความซื่อตรง คือ ซื่อตรงทรงสัตย์ไว้มารยา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน — honesty; integrity)

๕. มัททวะ (ความอ่อนโยน คือ มีอัธยาศัย ไม่เย่อหยิ่งหยาบคายกระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไม ให้ได้ความรักภักดี แต่มีชาติ ยำเกรง - kindness and gentleness)

๖. ตปะ (ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยัจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มี ความเป็นอยู่สม่าเสมอ หรืออย่างสามัญ มุ่งมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์ - austerit; self-control; non-indulgence)

๗. อักรโธระ (ความไม่โกรธ คือ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้ วินิจฉัยความและกระทำการกรรมต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความ

เคืองชุ่นวินิจฉัยความและกระทำการด้วยจิตอันราบเรียบเป็นตัวของตนเอง - non-anger; non-fury)

๘. **อวิหิงสา** (ความไม่เบียดเบียน คือ ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีขูดรีด หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจ ขาดความกรุณา หาเหตุเบียดเบียนลงโทษ อาชญาแก่ประชากรราษฎรผู้ใดเพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง — non-violence; non-oppression)

๙. **ขันติ** (ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดทิ้ง ถึงจะถูกยั่วถูกหยันด้วยคำเสียดสีถากถางอย่างไร ก็ไม่หมดกำลังใจ ไม่ยอมมละทิ้งกรณียที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม -patience; forbearance; tolerance)

๑๐. **อวิโรธนะ** (ความไม่คลาดธรรม คือ วางองค์เป็นหลักหนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย ลากสักการะ หรืออิฏฐารมณอันอิฏฐารมณใดๆ สติมั่นในธรรม ทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรม กัตติ นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม กัตติ ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดวิบัติไป - non-opposition; non-deviation from righteousness; conformity to the law) (ที่มา : ชุ.ชา. ๒๘/๒๔๐/๘๖.)

หมวดที่ ๔ จักรวรรดิวัตร ๑๒ (วัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ, พระจริยาที่พระเจ้าจักรพรรดิพึงทรงบำเพ็ญสม่าเสมอ, ธรรมเนียมการทางบำเพ็ญพระราชกรณียของพระเจ้าจักรพรรดิ, หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ - duties of a universal king or a great ruler)

๑. **ธรรมาธิปไตย** (เคารพนับถือบูชาอำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก เป็นธงชัยเป็นธรรมาธิปไตย - supremacy of the law of truth and righteousness) (๑) และ **ธรรมการักษาวรณคูปติ** (จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม - provision of the right watch, ward and protection)

ก. **อันโตชน** (แก่ชนภายใน ตั้งแต่พระมเหสี โอรส ธิดา จนถึงผู้ปฏิบัติราชการในพระองค์ทั้งหมด คือ คนในปกครองส่วนตัว ตั้งแต่บุตรธิดาเป็นต้นไป ด้วยให้การบำรุงเลี้ยงอบรมสั่งสอนเป็นต้น ให้อยู่โดยเรียบร้อยสงบสุข และมีความเคารพนับถือกัน - for one's own folk)

ข. **พลกาย** (แก่กองทัพ คือ ปวงเสนาข้าทหาร, ข้าราชการฝ่ายทหาร - for the army; the arms-forces; military service) (๓)

ค. ชัตติยะ (แก่กษัตริย์ทั้งหลายผู้อยู่ในพระบรมเดชาานุภาพ, เจ้าเมืองขึ้น, ปัจจุบัน สงเคราะห์ชนชั้นปกครองและนักบริหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งหลาย, ข้าราชการฝ่ายปกครอง - for colonial kings; administrative officers) (๔)

ง. อนุยนต์ (แก่ผู้ตามเสด็จ คือ ราชบริพารทั้งหลาย, ปัจจุบันควรสงเคราะห์ ข้าราชการฝ่ายพลเรือนเข้าทั้งหมด - for the royal dependants; civil servants) (๕)

จ. พราหมณคฤหบดี (แก่ชนเจ้าพิธี เจ้าหน้าที่สั่งสอน พ่อค้า เจ้าไร่นา คือ ผู้ ประกอบอาชีพวิชาการ หมอ พ่อค้า และเกษตรกร ด้วยช่วยจัดหาทุนและอุปกรณ์เป็นต้น -for brahmins and householders; the professional. traders and the agricultural) (๖)

ฉ. เนคมชานบท (แก่ชาวนิคมนชนบท คือ ราษฎรทั้งปวงทุกท้องถิ่นตลอดถึง ชายแดนทั่วไปไม่ทอดทิ้ง - for town and country dwellers; townsmen and villagers; upcountry people) (๗)

ช. สมณพราหมณ์ (แก่พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม - for the religious) (๘)

ญ. มิคปักษี (แก่มฤคและปักษี คือ สัตว์อันควรสงวนทั้งหลาย - for beasts and birds) (๙)

๒. มา อธรรมการ (ห้ามกัน มิให้มีการอันอธรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือ จัดการป้องกัน แก่ใจ มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วร้ายเดือดร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง - to let no wrongdoing prevail in the kingdom) (๑๐)

๓. ธนานุประทาน (ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ใน แคว้นแคว้น — to let wealth be given or distributed to the poor) (๑๑)

๔. สมณพราหมณปริปุจฉา (ปรึกษาสอบถามปัญหา กับสมณพราหมณ์ ผู้ ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมิวม่า อยู่เสมอตามกาลอันควร เพื่อให้รู้ชัดการอันดี ชั่วควรประกอบหรือไม่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขหรือไม่ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เป็นไปโดย ถูกต้อง) ข้อนี้ปัจจุบันสงเคราะห์นักปราชญ์นักวิชาการผู้ทรงคุณธรรมเข้าด้วย - to go from time to time to see and ask for advice the men of religious life who maintain high moral standard; to have virtuous counselors and seek after greater virtue) (๑๒)

จักรวรรดิวัตรนี้ มาใน จักรวรรดิสูตร ตามบาลีมีหัวข้อใหญ่ ๔ ข้อ แต่หัวข้อย่อยที่ แยกออกไปจากข้อ ๒ แต่ละอย่าง ถือว่ามีความสำคัญมาก มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติ จำเพาะต่างกันออกไป จึงนับให้เป็นวัตรแต่ละข้อเท่ากันหมด ได้เป็น ๑๒ ข้อ ตามเลขใน วงเล็บข้างหลัง แต่ใน อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้เอง (ที.อ.๓/๔๖) ท่านจัดต่างออกไปดังนี้

๑. อนุโตชนสูมี พลกายสูมี (สงเคราะห์ชนภายใน และพลกายกองทหาร)
๒. ขตตเยสุ (สงเคราะห์กษัตริย์เมืองขึ้นทั้งหลาย)
๓. อนุยนเตสุ (สงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ ผู้ตามเสด็จเป็นราชบริพาร)
๔. พราหมณคหปติเกสุ (คัมครองพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย)
๕. เนคมชานปเทสุ (คัมครองชาวราษฎร์พื้นเมืองทั้งหลาย)
๖. สมณพราหมณเสสุ (คัมครองเหล่าพราหมณ์)
๗. มิคปกชีสุ (คัมครองเนื่อนกที่เอาไว้สืบพันธุ์)
๘. อธมมการปฏิกุเขโป (ห้ามปรามมิให้มีการประพฤติกการอันผิดธรรม)
๙. อธนานิ ธนานุปปทานิ (ทำนุบำรุงผู้ขัดสนไร้ทรัพย์)
๑๐. สมณพราหมณ อุปสงกมิตวา ปญหาปุจฉนนิ (เข้าไปหาและสอบถามปัญหา
กะสมณพราหมณ์)

๑๑. อธมมราคสส ปทานิ (เว้นความกำหนัดในกามโดยอาการไม่เป็นธรรม)

๑๒. วิสมโลภสส ปทานิ (เว้นโลภกล้า ไม่เลือกควรไม่ควร) ที่จำกันมาส่วนมาก ก็
ถือตามนัยอรรถกถานี้ อย่างไรก็ดี ตามนัยนี้ ท่านไม่นับข้อธรรมาธิปไตย เข้าในจำนวน
๑๒ ข้อ และเพิ่มข้อ ๑๑, ๑๒ เข้ามาใหม่ ซึ่งไม่มีมาในบาลีเดิม สำหรับข้อ ๑๑, ๑๒ นี้
โดยเหตุผลน่าจะมียู่แล้วในหลักทศพิธราชธรรม (ที่มา : ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕)

หลักธรรมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ตามที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้พอจะมองเห็นว่า
หากทรงประพฤติได้อย่างบริบูรณ์ สันติสุขก็จะเกิดแก่สังคมและประเทศชาติอย่าง
แน่นอน หลักธรรมทั้ง ๔ หมวดนี้ใช้ในโอกาสและสถานการณ์ต่างกันคือ ราชสังคหวัตถุ ๔
ใช้เป็นนโยบายหลักในการบริหารประเทศ พลัง ๕ ใช้เป็นเครื่องแสดงคุณสมบัติส่วน
พระองค์ จักรวรรดิวัตร ๑๒ และ ทศพิธราชธรรม ๑๐ เป็นหลักปฏิบัติในการสร้างสันติ
สุข เรียกว่าการบำบัดทุกข์ และบำรุงสุข ดังนั้นคุณธรรมของนักปกครอง ไม่ว่าจะใช้
หมวดธรรมไหน จุดมุ่งหมายย่อมต้องอยู่ที่การบำบัดทุกข์ บำรุงสุขอยู่นั่นเอง หน้าที่ของ
ผู้ปกครอง คือการปกป้องดูแลผู้ใต้ปกครองให้มีความสุข เป็นหน้าที่ที่ต้องเสียสละ
ประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อคนอื่นเป็นอย่างมาก

พุทธศาสนากับการเมือง^๑

นักรัฐศาสตร์ตะวันตกหลายท่าน มีความเห็นว่า ศาสนกิจควรแยกออกจากรัฐกิจ หมายความว่า ศาสนาไม่ควรเข้าไปแทรกแซงกิจกรรมทางการเมือง ไม่ว่าจะโดยรูปแบบใดๆ ในขณะที่เดียวกัน รัฐก็ไม่ควรเข้าไปแทรกแซงกิจกรรมทางศาสนาโดยการจำกัดเสรีภาพของประชาชนในการนับถือและประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในศาสนาของตนในทางปฏิบัติบางประเทศสามารถดำเนินนโยบายกิจการภายในได้ในลักษณะนี้ แต่มีอีกหลายประเทศที่นำเอาองค์และหลักคำสอนทางศาสนามาใช้ในทางการเมืองอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยและความเหมาะสมของแต่ละประเทศ

ในประเทศไทยของเราประชาชนส่วนมากเป็นชาวพุทธ นักการเมืองที่เป็นชาวพุทธก็มีจำนวนมากตามสัดส่วน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมืองไทย ยังไม่อาจชี้ลงไปได้ว่าผสมผสานหรือแยกแยก ปัจจุบันนี้มีนักการเมืองหลายท่านมีความเข้าใจลึกซึ้งและปฏิบัติศาสนธรรมอย่างเคร่งครัด ท่านเหล่านี้มีความเห็นว่า การเมืองไทยควรจะผสมผสานพุทธธรรม โดยชี้ให้เห็นว่า ถ้าหากนักการเมืองประกอบกิจกรรมทางการเมืองบนพื้นฐานพุทธธรรมอย่างเคร่งครัดแล้ว ภาพพจน์ทางการเมืองจะดีขึ้น ระบบการเมืองจะมีความมั่นคงสร้างประโยชน์ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศได้ และเป็นเครื่องมือพัฒนาชาติที่มีประสิทธิภาพได้

ขณะเดียวกัน นักการเมืองอีกหลายท่านมีความเห็นว่า ไม่ควรดึงพุทธศาสนาเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง โดยชี้ให้เห็นว่า การเมืองเป็นเรื่องผลประโยชน์สกปรก หากเอาพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นของสูง บริสุทธิ์ มาคลุกเคล้ากับการเมือง พระพุทธศาสนาจะพลอยตกต่ำเศร้าหมองไปในไม่ช้า ทรรศนะทั้งสองประการแสดงว่า ขณะนี้เราเริ่มแสวงหาความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างพุทธศาสนากับการเมือง

กล่าวกันว่า หากเราต้องการจะมองเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งในปัจจุบันให้ชัดเจน ก็ควรจะมองเหตุการณ์ในอดีตประกอบด้วย ต่อปัญหานี้ก็เช่นกัน เราน่าจะย้อนไปสู่ยุคพุทธกาล แล้วพิจารณาว่า พระพุทธเจ้า ในฐานะพระศาสดาแห่งพระศาสนา ทรงปฏิบัติพระองค์อย่างไรบ้างกับการเมืองร่วมสมัย เราจะยังพบแสงสว่างในการหาทางออกที่เหมาะสมก็ได้

พระพุทธเจ้า พระนามเดิมว่า สิทธัตถะ เป็นพระราชโอรสในพระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายา ครั้นเจริญพระชนมายุควรแก่การศึกษา ทรงศึกษาศิลปวิทยาอย่างรัชทายาท เพื่อเตรียมพระองค์ที่จะเป็นกษัตริย์แทนพระราชบิดาสืบไป เมื่อทรง

^๑ ดร.พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. รัฐธรรม. (เชียงใหม่ : สถาบันปัญญานันทะ, ๒๕๔๑), หน้า ๑-๑๒.

สำเร็จการศึกษาแล้ว ได้เข้าพิธีสมรสกับพระนางพิมพา หรือยโสธรา มีพระราชโอรส พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า ราหุล พระชนมายุ ๒๙ พรรษา เสด็จออกบวช

แรงจูงใจที่ทำให้พระองค์ตัดสินใจเปลี่ยนวิถีชีวิต จากเจ้าฟ้าผู้มีชีวิตหรูหรา เพียบพร้อมไปด้วยเครื่องบำเรอความสุขนานาชนิด มาเป็นนักบวชผู้เรียบง่ายและยากจน ก็คือความทุกข์ที่พระองค์และเพื่อนมนุษย์ต้องประสบโดยมีอาจหลีกเลียง **เป้าหมายการออกบวชคือ การแสวงหาทางพ้นทุกข์ให้แก่พระองค์และเพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมทุกข์**

พระองค์ใช้เวลา ๖ ปี พากเพียรศึกษากับนักบวชอาวุโสสำนักต่าง ๆ และลงมือในการปฏิบัติด้วยพระองค์เอง ในที่สุดก็ได้ค้นพบสิ่งที่แสวงหา นั่นคืออริยสัจจ์ พระองค์ทรงทราบชัดว่า ความทุกข์เป็นสิ่งละเอียดอ่อน ที่เฝ้าบีบคั้นมนุษย์ทุกรูปนาม ไม่จำกัดเพศ ผิวดินชาติพันธุ์ ชนชั้น ให้เป็นทุกข์ ดันรนไม่มีที่สิ้นสุด เกิดมาจากต้นเหตุความอยาก พระองค์ทรงทราบชัดต่อไปอีกว่า ความดับทุกข์ไม่เหลือจะปรากฏ ต้องปฏิบัติตามอริยมรรค การค้นพบเช่นนี้ชาวโลกเรียกกันว่า การตรัสรู้ การตรัสรู้ที่ว่ามีได้เกิดจากเทพเจ้าองค์ใด **ดลบันดาล มิใช่เทวโองการของใคร หากแต่เกิดเป็นผลมาจากความพยายามของมนุษย์คนหนึ่ง ที่ลงทุนการค้นคว้าสังขรณ์ด้วยชีวิต**

ภารกิจหลังจากตรัสรู้ นั่น คือจาริกไปตามบ้านน้อย เมืองใหญ่ เพื่อประกาศแนวทางปลดเปลื้องทุกข์ สถาปนาสันติสุขลงในดวงใจมนุษย์โดยไม่จำกัดเพศ ผิวดินชนชั้น วรรณะ ยากจนเชื่องช้า ผู้ต่ำต้อย มีสิทธิ์เท่าเทียมกับกษัตริย์ผู้สูงศักดิ์ ที่จะรับแสงธรรมจากพระองค์ แล้วสถาปนาสันติสุขให้แก่ตัวเองตามความสามารถ งานประกาศทางชีวิตอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า ได้รับการต้อนรับจากประชาชน รวมถึงเจ้าคณะผู้ครองนครรัฐต่าง ๆ เป็นอย่างดี

ต่อมามีกลุ่มอาสาสมัครที่เข้าใจในธรรมพร้อมที่จะเสียสละเหย้าเรือนมาดำเนินชีวิตบนเส้นทางเดียวกับพระองค์เป็นจำนวนมาก กลุ่มอาสาสมัครกลุ่มนี้ต่อมาเรียกว่า ภิกษุสงฆ์ พระพุทธเจ้าประทานนโยบายการทำงานแก่ภิกษุสงฆ์ว่า เธอทั้งหลายจงแยกย้ายกันไป จงประกาศทางดำเนินชีวิตอันประเสริฐ บริสุทธ์ บริบูรณ์ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อให้บรรลุผลตามปณิธานดังกล่าว พระองค์และสาวกทำงานอย่างหนัก ตามคัมภีร์กล่าวไว้ว่า พระองค์ทรงดำรงพระชนม์ชีพอย่างเรียบง่าย เสวยพระกระยาหารตามที่ประชาชนถวายวันละมือ ทรงสั่งสอนประชาชนวันละ ๒๐ ชั่วโมง

ฐานะของศาสดาผู้ยิ่งใหญ่ มิได้เพิ่มทรัพย์สินสมบัติอะไรมากไปกว่าบาตร จีวร และที่หลับนอน ตามสะดวก

๔๕ ปีผ่านไป วาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพ อันเป็นกฎที่ทุกคนต้องประสบก็มาถึง พระองค์เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน ระหว่างโคนไม้รังทั้งคู่ ดูเหมือนจะเป็นการประกาศให้โลกทราบว่า **พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก เพื่อให้ไม่ใช่เพื่อรับ กอบโกยสะสม**

พระองค์มองพระธรรมอันบริสุทธิ์ ที่ค้นคว้ามาด้วยความยากลำบาก ให้เป็นสมบัติของมหาชน การสิ้นชีวิตของมหาบุรุษ ยากจนดูจางจาก ทว่ายิ่งใหญ่ทรงค่ากว่ามหาจักรพรรดิ

ระบบการเมืองร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า มีสองระบบคือ สาธารณรัฐ และราชาธิปไตย สาธารณรัฐที่กล่าวได้ว่าเป็นมหาอำนาจทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง คือรัฐวชิช ส่วนรัฐราชาธิปไตยที่กล่าวได้ว่าเป็นมหาอำนาจทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมือง คือ รัฐมคธ และรัฐโกศล ผู้นำรัฐทั้งสามล้วนเป็นพุทธสาวก จากจุดยืนนี้เองเราจะพบว่า พระพุทธองค์ทรงมีบทบาทอย่างไรกับรัฐผู้นำแต่ละรัฐ และทรงมีพระดำริในการส่งเสริมระบบการปกครองแต่ละระบบให้มีความเจริญได้อย่างไร

รัฐมคธ พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งมคธ ทรงมีความคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ก่อนตรัสรู้ ถึงกับถวายพระราชสมบัติให้พระพุทธเจ้าครอบครองครึ่งหนึ่ง แต่พระองค์ทรงปฏิเสธว่า ไม่ปรารถนาอำนาจทางการเมือง ปรารถนาเพียงทางพันทุกข์อย่างเดียว พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับก็ตรัสว่า หากว่าพบธรรมวิเศษดังกล่าวเมื่อไรแล้ว ขอให้เสด็จมาโปรด หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ก็ได้เสด็จมาแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร จนกระทั่งได้ดวงตาเห็นธรรม กษัตริย์แห่งมคธถวายสวนไม้ไผ่กลางกรุงราชคฤห์ เป็นที่พำนักของพระพุทธเจ้า เป็นศูนย์กลางที่พระองค์และประชาชนทั่วไปจะไปเฝ้าฟังธรรมได้สะดวก

ตั้งแต่บัดนั้น พระเจ้าพิมพิสารทรงรักษาอุโบสถศีล และบริหารราชการแผ่นดินควบคู่กันไป คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาระบุว่า พระเจ้าพิมพิสารทรงใช้นโยบายข้าราชการโดยพระองค์เอง ประทานความรู้ด้านรัฐประศาสนศาสตร์ แล้วนำข้าราชการเหล่านี้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมเป็นประจำ ข้าราชการที่ถูกพัฒนาในลักษณะดังกล่าว จะเพียบพร้อมด้วยความรู้และคุณธรรม ด้วยการปฏิบัติดังกล่าว ความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์และข้าราชการก็มีความสนิทแนบแน่น บนพื้นฐานแห่งสหายธรรม และภราดรภาพ มีปณิธานร่วมกันที่จำบับัดทุกข์บำรุงสุขแก่ราษฎรอย่างสุดจิตสุดใจ

รัฐโกศล พระเจ้าปเสนทิกษัตริย์โกศล มีพระราชศรัทธาในพระพุทธเจ้ามาก ตามคัมภีร์กล่าวกันว่า หากพระพุทธเจ้าประทับที่เชตวัน ในรัฐโกศล พระเจ้าปเสนทิจะเสด็จไปเฝ้าถึงวันละสามเวลา แต่ไม่ปรากฏว่าพระองค์คลั่งไคล้ศาสนาจนลี้มรัฐกิจ มีบ่อย ๆ ที่พระองค์ทรงมีพระราชปจฺฉาเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดินกับพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเราอ่านพระไตรปิฎก จะพบพระราชปจฺฉาวิสัยนาระหว่างพระพุทธเจ้าและพระเจ้าปเสนทิหลายแห่ง แต่ละแห่งก็บรรจุแนวคิดทางการเมือง สังคม และปรัชญา ที่น่าสนใจมากมาย

พระเจ้าปเสนทิ โดยปกติมักจะดำเนินรัฐประศาสนโยบายตามพุทธธรรมที่ได้สดับ
เฉพาะพระพักตร์ พระองค์ประทานรางวัลแด่ข้าราชการที่มีศีลธรรมอย่างอบอุ่น ลงโทษผู้
ทุจริต คิดมิชอบ ฉ้อฉล ชูตรีต ประชาชนอย่างเด็ดขาด ประชาชนในแผ่นดินของพระองค์
มีเสรีภาพ ประกอบอาชีพอย่างสงบสุข คัมภีร์ระบุว่า **ชาวสาวตติเป็นคนใฝ่ธรรม ตอน
เช้าเตรียมอาหารไว้ตักบาตรพระ ตอนกลางวันขยันขันแข็งทำงาน ตอนเย็นหลัง
อาหารก็พากันเข้าวัดฟังธรรม**

วัชชี รัฐวัชชีปกครองโดยระบบสาธารณรัฐ ผู้ที่ทำหน้าที่ฝ่ายบริหารและตุลาการ
ได้รับการเลือกและได้รับความเห็นชอบจากสภา สมาชิกรัฐสภาวัชชีนั้น ตามคัมภีร์พุทธ
ศาสนากล่าวว่า ประกอบด้วยกษัตริย์ลิจฉวี ๗,๗๐๗ พระองค์ เมื่อมองถึงบุคลากรใน
องค์การบริหารแล้ว น่าจะเรียกระบบการปกครองนี้ว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยมากกว่า
เพราะอำนาจทางการเมืองอยู่ในมือของกษัตริย์เพียงกลุ่มเดียว

สาเหตุที่จัดระบบการปกครองในลักษณะอย่างนี้ ก็คงเนื่องมาจากมีพระบรมวงศา
นวงศ์ที่มีอำนาจอยู่หลายกลุ่ม การที่จะสถาปนาเพียงราชวงศ์ใดราชวงศ์หนึ่งเป็นกษัตริย์
คงทำให้กษัตริย์ไร้บัลลังก์อีกหลายพระองค์ ที่เหลือคบคิดกันทำการแย่งชิงอำนาจ โดยไม่
มีเวลาพัฒนาชาติ อย่างกระนั้นเลย เปิดโอกาสให้กษัตริย์ทุกพระองค์มีโอกาสเข้ามาบริหาร
ประเทศร่วมกัน ก่อให้เกิดความสมดุลทางอำนาจขึ้นโดยอัตโนมัติ

พระพุทธเจ้าเสด็จแคว้นวัชชีเป็นครั้งแรก โดยสภาวัชชีมีมติเห็นชอบให้มหา
ลิกษัตริย์ลิจฉวี ผู้อาวุโส เป็นผู้อาราธนาพระองค์ ขณะที่ประทับอยู่ที่รัฐมคธ ณ รัฐวัชชี
พระองค์ได้แสดงรัตนสูตรและอภิธานิยธรรม พระสูตรแรกตรัสถึงคุณค่าของพระ
รัตนตรัย อันเป็นพื้นฐานสำหรับผู้นับถือพุทธศาสนา พระสูตรที่สองตรัสถึงหลักธรรมที่
สนับสนุนความสงบสุขและความมั่นคงแห่งรัฐ อันประกอบไปด้วยความสามัคคีในการ
ประกอบรัฐกิจทุกชนิด การประชุมกันบ่อย ๆ เป็นหัวใจของการปกครองของระบบ
สาธารณรัฐ การเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ และปฏิบัติตามคำแนะนำในการประกอบกิจกรรม
ต่าง ๆ รักษาขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาแต่โบราณให้ดำรงอยู่ ให้ความคุ้มครอง ไม่กด
ขี่ ช่มเหง เด็ก (ชาย-หญิง) และสตรี รำลึกถึงบรรพชนที่เคยมีคุณแก่รัฐ ให้ความคุ้มครอง
อำนวยความสะดวก อำนวยความสะดวก นับบวชผู้ทรงคุณธรรม ทั้งที่อยู่ในรัฐ และ
สัญจรมาจากถิ่นไกล พระพุทธองค์ตรัสถึงคุณค่าธรรมะข้อนี้ว่า トラบใดที่ชาววัชชียัง
ปฏิบัติอธิธานิยธรรมนี้อย่างเคร่งครัด ไม่บกพร่อง จะพบแต่ความเจริญอย่างเดียว จะไม่
พบความเสื่อมเลย

ตั้งแต่บัดนั้น ชาววัชชีรักษาปฏิบัติอธิธานิยธรรมอย่างเคร่งครัด กิตติศัพท์ความ
เจริญมั่งคั่งของวัชชีเป็นที่รู้จักของเมืองอื่น ๆ แต่ละวันจะมีชาวเมืองอื่นเดินทางมาค้าขาย

ท่องเที่ยวนามากมาย ลักษณะนิสัยของชาววัชชี มีความขยันขันแข็ง ในการประกอบอาชีพ
ในการศึกษา ในการบริหารรัฐกิจ

ทุกครั้งที่พระองค์เสด็จวัชชี กษัตริย์ทั้งหมดจะนิมนต์พระองค์ให้แสดงธรรมใน
รัฐสภาวัชชี เมื่อกษัตริย์อาวุโสสิ้นสุดการฟังธรรมแล้ว ยูวกษัตริย์ที่อยู่ในวัยศึกษาศิลปะ
วิทยา ก็จะมาเฝ้าเพื่อฟังธรรมต่อไป ด้วยการอบรมอย่างใกล้ชิด ทั้งในด้านรัฐกิจและ
คุณธรรมมาแต่เยาว์วัย กษัตริย์ลิจฉวีจึงเพียบพร้อมด้วยคุณภาพและคุณธรรม บริหารรัฐ
กิจอย่างมีประสิทธิภาพ ในแคว้นอื่น ๆ พระพุทธองค์ก็เสด็จเผยแผ่ธรรมะ แต่ไม่ปรากฏ
ว่า เจ้าผู้ครองนครจะมีความใกล้ชิดกับพระองค์เท่ากับสามแคว้นที่กล่าวมาแล้ว แม้พระ
พุทธองค์จะได้รับยกย่องว่าเป็นศาสดาของกษัตริย์แคว้นต่าง ๆ ตลอดพระชนม์ชีพ แต่ไม่
เคยเรียกร้องเอาลาภสักการะจากกษัตริย์เหล่านั้นเลย และไม่เคยเข้าไปแทรกแซง ทั้ง
กิจการภายในอาณาจักรและนอกอาณาจักรเลย

ในทางตรงกันข้าม กษัตริย์แต่ละแคว้นต่างก็ทำหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่
ราษฎร และเข้มแข็งปฏิบัติธรรม จนลืมนึกถึงเรื่องศึกสงครามชั่วคราว ผู้นำรัฐและ
ราษฎรต่างได้สัมผัสสันติรสกันทั่วหน้า พระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์กระจายกันออก
พบปะ แก้ปัญหา พัฒนาจิตใจ สนทนาธรรม เป็นรายบุคคล และเป็นหมวดหมู่ ตามความ
สะดวกทั้งผู้ให้และผู้รับ สันติภาพถูกสถาปนาจากชนกลุ่มน้อย และขยายเป็นหมื่น แสน
ในเวลาไม่นานนัก งานสันติภาพของท่านจึงไม่มีอะไรตอบแทนเป็นรางวัลนอกจาก
สันติภาพ

จากการพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับนักการเมือง และ
กิจกรรมทางการเมืองร่วมสมัย เราจะพบว่า ศาสนากับการเมืองมีคุณูปการต่อกันและ
กัน การเมืองช่วยแก้ปัญหาประชาชนด้านทางกายและวัตถุ ส่วนธรรมหรือศาสนามี
ส่วนช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาทางด้านจิตใจ หากเรายอมรับว่า ชีวิตประกอบด้วยกาย
และจิต และต้องการให้ทั้งสองส่วนได้รับการพัฒนาไปพร้อมกัน ก็ไม่ควรปฏิเสธที่จะ
ให้ศาสนามีความสัมพันธ์กับการเมือง

ในกรณีที่มีนักการเมืองไทยหลายท่าน ประารถนาที่จะให้พุทธศาสนาอันเป็น
ศาสนาประจำชาติ คู่บ้านคู่เมืองมาแต่โบราณกาล มีบทบาททางการเมืองมาแต่โบราณ
กาล มีบทบาททางการเมืองต่อไป เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า พระสงฆ์ควรทำ
หน้าที่ศึกษา ค้นคว้า เลือกพ้นพุทธธรรมอันบริสุทธิ์ แล้วนำมาเผยแผ่แก่ประชาชน
รวมทั้งนักการเมืองด้วย สิ่งที่พระสงฆ์จะต้องตระหนักเมื่อเริ่มงานนี้ คือจุดยืนที่ถูกต้อง
และเที่ยงธรรม พระสงฆ์ไม่ควรให้การสนับสนุนหรือต่อต้านระบบการเมือง กลุ่ม
การเมือง หรือนักการเมืองใด ๆ ที่ตนชอบหรือเกลียด แต่ควรมีเมตตาและอุเบกขา
หรือถ้าจำเป็นต้องต่อต้าน ก็ควรต่อต้านความชั่วที่มีอยู่ในนักการเมืองและระบบ

การเมืองที่ไม่ดี พร้อมทั้งจะมอบธรรมะและคำแนะนำที่เหมาะสมให้แก่ระบบการเมือง กลุ่มการเมือง และนักการเมืองต่าง ๆ ในเวลาอันควร

อันตรายที่พระสงฆ์ควรระวังเมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง ก็คือลาภ เงินทอง เกียรติยศ ชื่อเสียง และเมื่อสิ่งเหล่านี้มากขึ้น มันจะปิดบังดวงใจให้มีติดบอด ขาดอิสรภาพ แทนที่จะได้ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์แห่งคุณธรรม และผู้นำทางวิญญาณของประชาชน และนักการเมืองทั่วไป กลับกลายเป็นเครื่องมือและบริวารของนักการเมือง และกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มเล็ก ๆ วันหนึ่ง ๆ ฝ้าแต่กล่าวสรรเสริญเยินยอ ประจบประแจง เพื่อให้ได้ยศถาบรรดาศักดิ์เป็นเครื่องตอบแทน หากความสัมพันธ์ระหว่างนักการเมืองและบุคลากรทางศาสนาเป็นไปในสภาพเช่นนี้ ก็เท่ากับศาสนากับการเมืองเกี่ยวก้อยไปสู่ความหายนะพร้อม ๆ กันนั่นเอง

นักการเมืองจึงเป็นตัวแปรที่สำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับการเมือง หากนักการเมืองเริ่มตระหนักและศรัทธาถึงคุณค่าแห่งพุทธธรรม มีความเป็นไปได้อย่างที่คุณธรรมจะช่วยพัฒนาระบบการเมือง ให้เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพต่อการพัฒนาชาติ นักการเมืองควรประสานมือกับพระสงฆ์ ด้วยการเริ่มทำความเข้าใจในพุทธธรรมให้ถ่องแท้ โดยมีพระสงฆ์คอยเป็นที่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำ ทั้งในด้านการศึกษา และปฏิบัติ นักการเมืองมีปัจจัยเพียงพร้อม ถวายความสะดวกให้พระสงฆ์ทำงานด้านเผยแผ่ธรรมะไปยังประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้ไกลได้เต็มที่ เพื่อให้ประชาชนได้รับแสงสว่าง ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมในตัวเอง ขยายไปสู่คนใกล้ตัวและสังคมส่วนใหญ

งานนี้ต้องใช้เวลาและการเสียสละร่วมกัน เมื่อประชาชนส่วนใหญ่มียุทธธรรม เป็นที่แน่นอนว่าเราจะได้นักการเมืองที่มีคุณธรรมเพิ่มขึ้นมาในระบบการเมืองอีกไม่น้อย เพราะนักการเมืองที่มาจากประชาชน เมื่อมีการเลือกตั้งแต่ละครั้ง ประชาชนที่มีคุณธรรมย่อมจะต้องเลือกคนที่มีคุณธรรมเป็นตัวแทนของตน เมื่อประชาชนส่วนใหญ่มั่นคงในธรรม ไม่ผิดหวังต่อผู้แทนที่เขาเลือก เงินของพวกอันธพาลการเมือง ที่เคยแสดงฤทธิ์เดชชื่อเสียงในราคาถูก ๆ ก็จะได้ไร้ค่า นักการเมืองปีศาจในคราบเศรษฐีก็จะค่อย ๆ เบาลางจางหายไปจากวงการเมืองไทย

เมื่อเวลานั้นมาถึง ในสภาและคณะบริหารจะเต็มไปด้วยสัตบุรุษ อันเป็นสภาแท้ตามความหมายแห่งพุทธธรรม ออกกฎหมายและบริหารบ้านเมือง เพื่อประโยชน์ เพื่อสุขของประชาชนทั้งประเทศ พระพุทธศาสนาจะมีคุณูปการแก่ระบบการเมืองไทยภายใต้เงื่อนไขที่ว่า พระสงฆ์กับนักการเมือง ต่างฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ โดยยึดพุทธธรรมเป็นสรณะ ไม่ยึดอำนาจและผลประโยชน์เป็นสรณะ อันจะเป็นการทำลายความมั่นใจในระบอบประชาธิปไตย ดังที่เห็นกันอยู่โดยทั่วไปในทุกวันนี้

ธรรมราชา*

การปกครองในระบอบประชาธิปไตย เป็นระบอบการปกครองที่กล่าวได้ว่าเก่าแก่ที่สุดในโลก ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ไม่ว่าจะอยู่ในทวีปใดก็ตาม ล้วนเคยมีประวัติการปกครองระบอบราชาธิปไตยมาแล้วเกือบทั้งนั้น ประเทศไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีการปกครองในระบอบราชาธิปไตยมาเป็นเวลาช้านาน หรืออาจจะกล่าวได้ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์กับความเป็นชาติไทย เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้กาลเวลาเปลี่ยนไป ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงไป ระบบการเมืองก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา เพื่อความเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริง

แม้ว่าระบอบการปกครองของประเทศไทยจะเปลี่ยนแปลงจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่คนไทยก็เข้าใจความเป็นไปที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งวัฒนธรรมประเพณีที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสถาบันพระมหากษัตริย์ จึงได้สร้างระบอบการเมืองอันเป็นของคนไทยเองที่เรียกว่า **ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข**

ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับคนไทย ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความรักความเข้าใจ ในฐานะคนในครอบครัวเดียวกันอย่างอบอุ่น ความรักและความเข้าใจที่พระมหากษัตริย์และปวงชนชาวไทยต่างมอบให้แก่กันและกันอย่างต่อเนื่องเหมาะสม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทยดำรงอยู่อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ผู้ที่สนใจระบอบการเมืองการปกครองโดยทั่วไป ที่เคยอ่านหนังสือเกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองการปกครองโดยทั่วไป จะพบว่าตำราหรือเอกสารที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองนั้น เมื่อกล่าวถึงการเมืองการปกครองแบบโบราณแล้ว มักจะกล่าวถึงการปกครองในระบอบราชาธิปไตยไว้อย่างละเอียด น่าสนใจ สิ่งที่น่าคิดส่วนมากกล่าวถึง ก็คือกษัตริย์ในอุดมคติเป็นอย่างไร มีคุณสมบัติอย่างไร มีหน้าที่อย่างไรใช้อำนาจอย่างไร ดำเนินชีวิตอย่างไร มีความสัมพันธ์กับประชาชนอย่างไร

หากศึกษาเรื่องราวเหล่านี้อย่างถ่องแท้แล้ว นำมาประยุกต์ใช้ในระบอบการเมืองการปกครองปัจจุบัน ก็ยังสามารถนำมาใช้ได้เป็นอย่างดีไม่น้อยทีเดียว เพราะเหตุว่า **ไม่ว่ายุคใดสมัยใด โลกจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร ประชาชนทั่วไปยังต้องการให้เจ้าหน้าที่ของรัฐในทุกระดับ ทำหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้แก่พวกเขาอย่างถูกต้องเป็นธรรมตลอดมา** แนวคิดใด ๆ ก็ตามที่นำมาใช้แล้วยังให้ประโยชน์และความสุขแก่มหาชนอย่างนี้ได้

* ดร.พระมหาจรรยา สุทธิญาณ. รัฐธรรม. (เชียงใหม่ : สถาบันปัญญานันทะ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒-๑๕.

แนวคิดนั้นยังสามารถนำมาใช้ได้ตลอดเวลาไม่ล้าสมัย เพราะความทุกข์เป็นอมตภาพที่มนุษย์ต้องเผชิญ แม้เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ปรารถนาจะเผชิญ ความสุขยังเป็นอมตภาพที่มนุษย์ยังคงปรารถนา แม้ว่าจะยากแก่การพานพบ

ประชาชนชาวไทยส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน ล้วนเป็นพุทธมามกชน และเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกพระพุทธศาสนา ความชอบธรรมของผู้นำ อันมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นประมุข และผู้บริหารประเทศอื่น ๆ ที่ประชาชนชาวไทยมอบให้ มิใช่เกิดจากสภาพบังคับทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่จะต้องพิจารณาว่า ใช้ธรรมะเป็นแนวทางในการบริหารประเทศชาติหรือไม่

เมื่อประชาชนมองผู้นำของพวกเขาในทุกระดับ จะไม่มองเฉพาะความสามารถในการทำงานเท่านั้น แต่จะมองว่าท่านเหล่านั้นประพฤติธรรมสมควรแก่ฐานะและตำแหน่งหน้าที่ด้วยหรือไม่ เราจึงพบว่ามึนักรการเมืองหลายคนที่มีความรู้ดี ความสามารถดี ทำงานเก่ง แต่ก็ไม่ได้รับความนิยมนอกจากประชาชน สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งมาจากการขาดการปฏิบัติธรรมอันสมควรแก่ธรรมนั่นเอง

แม้ว่าประชาชนชาวไทยทั่วไป ก็ไม่อาจหนีรอดพ้นจากการถูกรอบงำของกระแสวัตถุนิยมและบริโภคนิยม เช่นเดียวกับประเทศอื่นที่ต้องเผชิญหน้าตามกระแสโลกาภิวัตน์ แต่คนไทยโดยทั่วไปก็ยังปรารถนาที่จะสร้างความดี ดำเนินชีวิตอย่างมีธรรมนำทาง และขณะเดียวกันเขาก็พร้อมที่จะยกย่องเชิดชูและสนับสนุนคนที่เขามั่นใจว่าจะปฏิบัติอย่างสุจริตมาเป็นผู้นำของเขาเสมอมา

เมื่อพูดถึงพระพุทธศาสนา คนทั่วไปแม้ที่เป็นชาวพุทธเองก็มักจะมองว่า คำสอนของพระพุทธศาสนาจะเน้นหนักในเรื่องการรู้จักและเข้าใจชีวิตเป็นการส่วนตัว มุ่งความหลุดพ้นเฉพาะตัว มุ่งความบริสุทธิ์เฉพาะตัว มากกว่าที่จะกล่าวถึงเรื่องสังคมและการเมือง อันเป็นเรื่องที่นอกเหนือไปจากปัจเจกชน

แต่ถ้ามีโอกาสเปิดพระไตรปิฎก อันเป็นพระคัมภีร์ที่บันทึกหลักพุทธธรรม อรหันตธรรม และบรรดาสาวกธรรมแล้ว จะพบว่าเรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง ทั้งที่เป็นไปในรูปของประวัติการปกครอง ระบอบการปกครอง อุดมคติของนักปกครองมีอยู่เป็นอย่างมากทีเดียว หากเราจะมาพิจารณาเรื่องราวชาติปไตยเรื่องเดียว ก็จะได้ความรู้อะไรใหม่ ๆ แปลก ๆ ที่น่าสนใจ และอาจนำมาใช้ได้อีกมากมาย ดังที่จะเสนอผ่านประเด็นเหล่านี้

๑. ศัพท์ที่ใช้เรียกผู้นำในราชาธิปไตย

๑.๑ **จกักวัดติ หรือ พระเจ้าจักรพรรดิ** เป็นชื่อที่ใช้เรียกผู้นำประเทศที่เคารพยกย่องธรรมะ ปฏิบัติธรรมะ และใช้ธรรมะเป็นหลักในการปกครองประเทศ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย พระเจ้าจักรพรรดินับเป็นผู้นำในอุดมคติตามพุทธธรรม

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ หน้า ๖๑)

๑.๒ **มหาสมมติ หรือ มหาชนสมมติ** เป็นชื่อที่ใช้เรียกผู้นำที่สมาชิกส่วนใหญ่ของสังคมเลือกขึ้นมา ในคัมภีร์พระพุทธศาสนากล่าวว่า ผู้นำคนแรกของมนุษย์มาจากการเลือกตั้ง เพราะคำว่ามหาชนสมมติ แปลตามตัวว่าตั้งขึ้นมาโดยคนส่วนมาก

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๑ หน้า ๑๐๑)

๑.๓ **ขัตติยะ** เป็นชื่อของผู้นำที่ประชาชนพร้อมใจกันมอบหน้าที่ให้จัดสรรที่ทำกินให้แก่พวกเขาอย่างเป็นธรรม คำว่าขัตติยะ หากแปลตามรากศัพท์ก็จะได้ว่า ผู้เป็นใหญ่แห่งนาทั้งหลาย มีเจ้าของนา แต่ได้รับการยินยอมจากมวลสมาชิกให้เป็นผู้มาแบ่งนาและดูแลรักษานาให้

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๑ หน้า ๑๐๑)

๑.๔ **ราชา** เป็นคำกล่าวยกย่องสรรเสริญที่ประชาชนมอบให้แก่ผู้นำของเขา ในฐานะที่ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างน่าพอใจ เป็นที่ประทับใจ คำว่าราชา หากแปลตามรากศัพท์ก็จะได้ว่า ผู้ที่ทำให้คนอื่นพอใจโดยธรรม คือใช้ธรรมะเป็นหลักในการปฏิบัติหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุขของคนอื่น มีใช้เพื่อตนเอง

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๑ หน้า ๑๐๑)

คำที่ใช้เรียกผู้นำทั้งสี่คำนี้ ประชาชนยุคบรรพกาลพากันเรียกขานตามหน้าที่ที่ปฏิบัติ และเรียกขานตามความรู้สึกอันเกิดจากการประเมินผลงานที่ผู้นำทำให้พวกเขาชื่นใจ การเกิดขึ้นของผู้นำก็ดี การปฏิบัติภารกิจก็ดี ความรักและความชอบธรรมที่ผู้นำได้รับจากประชาชนก็ดี ล้วนเป็นผลมาจากการที่ผู้นำตั้งตนอยู่ในธรรมอย่างเคร่งครัดทั้งสิ้น

๒. ราชธรรม

คือหลักธรรมที่สถาบันกษัตริย์พึงยึดถือปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและอาณาประชาราษฎร์ ซึ่งพอจะประมวลได้ดังต่อไปนี้

๒.๑ **จกักวัดติธรรม** พระเจ้าจักรพรรดิทุกพระองค์ล้วนเคารพนับถือ ยกย่องพระธรรมว่าเป็นธงชัย ยึดธรรมะเป็นหลัก ยกธรรมะเป็นใหญ่ในการปกครองประเทศ ทุกวันพระขึ้นหรือแรมแปดค่ำ และสิบห้าค่ำ พระเจ้าจักรพรรดิทรงสมาทานอุโบสถศีลเป็นนิตย เมื่อมีเวลาว่างก็หมั่นเข้าหาสมณพราหมณ์ผู้ดำรงมั่นอยู่ในความไม่ประมาท มุ่งเข้มชีวิต

เข้าสู่พระนิพพาน เพื่อศึกษาธรรมะให้รู้ว่า อะไรเป็นกุศลควรปฏิบัติสะสม อะไรเป็นกุศลควรงดเว้น เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขของตนเอง และอาณาประชาราษฎร์

ในส่วนการปกครองประเทศ พระเจ้าจักรพรรดิล้วนทำนุบำรุงประชาชนทั้งภายในเมืองหลวงและชนบทให้รอดพ้นจากความอดอยากยากจน ปลอดภัยจากจากอันตรายต่าง ๆ ไม่เปิดโอกาสให้ประชาชนผิดศีลผิดธรรมขึ้นในบ้านเมือง โดยการหมั่นออกสอนศีลธรรมอยู่เนืองนิตย์ด้วยพระองค์เอง ดูแลรักษาสัตว์ป่า ให้ความอุปถัมภ์บำรุงสมณชีพราหมณ์ผู้แสวงหาความสงบ

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๑๑ หน้า ๖๑-๖๕)

๒.๒ ทศพิธราชธรรม คือธรรมที่พระราชาหรือผู้นำรัฐพึงถือปฏิบัติเพื่อความเจริญมั่งคั่ง และสงบสุข ของรัฐและประชาราษฎร์ ประกอบด้วย ทานะ สีละ ปริจจาคะ อาชวะ มัทวะ ตปะ อักโกธะ อวิหิงสา ชันติ อวิโรธนะ

(พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม ๒๘ สุตต.ขุ.ชาตก)

(๒) : ปญญาสมทานิปาตชาตกั หน้า ๘๖)

ท่านพุทธทาสได้แปลและอธิบายธรรมะเหล่านี้เอาไว้ว่า

๒.๒.๑ ทานะ การให้ปันปัจจัยแห่งชีวิต อะไรเป็นปัจจัยแห่งการดำรงอยู่แห่งชีวิต ก็ให้ปัจจัยเหล่านั้น

๒.๒.๒ สีละ ภาวะปกติ และเหตุปัจจัย หรือการจัดการที่ทำให้เกิดภาวะปกติ

๒.๒.๓ ปริจจาคะ เป็นการให้ในภายใน ไม่ต้องมีผู้รับก็ได้ เป็นการให้สิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน เช่น การละกิเลสเป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการละความเห็นแก่ตัว

๒.๒.๔ อาชวะ ความซื่อตรง คือซื่อตรงต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อหน้าที่การงานแห่งความเป็นมนุษย์

๒.๒.๕ มัทวะ ความอ่อนโยนต่อบุคคล ซึ่งใคร ๆ ก็ชอบความอ่อนโยน แม้สัตว์เดรัจฉานก็ยังชอบความอ่อนโยนของเจ้าของ

๒.๒.๖ ตปะ ความเพียรที่เฝ้าอุปสรรค เช่น อิทธิบาท ๔ มีแล้วก็เฝ้าความสำเร็จ ก่อให้เกิดความสำเร็จ

๒.๒.๗ อักโกธะ ไม่โกรธตัวเอง ไม่โกรธผู้อื่น

๒.๒.๘ อวิหิงสา ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนคนอื่น

๒.๒.๙ ชันติ ความอดทน คือรอได้ คอยได้ ไม่กระวนกระวายใจ ไม่หวั่นไหวในการเผชิญหน้ากับวิกฤติต่าง ๆ

๒.๒.๑๐ อวิโรธนะ ไม่มีอะไรพิรุณที่ผิดไปจากความถูกต้อง

(ธรรมบรรยายชุดทศพิธราชธรรม พุทธทาสภิกขุ หน้า ๓๖-๓๙)

๓. ตูลาการธรรม

การปกครองในระบอบราชาธิปไตยนั้น พระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในด้านการบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการโดยตรงด้วยพระองค์เอง ถ้าการตัดสินใจในด้านใดผิดพลาด ความสูญเสียทั้งชีวิตและทรัพย์สินจะเกิดขึ้นแก่ประชาชนทันที เนื่องจากกษัตริย์ทรงออกกฎหมายด้วยพระองค์เอง และใช้กฎหมายด้วยพระองค์เอง การปฏิบัติพระราชภารกิจจึงต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบ บริสุทธิ์ ยุติธรรม

มหาปทุมชาดก ได้กล่าวถึงธรรมะของพระมหากษัตริย์ที่จะต้องใช้ในการพิจารณาวินิจฉัยอรรถคดีเพื่อลงโทษผู้ทำผิดเอาไว้ว่า

พระราชารู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน ไม่เห็นโทษของผู้อื่นว่าน้อยหรือมากโดยประการทั้งปวง ไม่พิจารณาด้วยพระองค์เองก่อน แล้วไม่ฟังลงอาญา พระมหากษัตริย์พระองค์ใดยังไม่ทันพิจารณาแล้วลงพระราชอาญา พระมหากษัตริย์พระองค์นั้นชื่อว่า ย่อมกลืนกินพระกระยาหารพร้อมด้วยหนามเหมือนคนตาบอดกลืนกินอาหารพร้อมด้วยแมลงวัน

พระมหากษัตริย์พระองค์ใด ทรงลงพระอาญากับผู้ไม่ควรลงพระอาญา ไม่ฟังลงอาญากับผู้ที่ควรลงพระอาญา พระมหากษัตริย์พระองค์นั้น เป็นเหมือนคนเดินทางไม่ราบเรียบ ไม่รู้ว่าทางเรียบหรือไม่เรียบ พระมหากษัตริย์พระองค์ใด ทรงเห็นเหตุที่ควรลงพระราชอาญา และไม่ควรถงพระราชอาญา และทรงเห็นเหตุนั้นโดยประการทั้งปวงเป็นอย่างดีแล้ว ทรงปกครองบ้านเมือง กษัตริย์พระองค์นั้นก็สมควรปกครองราชสมบัติ

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๗ หน้า ๑๒๐-๑๒๑)

ชาดกนี้ชี้ให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์เมื่อต้องทำหน้าที่ตุลาการวินิจฉัยอรรถคดี ฟังพิจารณาอย่างรอบคอบจนพบความจริงในทุกด้านแล้ว จึงตัดสินโทษานุโทษไปตามความจริงที่ปรากฏอย่างชัดเจนถูกต้อง หัวใจสำคัญของตุลาการจึงอยู่ที่ความจริงเป็นหลัก เพื่อหลีกเลี่ยงการจับแพะมาลงโทษ ซึ่งเป็นบาปอย่างรุนแรงที่ไปลงโทษผู้บริสุทธิ์ ความจริงจึงเป็นธรรมสูงสุดที่ตุลาการทุกคนควรยึดถืออย่างเคร่งครัด ในการปฏิบัติหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง

๔. รัฐประศาสนธรรม

ในการบริหารประเทศให้ประสบความสำเร็จนั้น พระมหากษัตริย์จะต้องเริ่มต้นบริหารตนให้มีความพร้อม โดยเฉพาะในด้านจิตใจ ต้องตั้งมั่นอยู่ในแนวทางแห่งมัชฌิมาปฏิปทา ปราศจากภาวะทั้งบวกและลบ ดังที่มหาปทุมชาดกกล่าวไว้ว่า

พระมหากษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนโยนโดยส่วนเดียว มีพระทัยกล้าแข็งโดยส่วนเดียวก็ไม่อาจที่จะดำรงพระองค์ไว้ในอิสริยยศที่สูงส่งได้ เพราะเหตุนี้พระมหากษัตริย์ไม่พึงประพฤติดุเหตุทั้งสอง คือพระทัยอ่อนเกินไปหรือแข็งเกินไป พระมหากษัตริย์ผู้มีพระทัยอ่อนก็ถูกประชาราษฎร์ดูหมิ่นดูแคลน พระมหากษัตริย์ผู้มีพระทัยแข็งนักก็มีคนจ้องแวง พระมหากษัตริย์ทรงทราบเหตุทั้งสองอย่างแล้ว ดำรงตนไว้ในทางสายกลาง

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม๒๗ หน้า ๑๒๑)

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงมีพระทัยที่พร้อมอย่างถูกต้องเหมาะสมแล้ว พระมหากษัตริย์จะต้องมีความสามารถที่จะบริหารคนที่จะทำงานตอบสนองพระราชนโยบายให้ประสบความสำเร็จ

เตสกุณชาตก ได้สะท้อนแนวคิดในเชิงบริหารรัฐกิจเอาไว้ พอสรุปประเด็นได้ว่า

๔.๑ พระราชาพึงแต่งตั้งอำมาตย์ที่เป็นปราชญ์ มีความฉลาดรอบรู้ในเรื่องผลประโยชน์ของชาติ เก็บความลับได้ดี ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่มีประวัติเสื่อมเสียเรื่องทุจริต มีความใกล้ชิดกับพระราชา เป็นที่ไว้วางพระทัยให้อยู่ในตำแหน่งที่สำคัญ ที่จะแสวงหา ดูแลรักษา และพัฒนาผลประโยชน์ของชาติให้เจริญงอกงาม

๔.๒ พระราชาพึงบริหารการเงินการคลังของชาติด้วยพระองค์เอง ไม่ไว้วางใจให้ใครจัดการทรัพย์สินและกฐินนี้ยืมสินแทน พระราชาต้องมีความรอบรู้อย่างได้รายจ่ายของแผ่นดินอย่างละเอียด

๔.๓ พระราชาพึงบำรุงขวัญและกำลังใจแก่คนทำงานใกล้ชิดอย่างยุติธรรม โดยยกย่องคนที่ควรยกย่อง ชมคนที่ควรชม

๔.๔ พระราชาควรเรียงลำดับราชกิจที่จะต้องทรงบำเพ็ญแต่ละเรื่องก่อนหลัง และทรงเข้าใจเรื่องนั้น ๆ อย่างถ่องแท้

๔.๕ พระราชาจะต้องหมั่นเสด็จออกเยี่ยมเยียนปฏิสันถาร หรือชี้แนะเรื่องราวต่าง ๆ แก่ชาวชนบทที่อยู่ไกล

๔.๖ พระราชาจะต่อทรงตระหนักว่า เจ้าหน้าที่ผู้เก็บภาษีอากรที่ทุจริต ไม่ปฏิบัติหน้าที่โดยอุทธรณ์ ย่อมทำลายทรัพย์สินของแผ่นดินและทำลายรัฐสีมาให้พินาศล่มจมได้

๔.๗ พระราชาไม่พึงมอบรัฐกิจให้แก่คนอื่น หรือทรงดำเนินภาระด้วยพระองค์เอง ด้วยความเร่งร้อนเกินเหตุ เพราะหากเกิดความผิดพลาดขึ้นมาแล้ว ย่อมประสบความเดือดร้อนในภายหลัง พึงปฏิบัติราชกิจทั้งปวงด้วยพระวิจารณ์ญาณที่ละเอียดลึกซึ้ง

๔.๘ พระราชาไม่พึงทรงละเลยการบำเพ็ญพรต และไม่ตกเป็นทาสของความ
โกรธ เพราะตระกูลที่มั่งคั่ง หรือประเทศที่มั่งคั่ง ต้องพบความหายนะเพราะความ
โกรธมาแล้ว

๔.๙ พระราชาไม่พึงทรงดำริว่าตนเองเป็นใหญ่แล้วกดขี่ประชาชน อย่าให้
ประชาชนหญิงชายในแว่นแคว้นต้องได้รับความทุกข์เลย

๔.๑๐ พระราชาไม่พึงลุ่มหลงในกามคุณ เพราะจะเป็นเหตุให้โรคทรัพย์พินาศ
แต่พระราชาจะต้องหมั่นบำเพ็ญกุศล ไม่ทรงประพฤตินั่นเยี่ยงนักเลง ไม่ทรงทำลาย
ราชทรัพย์ให้พินาศ เป็นผู้ทรงศีลทรงธรรม

๔.๑๑ พระราชาต้องเป็นผู้ทรงปัญญา เพราะกำลังทำประการได้แก่ กำลังแขน
กำลังโรคทรัพย์ กำลังอำมาตย์ กำลังแห่งตระกูลใหญ่ กำลังแห่งปัญญาของพระราชา
ที่มีอยู่

บัณฑิตกล่าวว่า กำลังปัญญาประเสริฐที่สุดกว่ากำลังทั้งหลาย โดยให้เหตุผลว่า
ถ้าบุคคล แม้มีชาติตระกูลสูง แต่มีปัญญาทราม แม้ได้ราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ ก็ไม่
สามารถรักษาราชสมบัติไว้ได้ แม้ได้แผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ก็ถูกผู้มีปัญญาตีมาแย่งชิง
แผ่นดินนั้นไปเสีย จึงสมควรพอกพูนสะสมปัญญา เพราะปัญญาเป็นเครื่องมือในการ
วินิจฉัยสิ่งที่ได้ศึกษามาว่าถูกต้องหรือไม่ ปัญญาเป็นเครื่องเพิ่มพูนเกียรติคุณและชื่อเสียง
ผู้มีปัญญาเพียงพร้อม แม้เมื่อต้องเผชิญทุกข์ ก็สามารถหาความสุขได้

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๗ หน้า ๔๘๔-๔๘๕)

๕. ปมุขธรรม

ในระบบราชาธิปไตย แม้ว่าพระมหากษัตริย์คือผู้นำสูงสุดที่มีอำนาจเต็มที่ จึงจะ
นำประชาชนไปในทางไหนก็ได้ แต่ในทางพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ต้องมีภาวะ
ผู้นำในการปฏิบัติภารกิจอย่างถูกต้องเป็นธรรมด้วย ราโชวาทชาดกได้สะท้อน
แนวความคิดของภาวะผู้นำไว้อย่างชัดเจนว่า

เมื่อโคทั้งหลายว่ายน้ำข้ามแม่น้ำไป ถ้าโคตรร้นำฝูงว่ายน้ำคด โคทั้งหมดก็ว่ายน้ำคด
ไปตามด้วย ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับเลือกตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น
ประพฤติไม่ถูกต้องธรรม ประชาชนก็จะประพฤติไม่ถูกต้องธรรมด้วยเช่นกัน ถ้าพระราชาผู้เป็น
ใหญ่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนในรัฐย่อมเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า เมื่อโคทั้งหลายว่ายน้ำ
น้ำข้ามไป หัวหน้าฝูงว่ายน้ำตรง โคทั้งหมดก็ย่อมว่ายน้ำตรงไปตามกัน

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลายก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับเลือกตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติ
ถูกต้องธรรม ประชาชนก็ย่อมประพฤติถูกต้องธรรมไปตามโดยแท้ ถ้าพระราชาทรงธรรม
ประชาชนทั่วแว่นแคว้นก็อนตาทลับ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๗ หน้า ๑๔๘)

๖. วัตตบพธรรม

คือธรรมที่พระราชาก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนเป็นนิตยต่อประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกส่วนของแผ่นดิน เตสกฤษชาตคได้กล่าวถึงวัตตบพว่า

ข้าแต่มหाराชา ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรม ในพระราชมารดา พระราชบิดา ... ในพระโอรส และในพระมเหสี... ในมิตรและอำมาตย์... ในพาหนะและพลนิกาย... ในชาวเมืองและชาวชนบท... ในสมณะและพราหมณ์... ในเนื้อและนก... ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรม เพราะธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วนำความสุขมาให้ ครั้นพระองค์ทรงประพฤติธรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค ข้าแต่พระมหाराชา ขอพระองค์จงทรงประพฤติธรรม... ขอพระองค์อย่างทรงประมาทธรรมเลย ขอพระองค์จงคบหาสมาคมกับผู้มีปัญญา จงทรงคุณธรรมอันงาม ของพระองค์จงทรงปฏิบัติธรรมให้ครบถ้วนเถิด

(พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๗ หน้า ๔๘๗)

วัตตบพได้สะท้อนแนวคิดทางการปกครองและมนุษย์สัมพันธ์ว่า พระราชาก็ต้องปฏิบัติราชการกิจ ดูแลความสุขทุกข์ของปวงอาณาประชาราษฎร์ทุกหมู่เหล่าอย่างทั่วถึงครอบคลุมไปถึงสัตว์ป่าและทรัพยากร อันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน โดยมีธรรมะเป็นหลักในทุกเรื่อง ทุกขั้นตอน

ในหลักการบริหารประเทศตามพุทธธรรมศน์ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใด ชื่อใด แต่สิ่งสำคัญที่จะต้องวางไว้เป็นหลักก็คือต้องมีธรรมะเข้าไปประกอบด้วยในทุกเรื่องของการดำเนินการบริหารรัฐกิจ เพราะตัวธรรมะจะเป็นตัวสร้างความถูกต้องดีงาม ที่จะทำให้รัฐกิจนั้นสัมฤทธิ์ผลออกมาเป็นความสงบสุขของมหาชน ตามที่นักปกครอง หรือนักบริหารทุกคน ทุกยุค ทุกสมัย มุ่งมั่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราช เมื่อเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติได้พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนชาวสยาม นับตั้งแต่วันนั้นจนถึงวันนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลมหาราชของชาวไทยทั้งมวล ก็ยังทรงใช้ธรรมะเป็นธงชัย เติตพุนธรรมะใช้ธรรมะเป็นหลักในการบริหารรัฐกิจทั้งปวงอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ พระราชกิจทั้งมวลที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาถึงครั้งศตวรรษกว่า บัดนี้ได้ผลิตดอกออกผลเป็นประโยชน์และความสุขสงบเย็นแก่พสกนิกรไทยทุกถ้วนหน้า ตามพระราชมโนปณิธานทุกประการ ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชน พระองค์ได้ทรงปฏิบัติราชธรรมตามอุดมคติแห่งพุทธธรรมอย่างเคร่งครัดเยี่ยงพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตทั้งหลาย สมควรที่พสกนิกรชาวไทยทั้งแผ่นดินจะได้เทิตพระเกียรติแต่พระองค์ว่า เป็นพระธรรมราชาผู้สถิตอยู่กลางใจแห่งมหาชนไทย ด้วยความภาคภูมิใจตลอดไป

พระพุทธศาสนากับประชาธิปไตย*

๑. แนวการวิจารณ์

การวิจารณ์หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก จะต้องมีความรู้พื้นฐาน ๔ ประเภท คือ

๑.๑ รู้บาลีพระไตรปิฎกดี (สพยณชน) เพื่อที่จะเป็นหลักในการตีความคำสอนให้ตรงกับความหมายดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า

๑.๒ รู้ความหมายพระไตรปิฎกดี (สาตถ) คือต้องอ่านคำสอนที่ท่านแปลจากพระไตรปิฎกมาเป็นภาษาของตน เช่น พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นไทย พระไตรปิฎกฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งคำอธิบายที่เรียกว่า **อรรถกถา**

๑.๓ มีความรู้ในวิทยาการสมัยใหม่ดี โดยเฉพาะในแง่ **ประยุกต์วิทยา** (Technology) อย่างน้อยที่สุดก็สามารถจับประเด็นหลักของวิทยการนั้น ๆ ได้ว่าด้วยเรื่องอะไร สามารถนำมาเทียบเคียงสังเคราะห์กับพุทธธรรมได้ในแง่ใดบ้าง

๑.๔ มีจิตใจเปิดกว้าง (open mind) ตามแนวกาลามสูตร ที่ว่าอย่าเชื่อเพียงเพราะฟังตามกันมา ฯลฯ ผู้นี้เป็นครูของเรา สามารถจะรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นด้วยจิตใจที่เยือกเย็น และตอบโต้ได้อย่างมั่นคง และด้วยเหตุด้วยผลจากการปฏิบัติของตนเอง

เมื่อมีความรู้พื้นฐานแล้ว ก็ต้องมีหลักในการวิจารณ์ ดังนี้

๑. ตั้งข้อสงสัย (ปุจฉา) ว่าสิ่งนั้น คืออะไร ? มาจากไหน ? เพื่ออะไร ? และโดยวิธีใด ? ตามหลักอริยสัจ

๒. ค้นคว้าหาคำตอบตามแนว **ธรรมวินัย** คือวิจัยธรรม เพราะธรรมวินัยของพระพุทธเจ้านั้นมีคุณลักษณะหนึ่งคือ **เอहिปัสสิโก** คือเชิญมาดู (come and see) เชิญมาพิสูจน์ค้นคว้าทดลองปฏิบัติ อย่างน้อยที่สุด คือการรวบรวมข้อมูล อันเกี่ยวกับธรรมด้านนั้น ๆ ว่ามีอยู่ที่ใดบ้าง มีคำอธิบายเดิมอย่างไร และจะนำมาตีความในโลกสมัยปัจจุบันได้อย่างไร

๓. หาข้อสรุป หาข้อยุติที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น อย่าหาข้อสรุปที่มุ่งเอาแพ้เอาชนะอย่างเดียว อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอภิลักขิตปิฎกสูตรว่า การศึกษาวิจารณ์นั้นมี ๓ แบบคือ

๑) ศึกษาเพื่อข่มผู้อื่น เอาชนะผู้อื่น อย่างนี้จัดเป็นการศึกษาวิจารณ์ที่เรียกว่า **กูพิช** ทำให้เกิดการโทษแก่ตนเอง

* พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). พุทธศาสตร์ปริทรรศน์. (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๐-๘๗.

๒) ศึกษาวิจารณ์ เพื่อหาแนวทางให้เกิดการออกไปจากทุกข์ เอให้เกิดการดับทุกข์ แนวธรรมสากัจฉา ก็อาศัยแนวนี้ จึงเกิดมงคลแก่ผู้สนทนาธรรม และทำให้พ้นทุกข์ได้ เป็น **นิสสรณปริยัติ**

๓) ศึกษาวิจารณ์เพื่อเป็นตัวอย่างผู้อื่น เพื่อให้เกิดแนวคิดกระตุ้นแรงเร้าในการปฏิบัติธรรมแก่ศิษย์และรุ่นน้อง ๆ เรียกว่า **แบบเรื่องคลัง – ภัณฑาคาริกปริยัติ**

ต่อไปนี้จะได้ตั้งประเด็นวิจารณ์เป็นข้อ ๆ ไปในเรื่องที่เห็นว่าสมควรแก่การวิจารณ์

๒. หลักประชาธิปไตย

คำว่า “ประชาธิปไตย” หรือ “Democracy” เป็นคำที่ใช้มานานตั้งแต่สมัยกรีก รุ่งเรืองโบราณ ซึ่งมุ่งแสดงถึงการปกครองที่ให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการแสดงออกมีส่วนร่วมในการปกครองโดยเลือกผู้แทนเข้าไปนั่งในสภาบริหารและสภานิติบัญญัติ ผู้ให้คำนิยามแก่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่กระชับและสั้น คือลิ่งคอล์น ที่ว่า **ประชาธิปไตย คือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชนและเพื่อประชาชน**

หลักของประชาธิปไตย คือให้อำนาจแก่ประชาชน ทั้งทางนิติบัญญัติ บริหารและด้านพิจารณารรชคดี ที่เรียกว่า ตุลาการ อย่างไรก็ดี มีผู้กล่าวถึงหลักของประชาธิปไตยว่ามี ๕ หลักด้วยกันคือ

๑) หลักเสรีภาพ (Liberty) ซึ่งต้องประกอบด้วย สิทธิ หน้าที่ อิสรภาพ และสมภาพ จะต้องอยู่ร่วมกัน

๒) หลักความเสมอภาค (Equality) คือความเท่าเทียมกัน ในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐ

๓) หลักเหตุผล (Rationality) การตัดสินใจขัดแย้งด้วยเหตุผล

๔) การตัดสินใจโดยเสียงข้างมาก (Majority) เสียงข้างน้อยได้รับการคุ้มครอง (Majority rule, minority right)

๕) การผลัดเปลี่ยนกันหมุนเวียนดำรงตำแหน่ง (Rotation) ไม่ผูกขาดแต่คนใดคนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เพียงผู้เดียว

๓. แนวความคิดประชาธิปไตยในพระไตรปิฎก

๓.๑ แนวคิดเรื่องประชาธิปไตยตามแนวพระวินัยปิฎก

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติพระวินัย เพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ แต่การบัญญัติวินัยนั้นก็ทรงบัญญัติเป็นพระสงฆ์ มิได้บัญญัติตามลำพัง ต้องให้เกิดเรื่องก่อน แล้วประชุมสอบสวนแล้วบัญญัติพระวินัย

ท่ามกลางพระสงฆ์ ด้วยความเห็นชอบของพระสงฆ์ต่างพร้อมใจกันนำไปปฏิบัติ การทำ
กรรมต่าง ๆ ของพระสงฆ์ ยกเว้นอุปโลกนกรรม ล้วนทำให้เป็นการสงฆ์ทั้งสิ้น กล่าวคือ
ญัตติกรรม--ทำด้วยสงฆ์จตุรวรรค คือ ๔ รูปขึ้นไป เช่นการสวดปาฏิโมกข์
ญัตติทุติยกรรม--ทำด้วยสงฆ์ปัญจวรรค คือ ๕ รูปขึ้นไป เช่นเรื่องกฐิน
ญัตติจตุตถกรรม--ทำด้วยสงฆ์ทศวรรค คือตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป ยกเว้นในที่กัณดาร
เช่นการอุปสมบท การให้มานัตต์ การสวดอัphan ก็ต้องใช้สงฆ์ตั้งแต่ ๒๑ รูปขึ้นไป จึง
กล่าวได้ว่า

พระวินัย คือรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ

พระสงฆ์ คือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

คุณสมบัติของพระสงฆ์ คือคุณสมบัติของสมาชิก

อำนาจของพระสงฆ์ คืออำนาจของอธิปไตย

อธิกรณ์สงฆ์ทั้ง ๔ คือ

ก. วิวาทาธิกรณ์-การขัดแย้งกันเกี่ยวกับพระธรรมวินัย

ข. อนุวาทาธิกรณ์-การโจทก์กันด้วยอาบัติต่าง ๆ

ค. อาปัตตาธิกรณ์-การละเมิดอาบัติต่าง ๆ

ง. กิจจาธิกรณ์-กิจของสงฆ์ที่เกิดขึ้นที่จะพึงทำด้วยจำนวนต่าง ๆ ต่างก็

จะต้องระงับด้วยวิธีการที่เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ ๗ คือ

๑. สัมมุขาวินัย ระงับต่อหน้าสงฆ์ ต่อหน้าบุคคล ต่อหน้าวัตถุ

๒. สติวินัย การระงับด้วยการให้เกียรติแก่พระอรหันต์ ผู้มีสติสมบูรณ์

๓. อุมุพหกวินัย การระงับเหตุด้วยการยกเน้นให้แก่ผู้ทำผิดในขณะที่เป็น

บ้า คือได้หลงไปแล้ว

๔. เภภุยยสิกา ระงับด้วยเสียงข้างมากลงมติ

๕. ปฎิญาตกรณะ ระงับด้วยการทำตามปฎิญา

๖. ตัสสปาปิยสิกากรรม ระงับด้วยการลงโทษศัตรูผู้ถูกสอบสวนแล้ว พุด

ไม่อยู่กับร่องกับรอยให้การรับแล้วปฏิเสธ ปฏิเสธแล้วรับเป็นต้น

๗. ตินวัตถการวินัย ระงับด้วยการประนีประนอมทั้งสองฝ่าย ดุจเอาหญ้า

ทับสิ่งสกปรกไว้ไม่ให้มีกลิ่น

ทั้งอธิกรณ์และการระงับต้องทำให้เป็นการสงฆ์เป็นส่วนใหญ่ ดุจการตั้งกรรมาธิการ
ฝ่ายต่าง ๆ ฉะนั้นจึงเป็นการทำงานเป็นกลุ่มเป็นทีม

และในการประชุมทำสังฆกรรมต่าง ๆ เป็นการสงฆ์นั้น ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์จริง
ๆ ถ้ามีข้อข้องใจมีสิทธิยับยั้ง (Vote) ได้ แม้เพียงเสียงเดียวสงฆ์ทั้งหมดก็ต้องฟัง ดังทำย
กรรมวาจาว่า

“ยสฺสายสฺมโต ขมติ...

...โส ตฺถุหฺสฺส ยสฺส น ขมติ โส ภาเสยฺย”

“ถ้ากรรมนี้ ชอบใจต่อท่านผู้ใด ท่านผู้นั้นพึงเจียบ ถ้าไม่ชอบใจท่านผู้ใด ท่านผู้นั้น พึงพูดขึ้น”

อนึ่งการทำกรรมอันใดก็ตาม พระวินัยจะต้องพร้อมเพรียงกัน ดังคำขึ้นต้นของ กรรมวาจาว่า

“ยฺหิ สงฺฆสฺส ปตฺตกฺกลํ”

ซึ่งแปลว่า “ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ พร้อมแล้ว...สงฆ์พึงทำ...” ดังนี้ นี่คือนิเวศน์ความในมหาขันธกะ มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่ม ๔

๓.๒ แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตย ตามแนวพระสูตรตันตปิฎก ซึ่งอาจนำมาเป็นประเด็นวิจารณ์ได้ ดังนี้

๑) **หลักเสรีภาพทางความคิด** พระพุทธเจ้าได้ให้โอกาสแก่ประชาชนชาวกาลามะในการที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อ คำสอนของนักบวช ที่มาเผยแผ่คำสอนด้วยข้อความดังต่อไปนี้

“ดูก่อนกาลามะทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่างเชื่อเพียงเพราะ

๑. การฟังตามกันมา (มา อนุสฺสเวณ)
๒. การถือกันสืบ ๆ มา (มา ปรมฺปราย)
๓. ชั่วเล่าลือ (มา อิติกิราย)
๔. การอ้างตำรา (มา ปิฎกสมฺปทาเนน)
๕. การใช้ตรรกะ (มา ตกฺกเหตุ)
๖. การอนุমান (มา นยเหตุ)
๗. การตรึกตรองตามอาการ (มา อาการปริวิตกฺเกณ)
๘. เข้าได้กับทฤษฎีที่ตนคิดไว้ (มา ทิฎฺฐินิฆฺมานขนฺติยา)
๙. มองเห็นลักษณะว่าน่าเชื่อถือ (มา พฺพรุปราย)
๑๐. สมณะนี้เป็นครูของเรา (มา สมโณ โน ครูติ)

ต่อเมื่อได้รู้เข้าใจด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านั้น เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควรละ หรือถือปฏิบัติตามนั้น” (อ.ติก.๒๐/๕๐๕/๒๔๑)

๒) **หลักความเสมอภาค** ในพระธรรมวินัย จะเห็นได้จากหลักความอัศจรรย์ของพระธรรมวินัย ๘ อย่าง เปรียบเทียบกับความอัศจรรย์ของมหาสมุทร ๘ อย่าง ดังนี้

(๑) ธรรมวินัยหรือพระพุทธศาสนามีการศึกษาตามลำดับ ทำตามลำดับ ปฏิบัติตามลำดับ แห่งตลอดรอดหน้ดด้วยการทำต่อเนื่อง ดุจมหาสมุทรลุ่มลึกตามลำดับ

(๒) สวากของพระพุทธเจ้าที่แท้ไม่ล่วงสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว แม้จะต้องสละชีวิตก็ยอม ดุจมหาสมุทรไม่ล้นฝั่ง

(๓) สงฆ์ย่อมกันคนชั่วให้ห่างไกล ดุจทะเลซัดซากศพให้เข้าสู่ฝั่งฉะนั้น

(๔) วรรณะ ๔ ออกบวชแล้วย่อมละซึ่งโคตรในกาลก่อน ถึงการนับว่าเป็นสมณศากยบุตร ดุจน้ำจากแม่น้ำทั้งหลาย เมื่อมาถึงมหาสมุทรแล้ว ก็เป็นน้ำมหาสมุทรอันเดียวกัน

(๕) แม้ฝนตก มหาสมุทรก็ไม่ปรากฏความพร่องและความเต็ม ฉันทิภิกษุในธรรมวินัย ที่ดับกิเลสด้วยนิพพานธาตุ ย่อมไม่ทำให้พระนิพพานเต็ม

(๖) พระธรรมวินัยมีรสเดียว คือวิมุตติรส-รสแห่งความหลุดพ้น ดุจมหาสมุทรมีรสเดียวคือ รสเค็ม (เอกรโส-โลณรโส, เอกรโส-วิมุตติรโส)

(๗) มหาสมุทรเต็มไปด้วยรัตนะนานาประการ ฉันทิ พระธรรมวินัยก็มากด้วย ธรรมรัตนะ คือสติปัญญา ๔, สัมมปธาน ๔, อิทธิบาท ๔, อินทรีย์ ๕, พล ๕, โพชฌงค์ ๗, มรรค ๘, ฉันทนั้น

(๘) มหาสมุทร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์มีชีวิตใหญ่ ๆ เช่น ปลาติมิงคลา ติปริมังคลา อสุร นาค คนธรรพ์ ฉันทิ พระธรรมวินัยก็มีอริยบุคคล ๔ และผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นอริยบุคคล ๔ ฉันทนั้น. เหตุนี้จึงทำให้ภิกษุยินดียิ่งในธรรมวินัย (อ.อภฺธก.๒๓/๑๐๘/๒๐๗)

๓) **หลักความเป็นพี่น้องกัน หรือ ภราดรภาพ คือ สหธรรมิก ผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน ควรมีธรรมต่อไปนี้**

ก. สังคหวัตถุ ๔ คือแบ่งปัน, พุดไพเราะ, บำเพ็ญประโยชน์และวางตนเคียงบ่าเคียงไหล่ ร่วมสุขร่วมทุกข์ (อ.จตุกก.๒๑/๓๒/๔๒)

ข. สาราณียธรรม ๖ คือจะพูด จะทำ จะคิด ก็ประกอบด้วยเมตตาจิต แบ่งปันลาภกันอย่างทั่วถึง, มีศีลเสมอกันและมีทัศนคติเสมอกัน (อ.ฉก. ๒๒/๒๘๒/๓๒๑)

ค. หลักการบริหารนิยธรรม ๗ คือ

- หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ
- เมื่อประชุมก็พร้อมกันเข้าประชุม และพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
- ไม่ทำลายหลักการเดิม
- เคารพผู้หลักผู้ใหญ่
- คู่มครองสตรีไม่ให้ถูกข่มเหง
- เคารพเจตีย์ อนุสาวรีย์คนสำคัญของชาติ
- ให้การคุ้มครองอารักขาสมาณะชีพรามณ์ ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบในรัฐ

(อ.สตุตต.๒๓/๒๐/๑๘)

๔) **หลักการใช้อธิปไตย** พระพุทธเจ้าทรงนิยม **ธรรมาธิปไตย** คือเอาหลักการเป็นใหญ่ มิใช่ **อัตตาธิปไตย** เอาตนเป็นใหญ่ หรือ **โลกาธิปไตย** เอาโลกหรือเอาพวกพ้องเป็นใหญ่ ดังพระองค์แสดงไว้อย่างชัดเจน

“ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั่นไม่ใช่สภา”

สัตบุรุษ คือผู้รู้จักเหตุผล-รู้จักคน รู้จักประมาณ-รู้จักกาล-รู้จักชุมชนและรู้จักความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จึงอาจกล่าวได้ว่า

“พระธรรมวินัย ของพระพุทธเจ้าเป็นหลักการปกครองของพระสงฆ์ โดยพระสงฆ์ และเพื่อพระสงฆ์อันมีประโยชน์ ๑๐ ประการเป็นเป้าหมาย คือ

๑. เพื่อหมู่คณะยอมรับว่าดี
๒. เพื่อให้หมู่คณะมีความผาสุก
๓. เพื่อช่อมคนชั่ว
๔. เพื่อปกป้องคนดี
๕. เพื่อขจัดทุกข์ในปัจจุบัน
๖. เพื่อตัดทุกข์ในอนาคต
๗. เพื่อผู้ที่ยังไม่ได้ศรัทธาได้มีความศรัทธา
๘. เพื่อรักษาจิตของคนที่ศรัทธาอยู่แล้ว ให้เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม คือพระพุทธศาสนา
๑๐. เพื่ออนุเคราะห์พระวินัย คือหลักการอันดีงาม ของการอยู่ร่วมกันโดยสันติอย่างที่เราเรียกกันว่า “มีสันติสุขในส่วนตน และสันติภาพในส่วนรวม” ฉะนั้นแล

พระพุทธศาสนากับแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ ?

นำเรื่อง

ก่อนสงครามเย็นระหว่างค่ายโลกเสรีกับค่ายคอมมิวนิสต์จะสิ้นสุดลงนั้น อาจารย์มหาวิทยาลัยในโลกตะวันออกและโลกตะวันตกหลายประเทศ รู้สึกอึดอัดใจในความไม่มีเสรีภาพทางวิชาการเท่าที่ควร โดยเฉพาะอาจารย์บรรยายวิชา “ความคิดทางการเมืองตะวันตก” หรือ “ความคิดทางการเมืองตะวันออก” หรือ “ความคิดทางการเมืองเปรียบเทียบ” ยิ่งในชั้นเรียนที่มีนักศึกษาหัวเอียงขวาตกขอบ (Extreme Rightist) หรือ นักศึกษาหัวเอียงซ้ายตกขอบ (Extreme Leftist) อยู่ด้วย อาจารย์ประจำวิชานั้น ๆ ยิ่งอึดอัด เพราะนักศึกษาตั้งกล่าวนั้นจะไม่สนใจอื่นใดทั้งสิ้น นอกจากคัดค้านเอาจากอาจารย์ให้ได้ว่าซ้ายดี หรือ ขวาดี เท่านั้น

การคัดค้านนั้น รุกเลยเข้ามาในวิชาศาสนาด้วย พระมหาเถระของไทยหลายรูป และนักการศาสนาหลายท่านถูกกระแสนั้นปั่นแสบเอาตัวไม่รอดก็มี พุทธธรรมถูกกระแสนี้ถล่มถึงโหมเอียงไปเอียงมาอยู่พักหนึ่ง กว่าที่จะมีพระมหาเถระอย่างท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุลุกขึ้นมาตีความพุทธธรรมประกาศอย่างกล้าหาญว่า “พุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดียิ่งกว่าคอมมิวนิสต์” นั้น ความกระจางจึงค่อย ๆ ปรากฏขึ้น ข้อถกเถียงกันก็ค่อย ๆ เบาเสียงลง

ด้วยเถรวาทะของท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น นักปฏิวัติตามทฤษฎีของคอมมิวนิสต์ จึงไม่ประกาศสงครามและไม่เปิดแนวรบกับพุทธศาสนาเหมือนเมื่อก่อน

แม้สงครามเย็นจะยุติลงแล้ว โลกไม่ได้แบ่งเป็นโลกที่ ๑ โลกที่ ๒ โลกที่ ๓ และโลกไม่ได้แบ่งเป็นค่ายเสรีประชาธิปไตย (Liberal Democratic Bloc) และค่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ (Socialist-Communist Bloc) เหมือนเมื่อก่อนแล้วก็ตาม มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ก็ยังเปิดสอนคณะรัฐศาสตร์ และยังมีการศึกษาในสาขาวิชาการเมืองการปกครอง การเมืองระหว่างประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แนวคิดทางการเมือง หรือทฤษฎีทางการเมือง กันอยู่ โดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยเฉพาะทางอย่างมหาวิทยาลัยสงฆ์ในประเทศไทย เมื่อเข้าชั้นเรียน เรียนแนวคิดทางการเมือง หรือความคิดทางการเมืองตะวันตก หรือตะวันออก หรือทฤษฎีทางการเมือง ก็ตามคำถามที่ว่า “แนวคิดใดดีกว่ากันระหว่างพุทธกับคอมมิวนิสต์” ก็จะมีให้ตอบอยู่เสมอ จึงควรทำความเข้าใจกันทั้งพุทธและคอมมิวนิสต์นั้นอีกครั้ง

^๑ อุดร จันทวัน. พระพุทธศาสนากับแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ ?. ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๗ ปีการศึกษา ๒๕๔๓, พระสุทิน เขมวโธ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓๓-๔๔๘.

คอมมิวนิสต์กับสังคมไทย

ปัจจุบันนี้หลายคนบอกว่าใครพูดถึงลัทธิคอมมิวนิสต์ และพูดถึงประเทศคอมมิวนิสต์ในทางไม่ดี คนนั้นเป็นคนตกขบวนรถด่วนสายประวัติศาสตร์ไปเสียแล้ว แต่ถ้าวัดถึงคำว่า “สันติภาพ” พูดถึง “มิตรภาพ” คนนั้นเป็นคนทันสมัยที่สุด พอ ๆ กับในประเทศไทยและภูมิภาคส่วนนี้ของโลก ใครไม่รู้จัก IMF คนนั้นก็ตกขบวนรถด่วนสายเศรษฐกิจไปเสียแล้ว

แม้จะตกขบวนก็ยินดีจะตก เพราะแนวคิดทางการเมืองนั้นมันเป็นเพียงคลื่นลูกหนึ่ง ๆ ในทะเลหลวงเท่านั้น เมื่อหายไปที่ก่อตัวขึ้นใหม่เป็นคลื่นยักษ์ได้อีก การที่เราจะรำลึกอดีต เข้าใจปัจจุบัน เพื่อมุ่งมั่นในอนาคตนั้น ถือเป็นสิ่งที่ดี อย่างน้อยที่สุดก็เป็นการสะสมบทเรียน เพื่อปรับปรุงบทเรียนใหม่ที่ดีกว่าในอนาคตนั่นเอง

นับย้อนหลังตั้งแต่ พ.ศ.๒๔๙๒-๒๔๖๐ และ พ.ศ.๒๔๗๕-๒๕๐๕ รวมเวลากว่ากึ่งศตวรรษ สิ่งที่ชนชั้นปกครองในประเทศไทยพากันหวาดกลัวมากที่สุด คือกลัวคอมมิวนิสต์และลัทธิคอมมิวนิสต์ งานสำคัญของผู้ปกครองที่เรียกว่า “อุดมการณ์แห่งรัฐ” หรือ “นโยบายแห่งรัฐ” จึงต่างก็มุ่งไปที่การโจมตีให้ร้ายกับลัทธิคอมมิวนิสต์ว่าเป็นลัทธิอุบาทว์ ที่ทำลายมวลมนุษยชาติ ถึงกับเขียนภาพคอมมิวนิสต์ให้น่าเกลียดน่ากลัวเมื่อโฆษณาชวนเชื่อที่น่าเกลียดน่ากลัวแล้ว คนไม่กลัวตาม ก็จะออกกฎหมายมาบังคับให้คนกลัว ใครไม่กลัวก็就会被จับกุมคุมขังดำเนินคดี หือถูกขังลี้ไปก็มี ในจำนวนผู้ไม่กลัวคอมมิวนิสต์เหล่านั้น ได้มีพระสงฆ์ระดับพระมหาเถระรวมอยู่ด้วยหลายรูป เช่น อาสภมหาเถระ พุทธศาสนิกขุ สีหนาทภิกขุ และปัญญานันทภิกขุ เป็นต้น ช่วง ๒ ทศวรรษหลังคือช่วง พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๐๕ นั้น ในประเทศไทยเราจึงเป็นช่วงแห่งการตีความพุทธศาสนาและพุทธธรรมว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือใกล้เคียงกับอุดมการณ์หรือแนวทางของคอมมิวนิสต์ หรือเข้ากันได้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ในส่วนไหนตอนใดบ้างหรือไม่ และคำถามก็ตามมาว่าคอมมิวนิสต์คืออะไร ชนชั้นผู้ปกครองทั้งในไทยและในโลกเสรีจึงพากันเกลียดและกลัวกันหนักหนา

“พระพุทธศาสนากับแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์” จึงหัวข้อที่น่าสนใจยิ่ง สำคัญว่าจะเริ่มกันตรงไหนอย่างไร

ลำดับเรื่องต่อไปนี่ น่าจะเป็นข้อที่ควรจะนำมาเรียงร้อยให้มีความกลมกลืนกันเพื่อการตีความอย่างสมเหตุสมผลว่า “พระพุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดีเสียยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์” อย่างที่ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุเคยกล่าวไว้เมื่อหลายสิบปีก่อนนั้นหรือไม่

๑. ความหมาย

๑.๑ พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า Buddhism หมายถึงการประมวลรวมซึ่งคำสั่งสอนทั้งของพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกตลอดถึงผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกนั้น ๆ ขณะเดียวกันก็หมายถึงข้อวัตรปฏิบัติและพิธีกรรมของผู้เคารพนับถือในพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระพุทธเจ้า ที่มีผู้นับถือทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในปัจจุบันมากกว่า ๓,๐๐๐ ล้านคนทั่วโลก (หมายเอาจีนแผ่นดินใหญ่ด้วย) และเป็นศาสนาสำคัญของโลกศาสนาหนึ่งในปัจจุบัน

๑.๒ ลัทธิคอมมิวนิสต์

ลัทธิคอมมิวนิสต์ เขียนเป็นภาษาอังกฤษว่า Communism หมายถึงลัทธิทางการเมืองการปกครองและลัทธิทางเศรษฐกิจลัทธิหนึ่งที่มีนักปราชญ์เมธีชื่อโรมัส มัวร์ เป็นต้นคิดคอมมิวนิสต์แบบเพ้อฝัน (Utopian Communism) และเอนเกลส์กับคาร์ล มาร์กซ์ เป็นเจ้าลัทธิคอมมิวนิสต์แบบใหม่ (Scientific Communism) ลัทธินี้ปรากฏสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงในคริสต์วรรษที่ ๑๘-๑๙ เมื่อ “คำประกาศของชาวคอมมิวนิสต์” หรือ Communist Manifesto โดยเฟรดเดอริก เอนเกลส์ กับคาร์ล มาร์กซ์ ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ.๒๓๙๑ (1848) ซึ่งแนวคิดนี้ปรากฏเป็นจริงในการปฏิวัติฝรั่งเศสในยุคพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ และการปฏิวัติในรัสเซีย ในยุคสมัยพระเจ้าซาร์นิโคลัส พ.ศ.๒๔๖๐ (1917) และการปฏิวัติในจีน พ.ศ.๒๔๙๒ (1949)

๒. วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์

ถ้าจะเลยไม่กล่าวถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ ว่ามีพัฒนาการหรือวิวัฒนาการมาอย่างไร โดยไปกล่าวถึงพระพุทธศาสนาและลัทธิคอมมิวนิสต์เลย ความอาจจะไม่ต่อเนื่องและเห็นสภาพของสองอย่างนั้นไม่ชัด ว่าพระพุทธศาสนากับลัทธิคอมมิวนิสต์นั้นเกิดขึ้นมาในช่วงไหน ในสภาพแวดล้อมและสังคมแบบใด วิวัฒนาการของสังคมมนุษย์จึงน่าจะได้กล่าวถึงในที่นี้ด้วย ปราชญ์ทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และรัฐศาสตร์ ประมวลวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์ออกเป็น ๒ แนวคิดตามข้อสังเกตของนักปราชญ์เหล่านั้น ดังนี้

ปราชญ์ในค่ายโลกเสรีชี้ว่า มนุษย์นั้นมีพัฒนาการผ่านเลยสังคมในระบบต่าง ๆ ดังนี้คือ

๑. สังคมบรรพกาล (Primitive Society)
๒. สังคมทาส (Slave Society)
๓. สังคมศักดินา (Feudal Society)

๔. สังคมนิยม (Capitalist Society)

ส่วนปราชญ์ในค่ายโลกสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ชี้ว่า มนุษย์จะมีพัฒนาการทางสังคมของตนเองไม่หยุดยั้ง ตามลำดับ ๆ ดังนี้

๑. สังคมบรรพกาล (Primitive Society)

๒. สังคมทาส (Slave Society)

๓. สังคมศักดินานิยม (Feudalist Society)

๔. สังคมนิยม (Capitalist Society)

๕. สังคมสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ (Socialist & Communist Society)

นักปราชญ์และนักปรัชญาเมธีในแต่ละค่ายมีความเห็นไม่ตรงกัน ต่างค่ายต่างก็ยืนยันในความถูกต้องของตนเอง ทำให้ผู้ศึกษาในทฤษฎีของปราชญ์และปรัชญาเมธีนั้น ๆ พลอยถกเถียงกันไปด้วย

ฝ่ายทุนนิยมก็บอกว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการเต็มที่ตรงที่สังคมเป็นสังคมนิยมเต็มที่หรือสังคมนิยมสูงงอม จากนั้นมนุษย์ก็จะกลับไปสู่พื้นฐาน คือกลับไปสู่การเป็นอยู่อย่างที่เคยเป็นอยู่ในยุคบรรพกาล แล้วก็พัฒนามาเป็นสังคมทาส เมื่อสังคมทาสสูงงอม ก็จะพัฒนามาเป็นสังคมศักดินานิยม และสู่สังคมนิยมตามลำดับ ๆ และยอมรับว่าจะผ่านเลยแต่ละพัฒนาการนั้น ๆ อาจจะใช้เวลานานบ้างน้อยบ้างตามเงื่อนไขปัจจัยของสังคมนั้น ๆ ซึ่งอาจจะป็นร้อย ๆ หรือพัน ๆ ปีก็ได้

ฝ่ายสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์บอกว่า สังคมมนุษย์มีพัฒนาการไม่หยุดยั้ง และไม่สิ้นสุดลงเพียงสังคมนิยมเท่านั้น ยังจะพัฒนาไปอีกถึงสังคมนิยมอ่อน ๆ แล้วก็ไปสังคมนิยมแก่ ๆ แล้วก็ไปคอมมิวนิสต์ในที่สุด ฝ่ายหลังนี้เห็นว่าฝ่ายแรกนั้นแม้จะเป็นทุนนิยมเต็มที่แล้ว ปัญหาของมนุษย์ก็ยังไม่สิ้นสุด ในทุนนิยมยังจะมีความขัดแย้งเพราะทุนนิยมยังมีชนชั้น ยังมีรัฐ ยังมีใช้สังคมอุดมการณ์ที่แท้จริงของมนุษย์ มิใช่จุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุด มิใช่โลกพระศรีอารีย์ตามที่มนุษย์คิดฝัน ฝ่ายหลังนี้ให้คำโต้เถียงด้วยแนวคิดวิทยาศาสตร์ จึงสามารถสร้างกระแสความนิยมขึ้นมาอย่างเกินคาดหวัง และสามารถนำแนวคิดมาสู่การปฏิบัติที่เป็นจริงอย่างทำหายคำสบประมาทของฝ่ายแรกได้ในหลาย ๆ ภูมิภาคของโลกอย่างในสหภาพโซเวียตระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๓๔ (๑๙๙๑) คืบหลังไปถึงปี พ.ศ. ๒๕๖๐ (๑๙๑๗) เกือบถึง ๑ ศตวรรษ ในจีนและในเกาหลีเหนือตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๒-ปัจจุบัน กว่าครึ่งศตวรรษมาแล้ว

๓. แนวคิดทางการเมืองของคนในสังคมมนุษย์

มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในพัฒนาการทางสังคมตามแนวคิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ตาม เมื่อประมวลแนวคิดทางการเมืองแล้ว จะรวมลงในแนวคิดต่าง ๆ และจะยอมอยู่ในแนวคิดต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดแบบราชาธิปไตย (Monarchy)
๒. แนวคิดแบบอัทธาดิปไตย (Autocracy)
๓. แนวคิดแบบคณาธิปไตย (Oligarchy)
๔. แนวคิดแบบอภิชนาธิปไตย (Aristocracy)
๕. แนวคิดแบบประชาธิปไตย (Democracy)
๖. แนวคิดแบบสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ (Socialism & Communism)

แนวความคิดทางการเมืองทั้ง ๖ แนวคิดนี้ อาจจะนำไปสู่การปฏิบัติได้ดีในบางประเทศบางสังคม และอาจจะไม่เหมาะกับบางประเทศบางสังคม เพราะคนในแต่ละสังคมมีพื้นฐานและมีพัฒนาการที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง บางสังคมอาจจะอยู่ในพัฒนาการขั้นสังคมศักดินา (Feudal Society) แนวคิดทางการเมืองที่เหมาะสมจึงได้แก่ อัทธาดิปไตย หรือคณาธิปไตย หรืออภิชนาธิปไตย ส่วนคนในสังคมที่ผ่านเลยมาถึงขั้นนี้มีโครงสร้างส่วนบนมั่นคง มีเครื่องมือเครื่องมือการผลิต มีระบบและองค์กรที่เข้มแข็งแล้ว แต่คนก็ยังกดขี่เบียดเบียนขัดแย้งกัน ต่อสู้กันทางชนชั้นอยู่ ลักษณะอย่างนี้ แนวคิดแบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ก็จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้เหมาะสม

มาถึงบรรทัดนี้ คำว่า “สังคมนิยม” และ “คอมมิวนิสต์” ก็กำลังถูกเปิดตัว และจะกล่าวถึงมากในหัวข้อที่ ๔ ต่อไปนี้

๔. แนวคิดแบบคอมมิวนิสต์

“คอมมิวนิสต์” คำนี้ มีความหมายตามคำจำกัดความของนักคิดทางการเมือง (Political Thinkers) ที่แตกต่างกันออกไป แต่โดยสรุปแล้ว คำว่า “คอมมิวนิสต์” นั้น หมายถึงสังคมในอุดมคติ (Ideal Society) รัฐในอุดมคติ (Ideal States) ที่นักคิดในสังคมคิด ใฝ่ใน อยากจะให้มันเป็นและอยากให้เห็น ใครคิดอยากจะมีจะเห็น อยากจะให้เป็นอย่างไร คิดได้แล้วก็นันทึกเอาไว้ คนก็มาอ่านความคิดเห็นนั้นภายหลัง นำไปเผยแพร่ และบางคนนำไปสู่การปฏิบัติเกิดมรรคผลขึ้นมาก็เผยแพร่ต่อไปอีก เลยกลายเป็นแนวคิดที่ยอมรับกันได้ ปฏิบัติได้ หลายสังคมถูกกับโลกของตัวเองก็ยังเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง บางชาติถึงกับเอาเป็นสินค้าส่งออกก็มี โดยเฉพาะในยุคสงครามเย็น

คำว่า “คอมมิวนิสต์” หมายถึงลัทธิความเชื่อ แนวความคิดที่มุ่งสังคมส่วนรวมมากกว่าสังคมส่วนตัว ส่วนคำว่า “คอมมิวนิสต์” นั้น หมายถึงผู้ศรัทธาเลื่อมใสในความเชื่อแนวนั้น แล้วประพฤติปฏิบัติตาม

ประเภทของคอมมิวนิสต์

คอมมิวนิสต์ ในตัวของมันเองมีอยู่ ๒ ความหมาย

๑. คอมมิวนิสต์แบบเพ้อฝัน (Utopian Communism)
๒. คอมมิวนิสต์แบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Communism)

คอมมิวนิสต์ประเภทแรกนั้น คือคอมมิวนิสต์แบบฝันเอา แต่ไม่ลงมือปฏิบัติ คิดอยากจะได้อยากจะมีอยากจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้แล้วก็จินตนาการเอาเอง ในลักษณะที่โบราณว่า “สร้างวิมานในอากาศ” คือไม่มีเสา ไม่มีที่ปักเสา ไม่มีร่องรอย เมื่อจบจินตนาการ วิมานก็หายไป เหมือนกับชาวพุทธจำนวนหนึ่งที่คิดฝันและจินตนาการอยากจะไปเกิดในภพหน้าชาติหน้าในโลกพระศรีอารีย์ โดยมีได้ทำคุณงามความดีอะไร ไม่ได้บำเพ็ญบารมีอะไรที่จะเป็นปัจจัยให้ไปเกิดในภพนั้นภพนั้น ชาวตะวันตกเรียกคอมมิวนิสต์แบบนี้ว่า “คอมมิวนิสต์ยูโทเปีย”

คอมมิวนิสต์ประเภทที่สองนั้น คือคอมมิวนิสต์แบบลงมือปฏิบัติการที่เป็นจริง

(Empirical Communism) ตามแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ อย่างอยากจะมีอยู่มีกินก็ต้องขยันทำงาน อยากสุขสบายในโลกหน้าก็ต้องสร้างเส้นทางสู่ความสะดวกสบายเสียแต่ในโลกนี้ ไม่อยากอยู่ภายใต้การกดขี่ข่มเหงของใคร ก็ต้องเป็นผู้ปกครองเสียเอง ด้วยวิธีการแบบคอมมิวนิสต์คือเป็นจอมเผด็จการเสียเอง แต่เป็นเผด็จการด้วยชนชั้นกรรมาชีพ เป็นต้น คอมมิวนิสต์ประเภทหลังนี้ เป็นคอมมิวนิสต์ตามแนวคิดของเอนเกิลส์ และคาร์ล มาร์กซ์ (Engels & Karl Marx) ชาวเยอรมัน ผู้มีชีวิตอยู่ช่วง พ.ศ.๒๓๖๑-๒๔๒๖ (ค.ศ.๑๘๑๘-๑๘๘๓)

แนวทางการดำเนินและอุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์แบบ-วิทยาศาสตร์

ในคำประกาศของชาวคอมมิวนิสต์ มาร์กซ์และเอนเกิลส์ ได้วางเค้าโครงการดำเนินการต่าง ๆ ซึ่งชี้ให้เห็นกว้าง ๆ ว่าควรทำอะไรบ้างดังต่อไปนี้

๑. ทรัพย์สินในที่ดินควรถูกเล็กร้างและค่าเช่าควรนำมาใช้เพื่อจุดประสงค์ของส่วนรวม
๒. ควรให้มีระบบภาษีก้าวหน้าขึ้น
๓. ควรเลิกล้มสิทธิรับมรดก
๔. ควรยึดทรัพย์สินของผู้พวยพอกนอกประเทศและพวกก่อจลาจล
๕. ควรให้มีการควบคุมของรัฐ ควรรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง

๖. รัฐต้องควบคุมและรวมการคมนาคมขนส่งไว้ที่ศูนย์กลาง

๗. ควรมีการขยายอำนาจควบคุมของรัฐในทางผลิตกรรมและการปรับปรุงของรัฐ
ในทางเกษตรกรรม

๘. ควรมีการบังคับให้คนทั้งปวงต้องทำงาน และตั้งกองทุนอุตสาหกรรมขึ้น
เพื่อให้ทำงาน โดยเฉพาะในงานเกษตรกรรม

๙. อุตสาหกรรม เกษตรกรรม และประดิษฐกรรมควรรวมเข้าด้วยกัน รวมทั้งการ
ตั้งหลักแหล่งของประชากรด้วย ทั้งนี้เพื่อกำจัดการแบ่งแยกระหว่างชุมชนกับชนบท

๑๐. แรงงานเด็กจะต้องล้มเลิก และก่อตั้งระบบการศึกษาของรัฐโดยไม่ต้องเก็บ
ค่าเล่าเรียน

อุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์

อุดมการณ์สูงสุดของคอมมิวนิสต์นั้น พอสรุปได้ ดังนี้

๑. สังคมมีความเสมอภาคกัน

๒. สังคมไม่มีชนชั้น ไม่มีข้ากับเจ้า ไม่มีนายกับบ่าว ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน
และกัน

๓. สังคมไม่มีรัฐ เพราะปรัชญาของชาวสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์มีว่า “ให้ชาวคอม
มิวนิสต์ทุกคนดำเนินการเพื่อให้การปกครองรัฐที่ไม่ต้องมีการปกครอง คือไม่มีอำนาจรัฐ
มาบังคับนั่นเอง

๔. การผลิตและการบริโภคจะมีความสมดุลกันในสังคมคอมมิวนิสต์ จะไม่มีการ
พะวงกับมูลค่าส่วนเกิน จะไม่ต้องยุ่งและวุ่นวายกับปัญหาต่าง ๆ เช่น การผลิตเกิน การ
บริโภคต่ำ กาไร้งาน เศรษฐกิจตกต่ำ และในสังคมคอมมิวนิสต์คนจะทำงานน้อยชั่วโมงลง
แล้วก็จะใช้เวลาไปในทางเพิ่มพูนวัฒนธรรมแทน คนก็จะสร้างบุคลิกภาพมนุษย์ที่แท้จริง
ออกมา ซึ่งเป็นไปไม่ได้ภายใต้ระบบนายทุนนิยม ชีวิตที่เป็นอารยะแท้ ๆ ก็จะเป็นกลายเป็น
จริงขึ้นมา

ลัทธิคอมมิวนิสต์ ที่เป็นทั้งแนวคิดทางการเมืองและทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์นี้
เกิดขึ้นในช่วงที่สังคมกำลังจะผ่านเลยยุคศักดินานิยมในบางประเทศและยุคทุนนิยมกำลัง
จะสูกอมในบางประเทศ ต่างกับพุทธศาสนาซึ่งเกิดขึ้นในยุคศักดินานิยมกำลังรุ่งเรือง ซึ่ง
ข้อสังเกตนี้น่าจะได้ทำความเข้าใจในตอนที่ว่าด้วยพระพุทธศาสนาต่อไป

๕. พระพุทธศาสนา

“พระพุทธศาสนา” คำนี้ มีคำที่จะต้องตีความอยู่ ๒ คำ คือคำว่า “พุทธะ” กับคำ
ว่า “ศาสนา” คำว่าพุทธ มีความหมายอยู่ ๒ ความหมายคือ หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธ
เจ้าที่ฝรั่งเรียกว่า “Buddha” หรือที่ชาวอังกฤษชอบเรียกว่า “Lord Buddha” นั่นเอง

ส่วนอีกความหมายหนึ่งก็คือ หมายถึงผู้รู้แจ้งเห็นจริง (The Enlightened One) จะเป็นใครก็ได้ พระสงฆ์ก็ตาม คฤหัสถ์ก็ตาม ที่รู้แจ้งเห็นจริงตามหลักสัจธรรมอย่างที่พระพุทธองค์รู้แจ้งเห็นจริงมาแล้ว ส่วนคำว่า “ศาสนา” นั้น เป็นคำสันสกฤต แปลว่า การประมวลรวมซึ่งคำสั่ง (ข้อห้าม-วินัย) และคำสอน (ข้ออนุญาต-ธรรม) เมื่อคำสองคำมาบวกกันเป็น “พุทธศาสนา” จึงได้ความหมายว่า การประมวลรวมซึ่งคำสั่งและคำสอนของพระพุทธองค์และสาวกของพระพุทธองค์

กำเนิดพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในโลกเมื่อกว่า ๒๖๒๕ ปีมาแล้วถึงปัจจุบัน (๒๕๔๕) ที่เขตฮินดูสถานคืออินเดียตอนเหนือที่เป็นเขตที่ราบเชิงเขาหิมาลัย โดยเจ้าชายสิทธัตถะโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ เจ้าผู้ครองนครกบิลพัสดุ์เป็นผู้ก่อกำเนิดขึ้น สังคมอินเดียยุคก่อนที่จะเกิดมีพระพุทธศาสนานั้นเป็นสังคมยุคทาสและยุคศักดินานิยม มีการปกครองแบบนครรัฐ (City State) โดยมีนครรัฐหลัก ๆ อยู่ถึง ๑๖ นครรัฐ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ เจริญวัย และถูกหล่อหลอมด้วยสังคระบบศักดินาที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองด้วยระบบการปกครองที่รู้จักกันว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเจริญวัยมาท่ามกลางสังคมที่มีชนชั้นอย่างน้อย ๔ ชนชั้นคือ วรรณะพราหมณ์ วรรณะกษัตริย์ วรรณะแพศย์ และวรรณะศูทร นอกจากนี้ยังมีคนนอกวรรณะต่ำ ๆ อีกหลายวรรณะ อีกหลายวรรณะ โดยชนชั้นที่เจ้าชายสิทธัตถะสังกัดอยู่เป็นชนชั้นปกครอง ภาพของพระอัยกาเจ้าและพระราชชนกกระทำต่อผู้ใต้ปกครอง และภาพของความสวดกสบายในรั้วในวังกับภาพของผู้ใต้ปกครองต่าง ๆ ย่อมเป็นที่ประทับใจและเปรียบเทียบเห็นได้ไม่ยากสำหรับเจ้าชาย ซึ่งผลทำให้พระองค์ตัดสินพระทัยสละราชสมบัติปลีกตัวออกจากสังคมชนชั้น ออกจากสังคมความฟุ้งเพื่อเลอเลิศ สู่ความมั่งน้อยสันโดษ และยึดแนวทางนักบวชฝ่ายสมณะ ไม่มีอะไรเป็นสมบัติ ไม่มียศถาบรรดาศักดิ์ ถือเป็นการทำลายโชติรวนแห่งชนชั้นอย่างสิ้นเชิง แนวคิดและแนวคำสอนหลักของพระพุทธศาสนามาคำสอนหลัก ๆ ของพระพุทธศาสนาไม่เฉพาะพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น แม้พระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ในพุทธวงศ์อย่างพระกกุสันธะพระพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า เป็นต้นในอดีต ก็ทรงสอนในหลักการ ๓ ประการสำคัญต่อไปนี้ คือ

สอนให้ละเว้นจากการกระทำชั่วทุกชนิด

สอนให้กระทำคุณงามความดี

สอนให้ทำใจของตนเองให้บริสุทธิ์ผ่องใส

ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคมนั้น ก็สอนให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว สอนให้เอาใจเขามาใส่ใจเรา ตัวเราเกลียดทุกข์ ปรรณาสุขเช่นใด คนอื่นสัตว์อื่นก็เกลียดทุกข์ปรรณาสุขฉนั้น

เกี่ยวกับการวิริตังตเวณจากสิ่งอันนำไปสู่ความเสื่อมแห่งชีวิต อย่างอบายมุขทั้งมวล การทำบาปด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งในที่ลับและที่เปิดเผย พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเดียวที่เข้มงวดและงดเว้นอย่างจริงจังสำหรับผู้เป็นศาสนิกที่แท้จริง และเกี่ยวกับการพยากรณ์อนาคตของแต่ละปัจเจกบุคคลนั้น พระพุทธศาสนาสอนว่า ขึ้นกับปัจจุบันของคนนั้น ๆ ว่าประกอบกรรมใด บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น หว่านเมล็ดถั่วลิสงย่อมได้รับถั่วลิสง หว่านข้าวโพด ย่อมได้รับข้าวโพด กระทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี กระทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว แต่ละคนก็เป็นเจ้าตนเอง (อตตา ทิ อตตโน นาโถ) ใครจะมาเป็นเจ้าของใครไม่ได้ (โก ทิ นาโถ โปโร สिया) แม้แต่ความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วแห่งใจก็เช่นกัน พระพุทธศาสนาสอนว่า ความบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองเป็นของเฉพาะตน คนหนึ่งจะยังคนหนึ่งให้บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองแทนกันไม่ได้ (สุทธิ อสุทธิ ปัจจตตํ นาณโถ อณฺณ วิโสธเย)

ในความสมณะ มกน้อย สันโดษนั้น พระพุทธศาสนาสอนเน้นมาก ในพระวินัยอันเป็นข้อห้ามมิให้ภิกษุกระทำที่มีอยู่หลายข้อ ยกตัวอย่าง เช่น เสนาสนะที่อยู่อาศัยก็ให้อยู่ในที่จำกัดมิให้อยู่ฟุ่มเฟือยโอโถง ฝ้านุ่งผ้าห่ม ก็ให้มีจำกัดเพียงไตรจีวร ๓ ผืนเท่านั้น จะสะสมเป็นอติเรกจีวร คือส่วนเกินไม่ได้ ถ้ามีเกิน ก็ให้สละ ถ้ายึดถือไว้ก็เป็นอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ อาหาร บิณฑบาต ก็ให้รับจำกัด รับเป็นเวลา รับมามากก็ไม่ให้สะสมไว้ไว้ให้ค้างคิน ข้างของเครื่องใช้ใด ๆ ที่ญาติโยมถวายมา ถ้ามิได้เฉพาะเจาะจงก็ให้เป็นของส่วนกลาง คือเป็นของสงฆ์หมด หรือแม้เมื่อพระสงฆ์มรณภาพลง ในการจัดการมรดกพระสงฆ์นั้น ถ้าวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ รวมทั้งปัจจัยและของมีค่าของพระภิกษุผู้มรณภาพ หากมิได้ระบุไว้ในพินัยกรรมว่าอย่างไร ก็จะตกเป็นของสงฆ์คือส่วนรวมทั้งหมด เท่ากับว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นเป็นบุคคลสาธารณะ ดำรงชีวิตและความเป็นอยู่เพื่อสาธารณะ ไม่มีสมบัติอะไรเป็นของส่วนตัว ผู้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงเป็นผู้เสียสละเป็นบุคคลผู้ไม่มีบ้านเรือน (อนาคาริกะ) โดยแท้ พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่แท้ ท่านไม่ยึดไม่ติดในวัตถุภายนอกใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะวัตถุสิ่งของนั้น ๆ จะมีค่าราคาเพียงใดก็ตาม จุดมุ่งหรือจุดหมายปลายทางของท่านคือความหลุดพ้น และพระนิพพาน รัฐในอุดมคติ (Ideal State) ของท่าน หรือสังคมในอุดมการณ์ (Ideal Society) ของท่าน มิได้อยู่ในโลกที่วุ่นวายนี้ หากอยู่ที่การบรรลुरुธรรมและการหลุดพ้นจากวัฏฏสงสารอันต้องกลับไปกลับมาไม่มีที่สิ้นสุดนี้

เส้นทางสู่สังคมอุดมการณ์ของชาวพุทธ

พระพุทธศาสนาหลังพระพุทธองค์ปรินิพพานประมาณ ๑ ศตวรรษ ก็ได้มีแนวคิดเรื่องเส้นทางสู่สังคมอุดมการณ์อยู่ ๒ แนวทาง คือ

๑. แนวทางแบบเถรวาท หรือหินยาน

๒. แนวทางแบบอจารียวาท หรือมหายาน

แนวทางแรกนั้น เป็นแนวทางพึ่งตนเองให้ยึดถือตนเองเป็นสำคัญ ตนประพฤติปฏิบัติได้เท่าไรก็ได้เท่านั้น แนวทางนี้ยึดมั่นศรัทธาต่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด บำเพ็ญเพียรด้วยการเอาตนเป็นฐาน พัฒนาจิตใจให้ขึ้นสู่ภูมิธรรมตามลำดับ จนกว่าจะบรรลุธรรม ชาวพุทธในศรีลังกา พม่า ไทย ลาว กัมพูชา บังคลาเทศ อินเดียตะวันออก ตลอดถึงในยุโรป และอเมริกาบางประเทศใช้แนวทางนี้

แนวทางที่สองนั้น เป็นแนวทางพึ่งผู้อื่น ให้ยึดศรัทธาที่มีต่อองค์พระโพธิสัตว์เป็นสำคัญให้เน้นหนักไปในทางภักดี บำเพ็ญตนเพื่อเป็นที่โปรดปรานของพระโพธิสัตว์ ผู้ภักดีมากบูชามาก เสียสละมาก เพื่อพระโพธิสัตว์มาก ยิ่งได้รับอานิสงส์ตอบแทนมาก ชาวพุทธที่ยึดถือในแนวทางนี้ได้แก่ชาวพุทธในเนปาล ภูฐาน สิกขิม ธิเบต มองโกเลีย จีน เกาหลี ญี่ปุ่น เวียดนาม โดยชาวพุทธแนวทางที่สองนี้เชื่อมั่นว่า ด้วยความช่วยเหลือของพระโพธิสัตว์นั้นตนเองจะหลุดพ้นหรือข้ามพ้นสังสารวัฏฏ์ได้เช่นเดียวกับชาวพุทธในแนวทางแรก

ข้อควรเปรียบเทียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนากับลัทธิคอมมิวนิสต์

เคียงคู่ไปกับแนวทางทั้งสองนั้น ถ้าจะเอามิติทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจมาจับเพื่อจะได้เกิดแนวคิดเปรียบเทียบกับลัทธิคอมมิวนิสต์ไปด้วย อันจะเป็นการสะดวกต่อคำถามในตอนท้ายว่า “พระพุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดียิ่งกว่าคอมมิวนิสต์หรือไม่” หากจะมี ก็ย่อมสมควรนำมาตีความไปด้วยกันดังนี้

ทางการเมือง

คอมมิวนิสต์แสวงหาความเป็นธรรมของสังคม แสวงหาแนวทางการกำจัดชนชั้นทางสังคม แสวงหาแนวทางกำจัดความเห็นแก่ตัวของสมาชิกสังคม แสวงหาความเอื้ออาทรต่อกันและกันของสมาชิกในสังคมอย่างสมเหตุสมผล แสวงหารัฐในอุดมคติคือรัฐที่ไม่มีชนชั้น (Classless) ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบกัน พระพุทธศาสนาก็แสวงหาในสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านั้นกว่า ๒๓๙๑ ปี ถึงกับพยากรณ์ว่า โลกและสังคมที่สมบูรณ์มีอยู่แล้วในศาสนาพระศรีอารีย์ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ใครอยากเข้าถึงโลกพระศรี อารีย์นั้นให้บำเพ็ญเพียร เสียสละความเห็นแก่ตัว เป็นต้น โลกพระศรีอารีย์คือรัฐในอุดมคติของชาวพุทธที่ไม่มีชนชั้นทางสังคม

ภาพของสังคมในอุดมคติของคอมมิวนิสต์ มาร์กซ์บอกว่า “ในที่สุดจะมีเพียงชนชั้นเดียวเท่านั้น คือชนชั้นกรรมาชีพตามอุดมการณ์....ความเสมอภาคจะมีขึ้นในหมู่คนยิ่งขั้นกว่าที่เคยมีมาแต่ก่อน คนจะเป็นที่ถือกันในฐานะเป็นจุดหมายในตัวเอง ไม่ใช่เป็นเพียงเครื่องมือสำหรับจุดหมายของผู้อื่นในสังคมที่ถืออำนาจ มันเป็นสังคมที่ปราศจากรัฐ.... ในสังคมที่ไม่มีชนชั้นนี้ จะไม่มีทรัพย์สินเอกชน เพราะทรัพย์สินเอกชนเป็นลักษณะหนึ่งของระบบการผลิต ซึ่งชนชั้นหนึ่งรีดนาทาเร้นอีกชนชั้นหนึ่ง...สินค้าอุปโภคบริโภคจะมีค่าก็แต่ในแง่ของการใช้เท่านั้น เพียงแค่การครอบครองจะไม่มีคุณค่าเลย”^๒

พระพุทธศาสนาก็สอนและวาดภาพของสังคมในอุดมการณ์ของตนมาก่อนหน้านี้เช่นกันว่า พระพุทธศาสนานั้นไม่ได้กีดกันเรื่องชนชั้น พุทธศาสนาไม่ยกย่องชนชั้นและเป็นผู้ทำลายชนชั้นทางสังคมก่อนใครอื่นมาก่อนด้วย ในการเข้าถึงธรรมนั้นก็เช่นกัน ใครจะมีฐานะอย่างไร ก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ และได้รับผลเท่าเทียมกัน ทรัพย์สินส่วนตัวที่คอมมิวนิสต์เรียกว่า “ทรัพย์สินเอกชน” นั้น พระพุทธศาสนาก็สอนให้มีไม่ให้สะสม ที่มีอยู่ก็ให้ใช้จึงจะเกิดค่า อย่างในเรื่องการจับจ่ายใช้สอยทรัพย์ ๔ อย่างเป็นต้น พุทธศาสนายังย้ำเป็นพิเศษว่า เงินทองทรัพย์สมบัติที่มนุษย์มีในโลกนี้จะมีค่า ก็ต่อเมื่อนำมาใช้ในสังคมมนุษย์เท่านั้น จะโยนขึ้นไปบนท้องฟ้า นกมันก็ไม่สนใจเพราะไม่ใช่อาหารของมัน จะโปรยลงในน้ำ ปลาในน้ำก็ไม่สนใจ เพราะมันกินเป็นอาหารไม่ได้

ทางเศรษฐกิจ

แนวคำสอนของคอมมิวนิสต์พิถีพิถันในเรื่องการบริหารคน การบริหารเวลา การบริหารงบประมาณอย่างรอบด้าน เข็ดขูและยกย่องคนผู้รู้จักหน้าที่คนอย่างจริงจัง เมื่อคนทุกคนเกิดมาภายใต้เงื่อนไขของสังคมเดียวกัน มีสิทธิในทรัพยากรและโอกาสที่ได้รับเท่ากัน การที่จะเอาไรด์เอาเปรียบคนอื่นโดยนั่งอยู่บนวอหาม และบนความขมขื่นของเขา นั้น เป็นสิ่งที่สังคมคอมมิวนิสต์ยอมรับไม่ได้ จึงบริหารคนแต่ละคนมีงานทำตามศักยภาพ และจะได้รับค่าตอบแทนตามงาน ทำงานดีก็จะได้ค่าตอบแทนดี (Equal work equal pay) หรือทำงานมากก็จะได้ค่าตอบแทนมาก (More work more pay) ทำงานน้อยได้รับค่าตอบแทนน้อย (Less work less pay) นั้น ซึ่งแนวคิดแบบนี้ในพระพุทธศาสนาก็สอนกันมาก่อนแล้ว ก่อนที่คอมมิวนิสต์จะเกิดขึ้นในโลกเป็นพัน ๆ ปี พระพุทธพจน์ “อุฏฐาตา วินทเต ธนํ – คนขยันย่อมหาทรัพย์ได้” เป็นสิ่งยืนยันได้ในเรื่องนี้

พระพุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ที่ยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์อย่างไร

คำว่า “พระพุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดียิ่งกว่าคอมมิวนิสต์” นี้ เป็นคำที่ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุใช้สอนธรรมะในยุคที่ผู้คนในสังคมไทยและสังคมโลกพากันหวาดกลัวคอมมิวนิสต์อย่างขาดปัญญา เมื่อคำนี้ถูกเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน ก็มี

ผลกระทบต่อท่านด้วยอย่างเต็ม ๆ ฝ่ายปราบคอมมิวนิสต์ก็เพ่งเล็งท่านว่าเป็นคอมมิวนิสต์ระดับนำในร่างสงฆ์ แต่ฝ่ายลูกแถวของคอมมิวนิสต์จริง ๆ ที่กำลังคลั่งลัทธิคอมมิวนิสต์ก็ไม่ชอบท่าน ที่ท่านบอกว่า “พุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดียิ่งกว่าคอมมิวนิสต์” นั้น เพราะฝ่ายนั้นกำลังคลั่งว่า บนพื้นพิภพนี้ไม่มีอะไรประเสริฐเท่ากับคอมมิวนิสต์แล้ว จะมาว่าพระพุทธศาสนาประเสริฐกว่าได้อย่างไร

ในความหมายของท่านอาจารย์พุทธทาสนั้น ทำให้ต้องมีการตีความกันอยู่ยาวนาน กระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ยุติ แต่เพราะเหตุที่สิ้นยุคสงครามเย็นหนึ่ง สหภาพโซเวียต ซึ่งเป็นประเทศแนวหน้าของคอมมิวนิสต์ล่มสลายกลายเป็นประเทศทุนนิยมอีกครั้งตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ มาแล้วหนึ่ง จีนและเกาหลีก็ไม่เข้มแข็งพอที่จะส่งลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นสินค้าส่งออกเหมือนเมื่อก่อนหนึ่ง จึงทำให้วาทะของท่านพุทธทาสภิกขุตั้งกล่าวนั้นจางลง ๆ

ในความเป็นจริงนั้น ถ้าจะบอกว่า คำกล่าวของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุนี้ ก็ไม่ห่างไกลจากความเป็นจริง ก็ย่อมจะได้ ข้อพิจารณาต่อไปนี้เป็นที่ยืนยันว่า “พระพุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดียิ่งกว่าคอมมิวนิสต์” หรือไม่

ก. ด้านสังคมปฏิสัมพันธ์

ข. ด้านสันโดษ

ค. ด้านความเสมอภาค

ง. ด้านวินัย

(ก) ด้านสังคมปฏิสัมพันธ์

ด้านสังคมปฏิสัมพันธ์ หรือด้านความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น พระพุทธศาสนาสอนว่า ชาวโลกทั้งผองเป็นพี่น้องกัน ยิ่งสัมพันธ์คุ้นเคยกันมากเท่าไร ยิ่งเป็นญาติกันมากเท่านั้น (วิสสาสปรมา ญาติ) สังคมพุทธถือว่าทุกคนเป็นญาติกัน ไม่โดยสายโลหิตก็โดยธรรม ที่เรียกว่าญาติธรรม จึงปฏิบัติต่อกันอย่างญาติปฏิบัติต่อญาติ ที่ต้องเป็นห่วงเป็นใย เอื้ออาทรร้อนหนาวแทนกัน สังคมพุทธได้จัดภาระหน้าที่ของสมาชิกในสังคมลงตรงกับศักยภาพและความเหมาะสม จึงมีความเคารพนับถือกันตามวัยวุฒิและคุณวุฒิ เรียกผู้สมควรเป็นปู่ว่าปู่ เรียกผู้สมควรเป็นย่าว่าย่า ผู้สมควรเป็นพ่อแม่ว่าเป็นพ่อแม่เป็นต้น ขณะเดียวกันก็มีหลักธรรมสำหรับปฏิบัติว่า ใครอยู่ในฐานะใด จะปฏิบัติต่อคนอื่นที่อยู่ในฐานะใดอย่างไร อย่างเรื่องทิศ ๖ เป็นต้น

ในสังคมคอมมิวนิสต์ สอนว่าทุกคนมีความเสมอภาคกัน หญิงและชายมีความเสมอภาคกัน เป็นสหายกัน (Comrade) ในกองทัพร่วมเป็นสหายรบ ในกองผลิตเป็นสหายผลิต ในโรงงานเป็นสหายกรรมกร ในนาเป็นสหายชาวนา สหายหมายถึงผู้ไปด้วยกัน กินด้วยกัน ตายด้วยกัน ตายแทนกันได้ มีความหมายลึกซึ้งมากกว่าคำว่า “เพื่อน” เพราะเพื่อนอาจจะทรยศต่อเพื่อนได้ แต่สหายจะไม่ทรยศต่อสหาย ในกองทัพ

หน้าของการเข้าสู่สังคมอุดมการณ์อย่างคอมมิวนิสต์ สหายทุกคนต้องมุ่งสู่ความเป็นคอมมิวนิสต์ ตามแนวนโยบายแห่งรัฐ ที่ผู้ทำคอมมิวนิสต์วางไว้ สหายคนใดไม่ดำเนินตามก็จะกลายเป็น “พวกลัทธิเก้” หรือ Revisionist หรือกลายเป็นพวกปฏิภิกิริยา (Reactionaries) และจะถูกกำจัดออกไปจากสังคมคอมมิวนิสต์

คำถามคือในสังคมคอมมิวนิสต์นั้น ความเป็นพ่อผู้ให้กำเนิด ความเป็นแม่ผู้ถนอมรักและเอื้ออาทรต่อบุตรอยู่ตรงจุดไหนในกระบวนการ แล้วคำตอบก็จะได้ว่า พระพุทธศาสนาที่สอนเรื่องปฏิสัมพันธ์กันอย่างกตัญญูรู้คุณ มีใช้สิ่งประเสริฐกว่าลัทธิและแนวความคิดคอมมิวนิสต์ดอกหรือ

(ข) ด้านความสันโดษ

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องความมักน้อย สันโดษ สมถะ เรียบง่าย เป็นหลักอยู่แล้ว แม้แต่ที่อยู่อาศัยหรือกุฏิสงฆ์ก็ให้สร้างแต่พออยู่ มิให้หรูหราฟุ่มเฟือย (สังฆาติเสส วินัยปิฎก) เครื่องนุ่งห่มก็ให้มีเพียงไตรจีวร ๓ ผืน มีเกินนี้ได้แต่ต้องเป็นจีวรกาล มิให้มีการสะสม ถ้าสะสมเกินบัญญัติก็ปรับโทษเป็น นิสสัยคิยปาจิตตีย์ สมบัติของพระสงฆ์และสมบัติติดตัวพึงมีพึงได้ครอบครองได้สำหรับสังคัมสงฆ์ก็ได้เฉพาะที่เป็นบริวาร ๘ อย่างเท่านั้น แต่ละอย่างก็มีข้อบัญญัติไว้มิให้หรูหราฟุ่มเฟือยเพื่อการอดทน หรือเพื่อการแบ่งฐานะเป็นชนชั้นในสังคม อาหารการขบฉันก็กำหนดให้ฉันได้เฉพาะที่เป็นอาหารบำรุงไม่เกินวันละ ๒ มื้อ และให้อยู่ในกำหนดไม่เกินเที่ยงวัน อาหารในเวลาวิกาลพุทธศาสนาถือว่าเป็นอาหารบำเรอมิให้ฉัน เครื่องดื่มหรือน้ำปานะ ชนิดที่มีสารมีนเมาหรือ แอลกอฮอล์

ในสังคมคอมมิวนิสต์ ก็มีการเข้มงวดกวดขันในเรื่องการสะสมทรัพย์มิให้มีไว้เกินความจำเป็น ถ้ามีเกินใช้ให้ตกเป็นสมบัติของส่วนรวม ความหรูหราฟุ่มเฟือย การมหรสพสมโภช สัมคมคอมมิวนิสต์บอกว่า เป็นสังคมปฏิภิกิริยาไม่ให้ประพฤติ เครื่องดื่มที่มีสารมีนเมาหรือที่มีแอลกอฮอล์ โลกคอมมิวนิสต์ก็ประมาณว่าเป็นปฏิภิกิริยา ซึ่งถ้าถือได้ตามหลักการเหล่านี้ คอมมิวนิสต์ก็ถือว่าเป็นลัทธิประเสริฐแน่

แต่คำถามก็มีว่า ชาวคอมมิวนิสต์ปฏิบัติตามนั้นได้ไหม ในเมื่อความเป็นจริงที่เห็นก็คือ บ้านพักและรถยนต์ของผู้นำพรรค กรมการเมือง เป็นต้น ไม่มีใครด้อยกว่าใครเลย สุราหงฉีในจีนเป็นสุราที่ขายดีไม่แพ้กับสุราวัลก้าในสหภาพโซเวียตรัสเซีย (ก่อนที่จะตีจากลัทธิคอมมิวนิสต์มาเป็นทุนนิยมใหม่อีก ในปี พ.ศ.๒๕๓๔) เปรียบเทียบกับพระสงฆ์หรือสังคัมสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนผู้มั่นคงงวดเว้นเด็ดขาดเป็นสมุจเฉท วิริตติมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล กระทั่งปัจจุบันเป็นพัน ๆ ปีแล้ว ถ้าจะถือว่าความฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยเกินใช้เป็นนโยบายมุขสำหรับคอมมิวนิสต์จะพึงงดเว้นแล้ว พุทธศาสนามาก่อนเป็นพัน ๆ ปีแล้วมิใช่หรือ

(ค) ด้านความเสมอภาค

พุทธศาสนาได้สอนเรื่องความเสมอภาคมาแต่ต้น จะเห็นได้จากการปฏิเสธเรื่องชั้นวรรณะและการอนุญาตให้ผู้ปรารถนาจะเข้ามาบวช เพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม ได้เข้ามาอย่างเสมอภาคทั้งชายและหญิง เมื่อเข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมแล้ว ก็มีสิทธิ์ที่จะบรรลุธรรมเท่าเทียมกัน สวรรค์ นิพพาน หรือนรก ก็มีไว้สำหรับผู้กระทำคุณงามความดี หรือผู้กระทำความชั่วอย่างเท่าเทียมกัน ในการฝ่าฝืนข้อห้าม หรือวินัยบัญญัติก็เช่นกัน ผู้ฝ่าฝืนจะได้รับโทษอย่างเดียวกัน ในความเป็นพระจะไม่มีทิฐิฐานะว่าตนเองอาวุโส หรืออ่อนพรรษา เมื่อทำผิดก็ได้รับโทษปรับอบัติเท่าเทียมกัน เมื่อพระเถระต้องอาบัติปาราชิก ก็ต้องขาดจากความเป็นพระภิกษุเท่าเทียมกับพระลูกวัดแน่นอน ในสังคมคอมมิวนิสต์ ความเสมอภาคระดับนี้มีหรือไม่ เพราะผู้นำพรรคหลายต่อหลายคนเป็นผู้ถูกไปเสียหาย ปล่อยให้ลูกแถวเป็นฝ่ายผิดฝ่ายเดียว และลูกแถวก็มักจะถูกกำจัดออกไปจากวงจรของอำนาจเสียมากต่อมากในสังคมคอมมิวนิสต์

(ง) ด้านวินัย

ในพระพุทธศาสนามีวินัยบัญญัติที่เป็นปทัฏฐานในการจัดระเบียบสังคมพุทธเป็นอย่างดี โดยเฉพาะในสังคมของพระภิกษุสามเณร ที่มาจากต่างฐานะต่างครอบครัว เมื่อมาอยู่ในสังคมสงฆ์แล้วจะเป็นแบบเดียวกัน วินัยของพระพุทธศาสนามีทั้งโทษหนัก ถึงกับให้สละเพศจากความเป็นนักบวชกลับไปเป็นคฤหัสถ์และโทษชนิดเบาชนิดที่ตักเตือนและให้โอกาสแก้ไขปรับปรุงตนเอง ในสังคมคอมมิวนิสต์ก็มีวินัยพรรค ซึ่งเข้มงวดกวดขันเหมือนกัน มีโทษตั้งแต่หนักที่สุดถึงกับถูกขับออกจากพรรคและจับกุมคุมขังถึงชีวิตก็มี และมีโทษเบาระดับให้วิจารณ์ตนเองแล้วแก้ไขตนเอง แต่คำถามก็จะมีว่า ระหว่างวินัยที่มีไว้เพื่อขัดเกลาก่อนกับวินัยที่มีไว้เพื่อลงโทษตัวเอง อันไหนจะมีค่าทางมนุษยธรรมมากกว่ากัน

สรุปวิจารณ์

อมตวาทะของท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุที่ว่า “พระพุทธศาสนาเป็นคอมมิวนิสต์ดีเสียยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์” นั้น ถือว่าเป็นอมตวาทะที่มีส่วนสำคัญในการสร้างแรงเร้าให้คนมาสนใจศึกษาพระพุทธศาสนาให้ถึงแก่นมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็เป็นการให้สติกับคนแห่งยุคสมัย ที่ช่วงหนึ่งพากันเห่อเหิมลัทธิคอมมิวนิสต์ว่าเป็นแนวทางที่จะพบโลกพระศรีอาริย์ หรือสังคมในอุดมการณ์หรือรัฐในอุดมคติ หลายสิบปีก่อน ลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นสินค้าส่งออกของหลาย ๆ ชาติ แต่ปัจจุบันนี้สินค้าชนิดนี้ กลายเป็นสินค้าที่หลายชาติไม่ต้องการนำเข้าไปเสียแล้ว แต่ก็ไม่ควรวางใจเกินไปว่า ลัทธิดังกล่าวนี้จะไม่กลับฟื้นขึ้นมาอีก เพราะแนวคิดและทฤษฎีทางการเมืองนั้น ไม่ต่างอะไรกับคลื่นในทะเล ที่บางขณะกลายเป็นคลื่นเล็ก ๆ แล้วเมื่อได้ลมไต้สภาพแวดล้อมใหม่ ก็อาจจะก่อเกิดมาเป็นคลื่นยักษ์ในทะเลใหม่และอาจจะถาโถมเข้าฝั่งทำลายบ้านเมืองที่มันพัดผ่านนั้นไปอีกก็เป็นได้

หนังสืออ้างอิง

พระมหาจรรยา สุทธิญาณ,ดร. **รัฐธรรม**. เชียงใหม่ : สถาบันปัญญานันทะ, ๒๕๔๑.

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). **พุทธศาสตร์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์-
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๑.

อุดร จันทวัน. พระพุทธศาสนากับแนวคิดแบบคอมมิวนิสต์ ?. ใน **สารนิพนธ์**

พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๔๗ ปีการศึกษา ๒๕๔๓, พระสุทิน เขมวิโส

บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๔๕.

[http : //www.dhammadharm.org/book/dhamma_group04,05,10,12.php](http://www.dhammadharm.org/book/dhamma_group04,05,10,12.php).

www.src.ac.th/web/index.php?option